باشترین هاوڕێ ٧

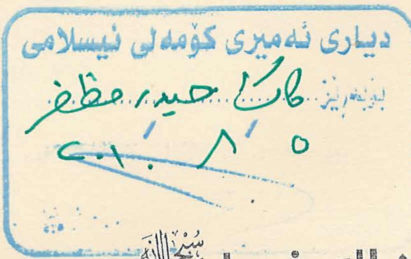
گەڕانەوە لای خوا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى

بەرەو خوا وەرچەرخان و
واز لە گوناح و سەرپێچی هێنان و
گۆرانکاریی ریشەیی بەسەر خۆدا هێنان

عەلی باپیر

چاپی چوارەم

٢٠١٠ز ١٤٣١ک

گەڕانــەوە لای خــوا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى

بەرەو خوا وەرچەرخان و واز لە گوناح و سەرپێچی هێنان و گۆڕانکاریی ڕیشەیی بەسەر خۆدا هێنان

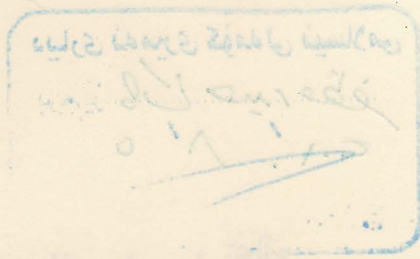
عەلی باپیر

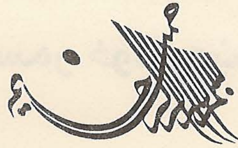
چاپی چوارەم

١٤٣١ك

٢٠١٠ز

گەڕانەوە لای خوا ﷻ بەرەو خوا وەر چەرخان و
واز لە گوناح و سەرپێچی هێنان و گۆڕانكاریی
ڕیشـەیی بەسـەر خۆدا هێنان

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ قُلْ يَـٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ الزمر ﴾

نـــــاوی کتێـــب: گەڕانەوە لای خوا ﷻ بەرەو خوا وەرچەرخان و واز لە گوناح و سەرپێچی هێنان و گۆڕانکاریی ڕیشەیی بەسەر خۆدا هێنان

نوســـــەر: عـەلـی باپیـر

نەخشەشازی بــــەرگ و ناوەوە: ئەکرەم فەرەیدون

نۆرە و ساڵی چاپ: چاپی چوارەم ١٤٣١ك — ٢٠١٠ز

تـــیراژ: ١٠٠٠ دانـە

ameer.maktab@yahoo.com

 /AliBapir /AliBapir /MediaAmeerOffice

www.alibapir.net

ژمارەی سپاردنی (٤٢٠)ی ساڵی (٢٠٠١) وەزارەتی رۆشنبیری پێدراوە

پێشکەشە:

* بە هەموو ئەو کەسانەی کە بەرەو خوای بەرزو مەزن دەگەڕێنەوە

* چ لە کوفرو شیرکو نیفاقەوە، بۆ ئیمانو خوا بە یەکگرتنو ساغیيو ڕاستیی.

* وە چ لە گوناحو تاوانە گەورەو گچکەکانەوە، بۆ خوا پەرستییو فەرمانبەریی.

* وە چ لە بێئاگاییو تەمو مژەکانی سەر دڵو دەروونەوە، بۆ دڵ بێداریيو صەفاو بێ خەوشیی.

بە ئومێدی ئەوە کە مایەی بەرچاو ڕوونی زیاتریان بێ لەو سەفەرە پڕ خێروبێرەی تەمەنیاندا.

پێشەكی چاپی چوارەم

الحمدلله حق حمده وصلاته وسلامه وبركاته على عبده محمد النبيّ الخاتم المصطفى وآله المهتدين بهداه والسائرين على دربه

خوێنەری سەنگین و شیرین!

ستایش بۆ خوای تاك و پاك ئەوە بۆ جاری چوارەم كتێبی: (گەڕانەوە لای خوا) چاپ دەكرێتەوە، تاكو ژمارەیەكی زیاتری خوێنەران دەستیان لێی گیربێ و لێی بەهرەمەندبن، چونكە لەمێژە بەهۆی لەكتێبخاناندا نەمانی داواكاریی لەسەرەو لەبەر سەرقاڵ بوونم بەبەرهەمە تازەكانمەوە دەرفەتی پێداچوونەوەم نەبوو بۆ سەرلەنوێ چاپ كردنەوەی و حەزیشم نەدەكرد بەبێ چاوپێداگێڕانەوەی وردی خۆم، چاپ بكرێتەوە، وەك عادەتی خۆم لەگەڵ سەرجەم كتێب و نامیلكەكانمدا.

ئەوەی كە لە پێشەكی ئەم چاپە تازەیەشدا بەپێویستی دەزانم ئاماژەی پێبدەم ئەوەیە كە بەڕاستی لەڕۆژگاری ئێستاماندا خەڵك و كۆمەڵگایەكەمان بەگشتی و بەتایبەت چینی گەنج و تازە پێگەیشتوومان بەهەردوو ڕەگەزەكەوە فشارێكی زۆریان كەوتۆتە سەر، لەڕووی ئەخلاقییەوە ئەویش لەسۆنگەی چەند هۆكارێكەوە كە لەهەمویان كاریگەرتر بەخراپ و هەڵە، یان بەمەبەست و ئامانجی گڵاو و پیس بەكارهێنانی هۆیەكانی ڕاگەیاندنە، بەتایبەت لەلایەن حیزبە حوكمڕان و هەموو شت بۆخۆ قۆرخكەرەكان و هەندێك بڵاوكراوەو كە جێبەجێكەری پرۆژەو ئەجێندایەكی نامۆو بەزەرن بۆ خەڵك و كۆمەڵگایەكەمان.

جا لەئاوا هەل و مەرجێكدا دیاردەی گونحباریی و خلیسكان بەرەو زەلكاوی تاوان ڕۆژ بۆ ڕۆژ لەتەشەنەكردن دایە، بەتایبەت لەنێو ئەو كەسانەدا كە بەداخەوە خاوەنی

ماڵو خێزانێکی مسوڵمانو تۆکمەو دامەزراونینو پەروەردەیەکی وا نەکراونو ناکرێن کە بەرگریی (مَناعة)ی گوناحو خلیسکانو هەڵخەڵەتانیان تێدا پەیدا بکات!

وەبەڕاستی من سەرم سوڕماوە لەکەسانێك کە خاوەن مەقامو پلەی بەرپرسیاریین لەکۆمەڵگاکەمانداو کەچی جارێك لەجاران هەر لێشیان نابینرێو نابیسترێ، کە لەڕووی پەرۆشو دڵسۆزییەوە بۆ خەڵكو وڵاتیان هەنگاو و هەڵوێستێك دەربڕن لەوبارەوە ئەگەر تەنیا بە هۆشیارکردنەوەی خەڵكو ئاگادارکردنەوەشیان بێ لەو ئاکامو سەرەنجامە مەترسیدارەی کە کۆمەڵگاکەمان بەرەو ڕووی دەچێ، ئەگەر لەسەر ئەو ڕێتمو هەوایە بڕوا، کە ئێستا ملی لێناوە!

بەهەرحاڵ هیوادارم ئەم کتێبە کە لێکۆڵینەوەیەکی خەستو خۆڵە لەبارەی تۆبەکردنو بەرەو خوا گەڕانەوەوە ڕۆڵێکی باش لەوبوارەدا بگێڕێو بەهۆیەوە ژمارەیەکی باش لەگەنجو تازە پێگەیشتوانمان لە لادانو خلیسکان بەرەو زەلکاو و هەڵدێری گوناهـو تاوان پارێزراوبن، یان ببێتە هۆکاری بادانەوەو بەرەو خوا گەڕانەوەیانو خۆ لەچڵكو چەپەرو ژەنگو ژاری خراپەکاریی پاککردنەوەیانو خۆ بە طاعەتو چاکەکاریی ڕازاندنەوەیان.

خواش سبحانە وتعالی بەچاکترین شێوە پاداشتی بەرزو نەبڕاوەی هەموو ئەو کەسانە بداتەوە کە بەشێوەیەك لەشێوەکان هاوکارو دەسبارگری بەندەن بۆ چاپو بڵاوکردنەوەی کتێبو بەرهەمەکانم خۆیشم یەك دنیا لێیان مەمنوونو بۆیان سوپاسگوزارم.

سبحان ربك رب العزة عما يصفون، والسَّلامٌ على المرسلين والحمدلله رب العالمين.

٢٨ جمادي الثانية ١٤٣١

٢٠١٠/٦/١١

هەولێر

پێشەکی چاپی سێیەم

الحمدالله والصلاة والسلام علی رسول الله محمد وآله المهتدین بهداه

سوپاس بۆ خوا ئەوا بۆ جاری سێیەم ئەم کتێبەی (گەڕانەوە لای خوا) چاپ دەکرێتەوەو ئەم چاپەی سێیەمیش لە کاتێکدایە کە بەداخەوە میللەتی مسوڵمانی کوردستانمان کەوتۆتە بەر لێشاوی هەوڵدانێکی سەختو خەستی لە خوا دوورخستنەوەی گەنجو لاوەکانمان بە کوڕو کچەوە.

کە بێگومان لە خوا دوور کەوتنەوەو لە ڕاستە ڕێی خوا پەرستی ترازان، مایەی هەموو نەهامەتیی و گرفتاریی و ژینتاڵیی و بێ حاڵییەکە بۆ تاکو کۆمەڵ.

جا هیوادارم ئەم کتێبە بتوانێ بەر بە بەشێك لەو لێشاوە بگرێو لە پوچەڵکردنەوەی ئەو هەوڵە گڵاوەدا ڕۆڵێکی چاك بگێڕێو خوای بە بەزەیی و کاربەجێش بە لوتفی خۆی گەلی مسوڵمانی کوردستانمان لە سایەی شەریعەتەکەیداو بەهۆی طاعاتو دینداریەوە سەربەرزی دنیاو سەرفرازی دوا ڕۆژ بکا.

٢٧ی رەبیعی دووەم ١٤٢٦
٢٠٠٥/٦/٤
سلێمانی

پێشەکی چاپی دووەم

الحمد لله التواب الرحيم و على محمد وآله أجمعين أفضل الصلوات وأتمُّ التسليم الى يوم يقوم الناس لرّب العالمين، يوم لاينفع مالُ ولابنون الا من أتى الله بقلب سليم.

خوێنەرە خۆشەویستەکان! ستایشی بێ پایان بۆ خوای خاوەن بەخششی بێ سنوور، کە لە ماوەیەکی زۆر کورتدا کتێبی (گەڕانەوە لای خوا) لە کتێبخانەکاندا نەما! دیارە ئەمەش موژدەو دڵخۆشیی یەکی گەورەی بۆ ڕەوتی ئیسلامیی (الإتجاة ألآسلامی) تێدایە، کە بریتیە لەوەی سوپاس بۆ خوا خەڵكو میللەتمان بەگشتیی و گەنجو خوێندەوارانمان بە تایبەت لە گەرمەی گەڕانەوە لای خوادان، چ لە کوفرەوە بۆ ئیسلامو[1]، چ لە گوناحو لادانو تاوانەوە بەرەو فەرمانبەریی و پابەندیی و چاکە کاریی.

بۆیە بە پێویستم زانی کە دەستبەجێ ئەم کتێبە چاپ بکەینەوە بە بێ کەمو زیادو بێ دەستکاریی، بەڵام خستنە ڕووی ئەم چەند خاڵە بە پێویست دەزانم:

١/ بێگومان هەموو ئینسانەکان بە کافرو مسوڵمانو خراپەکارو چاکەکارەوە، پێویستییان بە گەڕانەوە لای خوا هەیە، چونکە وەك چۆن لە خوا نزیکبوونەوە چەندان پلەی (درجات)ی هەیە، لە خوا دورکەوتنەوەش چەندان نزمی (درکات)ی هەیە، جا ئەوەی کە خوا نەناسێ گەڕانەوەکەی بریتیە لە ناسینی خوا (معرفة الله)، وە ئەو کەسەی خوا بناسێ، بەڵام ئیمانو بەندایەتی بەرانبەری نەبێ، گەڕانەوەکەی ئیمان پێهێنانو بەندایەتی ئەنجامدان دەبێ، بەڵام کەسێك خواناسو خاوەن ئیمانو خواپەرست بێ، بەڵام کەمتەرخەمیی و هەڵەو پەڵەی

---

١) میلەتی ئێمە بەگشتیی مسوڵمانە، بەڵام کەمو زۆریش کەسانێك بەرەو کوفرو شیركو نیفاق خلیسکاونو لە بازنەی ئیمانو ئیسلامدا نەماون.

هەبێ، تۆبەو گەڕانەوەکەی بە زیادکردنی طاعەتو چاکەو خۆ بژارکردن لە گوناحو خراپەو هەڵەو پەڵە دەبێ.

کەواتە: سەرجەم ئینسانەکان ئاتاجی تۆبەو گەڕانەوە لای خوان، هەر بۆیە خوای تۆبە وەرگرو بەخشندە فەرموویەتی: ﴿ فَفِرُّوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۖ إِنِّي لَكُم مِّنۡهُ نَذِيرٞ مُّبِينٞ ﴿٥٠﴾ الذاريات﴾، واتە: بەرەو لای خوا ڕاکەن، (ئەی خەڵکینە) بێگومان من لە لایەن ئەوەوە بۆ ئێوە وریا کەرەوەیەکی ئاشکرام.

بەڵێ جۆرو چۆنیەتی تۆبەکردنو گەڕانەوە لای خوای هەر ئینسانێك لە قەدەر خۆیەتیو پرپێستی ئەو ئاستە خواناسییو ئیمانییو پارێزگارییو فەرمانبەریی یە کە پێی گەیشتوە، بۆیە دەبێ هۆشیارو بێداربینو وانەزانین کە تۆبەو پەشێمانییو داوای لێبوردن کردنو گەڕانەوە لای خوای پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) کە لە قورئانێ باسکراوە، وەك هی ئێمەو مانان بووە، ئاخر چۆن کەسێك کە لە نێوان چاکترو چاکدا (چاك) هەڵدەبژێرێو پاشان تۆبە لەو هەڵبژاردنەی دەکا، وەك کەسێك وایە کە لە نێوان چاکەو خراپەدا ڕوو لە خراپە دەکاو پاشان تۆبە لەو ڕوو لە خراپە نەکردنەی دەکا؟!! هەر بۆیەش گوتراوە: (حسنات ألابرار سيئات المقربين).

٢/ ئینسان هەتا لە خوا نزیکترو ئیمان کامڵتر بێ، زیاترو چاکتر هەست بە ئاتاجیی خۆی دەکا بۆ گەڕانەوە لای خوا (التوبة الى الله)و داوای لێبوردن لێکردنی، هەر بۆیەش دەبینین کە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) کە بێگومان هەڵبژێرراوی ئینسانەکانن لە هەموو ڕوویێکەوە، هەر لە ئادەمەوە تا خاتەم ویردی سەرزمانیان بریتیی بووە لە تۆبەو پەشێمانییو داوای لێبوردن لە خوا کردنو دان بە هەڵەو پەڵەی خۆدا هێنان!

بۆ وێنە:

١) لەسەر زمانی ئادەمو حەوا علیهما السلام فەرموویەتی: ﴿ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمۡنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمۡ تَغۡفِرۡ لَنَا وَتَرۡحَمۡنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾ الأعراف﴾.

٢) وە لەسەر زمانی (نوح) علیه السلام فەرموویەتی: ﴿ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾ هود ﴾.

٣) وە لەبارەی (داود)ەوە -علیه السلام- فەرموویەتی: ﴿ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ ص ﴾.

٤) وە لەسەر زمانی (سلیمان) -علیه السلام- فەرموویەتی: ﴿ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنۢبَغِي لِأَحَدٍ مِّنۢ بَعْدِيٓ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ ص ﴾.

کەواتە: با هیچ کەس وانەزانێ کە تۆبە تەنها لە گوناهەکانی وەك قەتل و زیناو دزیی و جەردەیی دەکرێ و تەنها گوناحباران پێویستییان بە تۆبەو پەشیمانیی هەیە! چونکە ئەم جۆرە تێگەیشتنە لە (توبة) تێگەیشتنێکی زۆر سەتحییانەو عەوامانەیە!

٣/ زۆر کەس تۆبە تەنها بە پاکسازیی (تطهیر) تێدەگا، بەڵام ڕاستییەکەی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، چەندە پاکسازیی و خۆ بژارکردنە لە خراپەو هەڵەو سەرپێچییەکان، هێندەو پتریش چاکسازیی و خۆڕازاندنەوەیە بە طاعەت و فەرمانبەریی و چاکەکان، دەنا ئەگەر وانەبێ دەبێ تۆبەو گەڕانەوە لای خواو پەشێمانیی و داوای لێبوردن کردنی پێغەمبەران بەگشتیی و سەروەرو خاتەمیان بە تایبەتی (علی نبینا و علی الانبیاء جمیعا الصلوات والتسلیمات) بۆچی بووبێ، لە حاڵەتێکدا کە لە هەڵەو گوناح پارێزراو بوون؟!! سەرنج بدە کە چۆن خوای کاربەجێ لەکاتی گرتن و ئازادکرانی شاری مەککەدا لە لایەن پێغەمبەری خوا ﷺ و سوپای ئیمانەوە، کە لە لووتکەی هەرە بەرزی پارێزگارییکاریدا بوون، بە پێغەمبەرکەی خۆی ﷺ دەفەموێ: ﴿ إِذَا جَآءَ نَصْرُ ٱللَّهِ وَٱلْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ ٱلنَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ ٱللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَٱسْتَغْفِرْهُ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ تَوَّابًۢا ﴿٣﴾ النصر ﴾، سا خوا بەکەرەم و لوطفی بێوێنەی خۆی لەو کەسانەمان

بگێڕیٚ کە تۆبەکردن و گەڕانەوە لای خوا هۆکاری پاکسازیی و چاکسازییانەو پەیژەی لە خوانزیك بوونەوەی زیاتریان و بەندایەتی کردنی چاکتریان و ئیمانی کامڵترو دامەزراوتریانە، ئامین.

٣ ذی الحجة ١٤٢٢ - ٢٠٠٢/٢/١٥

هەورامان/ ئەحمەد ئاوا

پێشەکی چاپی یەکەم

الحمد لله التواب الرحيم والصلاة والسلام على حبيبنا و شفيعنا محمد المبعوث رحمة للعالمين وآله أجمعين ومن دعى بدعوته و سار بسيرته الى يوم الدين.

خوێنەری بەڕێز!

لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئەم کتێبە وتارێکی ڕۆژی جومعەیە کە لە مزگەوتی گەورەی شارۆچکەی (تەکیە) دراوە[٢]، کە بە ناو ونیشانی (تۆبەو گەڕانەوە لای خوا) بووە، ئایەتەکانی ژمارە (٥٣، ٥٤، ٥٥)ی سورەتی (الزمر) هەوێنی بوون، هەروەها هەر ئەو سێ ئایەتە بە هەمان شێوە، بوونە هەناوو هەوێنی ئەم کتێبەش، بۆیە بە پەسەندم زانی کە تەفسیرو توێژینەوەیەکی کورتیشیان بکەمە پێشەکی ئەم کتێبە:

خوای بەبەزەیی و بەخشندە فەرموویەتی: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ وَأَنِيبُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا۟ لَهُۥ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَٱتَّبِعُوٓا۟ أَحْسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ الزمر﴾، واتە: (ئەی موحەممەد! بەناوی منەوە بەندەکانم بانگ بکەو بڵێ: ئەی ئەو بەندانەم کە سەبارەت بە خۆتان سنوور بەزێنییتان کردوە! لە بەزەیی خوا نائومێد

---

٢) لە ساڵی (١٤٢١ك) بەرانبەر (١٩٩٩ز)ەوە هەردووک برای بەڕێز: (صلاح الدين) تەکیەیی‌و (عبدالرحمان) شوانیی لەسەر کاسێتەوە هێنابوویانە سەر کاغەز، خوا پاداشتیان بداتەوە، چونکە هەرچۆن بێ نووسینەوەکەی ئەوان هۆکارێکی گرنگ بوو بۆ گەڵاڵە بوونی بیرۆکەی دانانی ئەم کتێبە.

مەبن، بێگومان خوا لە تێکڕای گوناحان دەبووریٚ، چونکە بێگومان هەر ئەوە لێبوردەی بەخشندە.

وە بەرەو لای پەروەردگاری خۆتان بگەڕێنەوەو گەردن کەچ بن، بەر لەوەی ئازار (ی دۆزەخ)تان بۆ بێ پاشان پشتیوانیتان لێ نەکرێ.

وە بکەونە شوێن چاکترین ئەوەی کە لە پەروەردگارتانەوە بۆتان نێرراوەتە خوارێ، بەرلەوەی کتوپڕ ئازار (ی دۆزەخ)تان بۆ بێ بێئەوەی هەستی پێبکەن).

جا ئێستا با سەرنجی ئەم سێ ئایەتە بەهێزو پێزە بدەین، داخۆ لە بارەی تۆبەکردن‌و بەرەو خوای بەخشەرو دادگەر گەڕانەوە، چییان تێدایە!

یەکەم: جارێ ئایەتی یەکەم کە زۆر لە توێژەرەوان (مفسرین) بە ئومێد بەخشترین ئایەت (أرجى آية)ی قورئانیان، داناوەو منیش قەناعەتم وایە کە بە تەئکیدی هەروایە، ئەم بەرەکەت‌و ڕۆشنایی‌و فەرەحناییانەی بۆ گوناحباران گرتووتە نێو خۆی:

١/ کە لە وشەی: (قُل) وەردەگیرێ، ئەوەیە کە خوای بەخشندە، پێغەمبەری خۆی ﷺ ڕاسپاردوە کە بۆی بانگی بەندە گوناحبارەکانی بکا، چونکە دەزانن کە پێغەمبەرێك ﷺ بە دەقی قورئان بە: ﴿... رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾ الأنبياء، و بە: ﴿... رَءُوفٞ رَّحِيمٞ ١٢٨﴾ التوبة، وەسف کرابێ‌و بەرەو: ﴿... أَرۡحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ٩٢﴾ يوسف، یش بانگیان بکا، ئەوە بەخشران‌و چاوپۆشیی لێ کرانیان مسۆگەرەو با بێخەم بن‌و خاترجەم بن!

٢/ کە لە وشەی: (ياعبادي) وەردەگیرێ، ئەوەیە کە خوای بە بەزەیی بە نازناوی (بەندەکانم) دواندوونی کە بێگومان بۆ مەدحە، پاشان پاڵی دانە لای خۆی وەك ئەوەی بفەرموێ: هەرچەندە بەندەی لاسارو خراپیش بن، بەڵام مادام هی خۆمن ئەگەر بگەڕێنەوە لام هەر پێتان ڕازیم!

وە ئەم وشەیە ئەو فەرمودەیەی پێغەمبەر خوا ﷺ دێنێتەوە یاد کە فەرموویەتی "لله أشد فرحاً بتوبة عبده من أحدكم سقط على بعيره وقد أَضَلَّهُ في أرض فلاة" رواه البخاري ومسلم عن أنس بن مالك رضي الله عنه، واتە: (بێگومان خوا بە گەڕانەوەی بەندەکەی بۆلای شادمان ترە لە یەکێکتان کە لە کاتێکدا لە دەشتو بیابانێکی چۆڵو دوورە دەستدا حوشترەکەی بزر کردوە، لە نەکاو دەیدۆزێتەوە).

٣/ کە لە وشەی: (أسرفُوا) دەفامرێتەوە، ئەوەیە کە ئەو بەندە گوناحکارو خەتابارانەی خوا بانگیان دەکا بۆ تۆبەکردنو گەڕانەوە لای خوا، تەنیا گوناحکارو تاوانبارێکی ئاسایی نین! بەڵکو هەموو سنوورێکی گوناحو تاوانیان بەزاندوە، چونکە وشەی (إسراف) وەك (راغب الاصفهاني) گوتویەتی[٣]، بریتیە لە: (تجاوزُ الحدّ في كل فعل يفعله الانسان وإن كان ذلك في الإنفاق أشهر)، تێپەڕاندن لە سنوور لە هەرکردەوەیەکدا کە ئینسان ئەنجامی دەدا، هەرچەندە لە ماڵو سامان خەرج کرندندا باوترە.

کەواتە: با ئەو بەندە و گوناحکارانە هەر کەسێکی هەنو، هەر گوناحو تاوانێکیان هەیە، بێ هیوا نەبنو مەترسیی ئەوەیان نەبێ کە لێبوردنو بەزەیی خوا نایانگرێتەوە.

٤/ کە لە وشەی: (على أنفسهم) دەفامرێتەوە، ئەوەیە کە خوای کەرەمو لوطف بێ سنوور، ئاماژەی فەرمووە بەوە کە گوناحو هەڵەکان، خوا بۆیە پێی ناخۆشە بەندە توخنیان بکەوێ، چونکە وەك تفی بەرەو سەرێ هەر بۆ خۆیان دەگەڕێتەوەو بەکورتی خوا لەبەر خۆیان پێی ناخۆشە گوناح بکەن، نەك لەبەر خۆی.

---

٣) بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن)، ص(٤٠٧، ٤٠٨).

٥/ كە لە ڕستەی: (لاتقنطوا من رحمة الله) وەردەگیرێ، ئەوەیە كە بێ هیوا بوونو تەمابڕاو بوون لە بەزەیی و كەڕەمی خوا قەدەغەیە، بۆیە خوا (نهي)یان لێ دەكا، دیارە (نهي)یش لە ئەسڵدا نیشانەی قەدەغە بوونو حەڕامییەو ئاشكراشە كە (نهي) لە هەر شتێك، فەرمان (أمر)ە بە پێچەوانەو دژەكەی، كە لێرەدا ئومێدەواریی و بە تەمابوونە.

٦/ كە لە ڕستەی: (إن الله يغفر الذنوب جميعاً) دەفامرێتەوە، ئەوەیە كە ئەم تەعبیرە هەرچی ڕەگەز (جنس)و جۆری گوناحو تاوانە دەیگرێتەوە، چونكە هەم ئەلیفو لام (أل)ی سەر (ذنوب) بۆ (جنس)ە، هەم وشەی (جميعاً)یش یەكجاریی گەسك لە هەرچی گوناحو هەڵەو پەڵەیە دەدا، وە پێشتریش ئامڕازی (إن) كە بۆ داكۆكیی و جەخت لەسەر كردن (تأكيد)ە، لێبوردنو بەخشینەكە مسۆگەر دەكا!

٧/ كە ڕستەی: (إنه هو الغفور الرحيم) دەیگەیەنێ، ئەوەیە بە چەندان شێوەی جەخت كردن خوا داكۆكیی كردووە كە بەس ئەوە لێبوردەو بەخشندەیە، چونكە هەم (إنّ) كە ئامڕازی داكۆكیی (أداة التأكيد)یەو هەم ڕاناوی (هُو) كە بۆ جەخت لەسەركردنو كورت هەڵهێنان (حصر)ەو، هەم وشەكانی (غفور و رحيم) كە هەردووكیان بە شێوەی (صيغة المبالغة) هاتوونو لە ئەسڵدا (غافر و راحم)ن، سەرجەمیان حەتمیەتی لێبوردنی خواو بەزەیی و بەخشندەیی نواندنی دەگەیەنن.

<u>دووەم</u>: ئایەتی دووەمیش بریتیە لە فەرمانكردن بە گەڕانەوە بەرەو پەروەردگار، وشەی (إنابة) هەرچەندە بە مانای گەڕانەوە دێ، بەڵام زیاتر گەڕانەوەی دەروونیی و لە ناخەوە دەگرێتەوە، دیارەوشەی (إسلام)یش زیاتر ڕواڵەت دەگرێتەوە، بە تایبەت كە لێرەدا لەگەڵ (إنابة)دا هاتوە، ئەگەرنا هەم (إنابة)و هەم (إسلام)یش، ئەگەر بە موتڵەقیی و بە تەنیا بێن، ڕواڵەتو پەنهان (ظاهر و باطن) دەگرنەوە.

کەواتە: ئەم ئایەتە چۆنیەتی و جەوهەری تۆبەو گەڕانەوە لای خوامان بۆ دەردەخا، کە بریتیە لە گەڕانەوە بە دڵ و جەستەو پەنهان و ڕواڵەت و دەروون و دەرەوە، بۆ لای خوا جل جلالە.

پاشان ترسی مەرگ و[٤]، قیامەت و دواڕۆژ دەخاتە بەرچاوی بابای گوناحبار، تاکو هەرچی زووتر پەلە بکاو دەست لە گەڕانەوەکەی بجوولێنێ و بە خەیاڵ پڵاوو شتی پووچ و بێجێ نەیوەخرێنێ[٥].

سێیەم: وە سەرەنجام لە ئایەتی سێیەمیشدا خوای پەروەردگار ڕێبازو شێوازی بەرەو خوا گەڕانەوەو لەگەڵ خوا ئاشت بووەنەوەو بەرەو طاعات چوونەوە، دەخاتە بەر چاوی بابای تۆبەکار کە بریتیە لە پەیڕەوییکردن و شوێنکەوتنی کتێبی خوا، چونکە ئینسان ئەگەر بەرچاوی ڕوون نەبێ، چۆن چۆنی و بەکوێدا بەرەو خواو ڕەزامەندیی خوا بچێ!! هەرچەندە دڵگەرمانەو دڵسۆزانەش لێ بخەفتێ، بەڵام بێ شارەزایی سەرەنجام سەری لێ تێکدەچێ. کەواتە: ئەم سێ ئایەتە هەرسێك پێکهێنەرە بنچینەییەکان (المكوِّنات الثلاث الأساسية)ی تۆبەو بەرەو خوا گەڕانەوەیان خستوونە ڕوو، کە بریتین لە:

یەك: بانگکردنی پڕ لوتف و خۆشەویستی و بەزەیی و هاندان و ڕێ بۆ خۆشکردن و تەماعی لێبووردن و بەخشین خستنە بەر، بە شێوازێکی یەکجار دڵنیارکەرو جەخت لەسەرکراو و بیانوو بڕ[٦]، وەلێ قەدەغەکردنی نا ئومێدیی و بێ هیوایی.

---

٤) دەشگونجێ مەبەست لە (عذاب) ئازارو سزاو تۆڵەی دنیایی بێ.

٥) نەیوەخرێنێ: دوای نەخا وەخراندن: دواخستن (تأخیر).

٦) (ابن حاتم و ابن مردويه) لە (ابى سعد)ەوە گێڕاویانەتەوە کە دوای ئەوەی (وحشي) مسوڵمان بوو، کە پێشتر لە جەنگی (ئوحود)دا (حمزة بن عبدالمطلب)ی مامی پێغەمبەری خوای ﷺ شەهید کردبوو کە نازناوی (سيد الشهداء)ی هەیە، خوای بەرز ئایەتی (٦٨)ی (الفرقان)ی ناردە خوارێ، وەحشی و هاوەڵەکانی گوتیان ئێمە ئەم گوناحانەمان هەموو کردوون، پاشان خوا: ﴿قُلْ يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُواْ ... ﴿٥٣﴾ الزمر﴾ی ناردە خوارێ و قەناعەتیان هات کە خوا لێیان خۆش دەبێ، بڕوانە: (فتح القدير الجامع بين فني الرواية و الدراية من علم التفسير) للشوكاني، ج٤، ص ٥٦٨.

دوو: فەرمان پێکردن بە گەڕانەوەیەکی ڕاستو ساغو ڕوونکردنەوەی جەوهەرو کاکڵی (تۆبە)، واتە لە ئایەتی پێشوودا بانگ کراونو دەعوەت کراونو راچڵەکێنراونو هاندراون، لەم ئایەتەشدا ئەسڵی مەبەستیان لێ حاڵی کراوەو فەرمانیشیان پێکراوەو بگرە هەڕەشەشیان لێکراوەو ترسیشیان وەبەرنراوە ئەگەر بێو فەرمانی خوا جێبەجێ نەکەنو بە دەنگییەوە نەچنو دەعوەتو بانگهێشتەکەی قبووڵ نەکەن!

چ کەرەمو بەزەیی و بەخششێکی عەجایەبو نەدیتراو و نەبیستراو و نەزانراو!! بانگردنو دەعوەتکردن لە ڕێی نوێنەرێکی بەرجەستەی بەزەیی خوا (رحمة للعلمین)ەوە، پاشان قەدەغەکردنی نەهاتنو دەعوەت قبووڵ نەکردن، ئینجا لەسەر فەرزکردنی دەعوەت قبووڵکردن و بەدەنگەوە هاتن!! ئەمەش هەمووی بۆچی؟! تاکو لێیان خۆش بێو بەزەییان لەگەڵ بنوێنێو بیانخاتە بەهەشتی خۆیەوە!

سێ: دیاریکردنو پێشاندانی ڕێبازو چۆنیەتیو شێوازی ئەو گەڕانەوەو بادانەوەیە بەرەو خوا، کە شوێنکەوتنو پابەندییە بە قورئانەوە، کە چاکترینو گەورەترین کتێبی هاتوە خوارەوەی خوای کاربەجێو دادگەرو بەخشەرە.

بەڵێ خوای لێبوردەو بەخشەر -تبارك و تعالى- پاش بانگکردنی بەندە گوناحبارەکانی، کە هەموو جۆرە بەندەکانی خوا بەمسوڵمانو نا مسوڵمانەوە دەگرێتەوە، وە فەرمانپێکرندنو داکۆکیی لەسەر کردنیان کە حەتمەن دەبێ بە دەنگیەوە بێنو حاڵی کردنیشیان لە مەبەست (مقصود)ی ئەو بانگهێشتکردنە، ئەو جار ڕێگاو چۆنیەتی چوونو گەیشتنی پێشان داون! واتە: لەم سێ ئایاتە بەهێزو پێزەدا سێ پەرچ (مانع)ی گەورەی سەر ڕێی بەرەو لای خوا گەڕانەوە لابراونو، سێ گرفتی گورچکبڕی بابای تۆبەکار چارەسەرکراون، کە بریتین لە:

١) دەست لە خۆ شۆردنو نائومێدبوون لە بەزەییو بەخششی خواو زۆر خۆ پێ خراپو پیس بوون کە بە هیچ ڕەنگێك خوا نایبەخشێ! جا ئەم گرفتە گەورەیە

بە ئایەتی: ﴿قُلْ يَـٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ الزمر﴾، چارەسەرکراوە.

٢) بە هەڵەداچوون لە چەمك و واتاو جەوهەری تۆبەکردندا، یان هەر پێ ئاشنا نەبوونی، کە زۆر کەس پێی وایە گەڕانەوە لای خوا تەنیا شتێکی ڕواڵەتییەو بە گوتنی چەند جارێك (أستغفر الله) مەداری ساز دەبێ! جا ئایەتی (وأنيبوا الى ربكم و أسلموا له..) ئەو پەرچەشی لابردوەو گرفتی ئەو بە هەڵەداچوونەشی چارەسەرکردوەو ڕای گەیاندوە کە (تۆبە) وەرچەرخان (إنعطاف)و گۆڕانکارییەکی ڕیشەیی و قووڵە کە هەرکام لە دەروون و دەر (باطن و ظاهر)ی ئینسان دەگرێتەوەو..هتد.

٣) بە ڕێگا نەزانین و ئاشناو شارەزا نەبوون لە قۆناغی دوای گەڕانەوە، کە پێویستە چی و چۆن بکرێ و چ ئەرکێك ئەنجام بدرێ، کە بە ڕاستیی ئەم گرفت و پەرچەش یەکجار مەترسیدارو زیان بەخشە، چونکە دەبینی باباى سەرپێچیکەرو گوناهبار گەڕاوەتەوە لای خواو بڕیاری داوە بەندەی چاك و پاك بێ، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە تۆبەو بڕیارەکەی لە حاڵەتێکی دەروونیی و هەڵوێستێکی عاتیفییانە بەولاوە نیە، هیچ گۆڕانکاریی و وەرچەرخانێکی ئەو تۆی تێدا پەیدا نابێ و، بگرە جاری وایە لەبەر بێ زانستیی و نەشارەزایی ڕوو لە شتی هەڵەو جۆرە مسوڵمانەتییەکی داهێنراو (تدين مبتدع)یش دەکات و ئەم حاڵەتە نەخۆشییەش، کە بریتیە لە دینداریی کردنی دڵگەرمانەو عاتیفییانەی دوور لە شارەزایی شەرعیی لە نێوان سەرجەم چین و توێژە ئیسلامییەکاندا هەیە، چ ئەهلی تەصەووف و سەلەفیی ناوو، چ کۆمەڵ و بزووتنەوە ئیسلامییەکانیش، وە چ خەڵکی عەوام بەگشتیی، جا ئایەتی: ﴿وَٱتَّبِعُوٓا۟ أَحْسَنَ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم ... ﴿٥٥﴾ الزمر﴾ چارەسەری ئەو گرفتە کوشندەیەو ئەو پەرچ و کۆسپە ڕێگرە دەکات و لای دەبات و یەکسەر پاش

(تۆبەکردن) ڕوو بە بابای تۆبەکار دەکاتە شارەزایی لە قورئان و زانستە شەرعییەکان تاکو گەڕانەوەکەی تەنیا سۆز و عاتیفە و هەڵچوونێکی کاتی نەبێ.

لە کۆتایی ئەم پێشەکیەشدا دەڵێم: خوای کاربەجێ کە مرۆڤی لەم سەر خڕۆکەی زەوییە بە مەبەستی تاقیکردنەوە داناوە: ﴿ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفُورُ ۝٢ الملك﴾، سروشتی ئیسنانی وا هەڵخستوە کە بە بێ بەندایەتی بۆ خواکردن و پەیوەندی لەگەڵ هەبوونی ئارام نەگرێ و ئۆخژنی بۆ نەیەت و بەختەوەر نەبێ.

بۆیە گەڕانەوە بۆ لای خواو بەندایەتی بۆ کردنی و پەرستنی، مەرجی بنەڕەتیی و ڕیشەیی سەرفرازیی و بە مرادو مەبەست گەیشتنی ئینسانەو بە بێ ئەوە ژێنتاڵ و شپرزە حاڵ و بێ بەش و سەربەهەش دەبێ!

خوای بەخشندەی بە بەزەیی فەرموویەتی: ﴿وَتُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝٣١ النور﴾، واتە:.. ئەی بڕوادارینە! تێکڕا بگەڕێنەوە بۆ لای خوا بەڵکو بەمراد بگەن[٧].

بەڵێ تەنها ڕێی بە مرادو مەبەست گەیشتنی ئینسانەکان، بۆ لای خوا -تبارك و تعالى- گەڕانەوەیانە، ئنجا لە سۆنگەی ئەوەوە کە خوای پەروەردگاری بەخشەرو دادگەر بە تەنگ بەندەکانییەوەیە و بەزەیی پێیاندا دێتەوەو پەرۆشنی، لەو هەموو ئایەتانەی قورئانداو هێندە بە جەخت و داکۆکیی لەسەرکردنەوە، سەرەڕای فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ، بانگی بەندەکانی کردوەو دڵی خۆش کردوون و هانی داون و بگرە هەندێك ترسیی وەبەرنان و هەڕەشەشی لێ کردوون، کە هەرچی زووە بگەڕێنەوە لای و بێنەوە ژێر سایەی فەڕو بەرەکەتی بەندایەتی بۆ کردنی و، لە بیابانی قاقڕو فەوتێنەری گوناح و سەرپێچی و لادان و تاوان خۆیان قوتار بکەن!

---

٧) (راغب) گوتویەتی: (الفلح: الشقُ، و الفلاح: الاكارُ، والفلاح: الظفر و إدراك البغية..) پاشان (فلاح)ی دوارۆژ بە چوار شتان پێناسە دەکات: (بقاء بلا فناء، و غنى بلا فقر، و عز بلا ذلّ و علم بلا جهل) (مفردات ألفاظ القرآن)، ص ٤٦٦.

ڕێ خۆشکردن

خوێنەری بەڕێز!

ئەم کتێبەی بەردەستت کە لە حەوت بەش پێکهاتوە، بابەتو باسەکانی بەم جۆرەی خوارەوە ڕیزکراون:

بەشی یەکەم: پێناسەی (توبة)، کە لە دوو خاڵدا پێناسەمان کردوە، لە خاڵی یەکەمدا لە ڕوانگەی زمانەوەو لە خاڵی دووەمیشدا لە ڕوانگەی شەرعو شەرعزانان (فقهاء)ەوە.

دیارە هەرکام لە وشەکانی (الإنابة) و (الأَوْبة) و (الإستغفار)یشم بە کورتی پێناسەکردوون.

بەشی دووەم: حوکمی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، کە ئەمیشیانمان لە چوار خاڵاندا خستۆتە ڕوو کە ئەمانەن:

یەك: تۆبە فەرزی عەینە.

دوو: پێویستە تۆبە گشتگیر (شامل) بێ.

سێ: دەبێ بەردەوام نەپساو بێ.

چوار: پێویستە دەستبەجێو زوو بە زوو بێ.

بەشی سێیەم: چۆنیەتی تۆبەکردنو پێناسەی تۆبەی ڕاستو ساغ (التوبة النصوح) کە چەند تێبینییەکی گرنگمان لە بارەی چۆنیەتی تۆبەکردنەوە خستوونەتە ڕوو و، پێناسەیەکی پوختو کورتی تۆبەی ڕاستو ساغیشمان کردوە.

بەشی چوارەم: مەرجەکانی تۆبەی ڕاستو ساغو هۆکارو فاکتەرەکانی سەرگرتنی، کە دوازدە (١٢) مەرجی گەورەو گرنگمان، کە لە هەمان کاتدا بەڵگەو نیشانەشن،

بۆ تۆبەی ڕاستو ساغو وەرگیرانی خستوونە ڕوو، وە ئەم بەشە بەشێکی زۆر گرنگی ئەم کتێبەیەو پێویستە بایەخێکی تایبەتی پێ بدرێ.

بەشی پێنجەم: تۆبە لە چیو چی دەکرێ؟!

لەم بەشەشدا لە سێ خاڵی سەرەکیدا هەم ناوی گوناحو تاوانەکان (ناوە گشتییەکانیان)و، هەم پێناسەی هەرکام لە گوناحی زل (الكبيرة)و، گوناحی بچووك (الصغيرة)و، هەم ئەو هۆیانەی کە حوکمی گوناحە گچکەکان دەگۆڕن بۆ هی گەورە، توێژراونەوە.

بەشی شەشەم: شوێنەواری خراپو شوومو زیانی گوناحو تاوان بۆ تاكو کۆمەڵ.

لەم بەشەشدا لە دوو خاڵی گشتیدا باسی شوێنەوارە شوومو زیانو زەرەکانی گوناحو تاوان دەکەین، لە خاڵی یەکەمدا ڕۆڵی خراپەکارانەی گوناحو لادان لە ژیانی تاکداو، پاشان کاریگەریی شوومو نەگبەتانەی سەرپێچییو تاوان لە ژیانو گوزەرانی کۆمەڵگادا دەخەینە ڕوو.

هەرچەندە زەڕو زیانو شوومو نەگبەتی خراپەو تاوان بە شێوەی ڕاستەقینەیی تەنها لە قیامەتو دواڕۆژدا ئاشکرا دەبێ.

بەشی حەوتەم: بەرهەمو شوێنەواری گەڕانەوە لای خوا لە سڕینەوەی گوناحو چاککردنی ئینساندا.

ئەم بەشە کە بەشی کۆتایی ئەم کتێبەیە گەورەترینو گرنگترین بەشیەتی چ لە ڕووی قەبارەو پانتایی بۆ تەرخانکراویو چ لە ڕووی گرنگیو بایەخو جەوهەرو کاکڵی باسو بابەتەکانییەوە.

ئەم بەشە بەگشتیی لە دوو خاڵان پێك هاتوە:

أ- کاریگەرییو شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەو لابردنی گوناحدا.

ب- کاریگەرییو بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا لە چاککردنی ئینساندا.

پاشان بە (دوا قسەم) کۆتایی بەم کتێبە هێنراوە، کە لە خوای پەروەردگارم داواکارم پێش خوێنەرە خۆشەویستەکان، خۆمی لێ بەهرەمەند کردبێ و بکات و یارمەتی هەموو لایەکمان بدا، کە بەهۆی هەمیشە گەڕانەوە لای و داوای لێبوردن کردنییەوە، ئەم ژیانە کورت و بایەخدارەی ئەم سەرزەوییەمان مسوڵمانانەو پارێزکارانە بگوزەرێنین و، بتوانین لەولا کە مەنزڵگای ڕاستەقینەمانە، ڕەزامەندیی خواو بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەی وەدەست بێنین.

بەشی یەکەم:

پێناسەی (تَوبَة) گەڕانەوە لای خوا

أ – لە ڕوانگەی زمانەوە.

ب – لە ڕوانگەی شەرعەوە .

أ- پێناسەی (توبة) گەڕانەوە لای خوا لە ڕوانگەی زمانەوە:

وشەی (تَوْبَة) و (تَوْب) یانی گەڕانەوە (الرُجوع)، وەك (عَزْمَة) و (عَزْم)، وە ڕستەی (تـاب الـى الله متابـاً) واتـە: گەڕایـەوە بـۆ لای خـواو لـە گوناهـەوە گەڕایـەوە بـۆ فەرمانبەریی [٨]، بەڕای (الأخفش) وشەی (تُوب) کۆی (توبة)یە، بەڵام (المبرّد) بە چاوگ (مصدر)ی دادەنێ، هەوەها لە ڕایەکیشیدا بە کۆ (جمع)ی دەدانێ، وەك (كَوْز) كە كۆی (كَوْزَة)یە.

(أبو منصور) گوتویەتی: (أصلُ تاب، عاد الى الله و رَجَعَ و أناب، و منه قولهُ عليه الصلاة و السلام، (رَبّ تقبل تَوبتيْ و اغسلْ حَوْبَتي [٩])، و تابَ الله على فلانٍ، أي عاد عليه بالمغفرةِ).

واتـە: ڕیشەی (تـاب) یـانی گەڕایـەوە لای خـواو پەشـێمان بووەوە، وەك پێغەمبـەر ﷺ فەرموویەتی: "پەروەردگارم گەڕانەوەم قبووڵ بکەو گوناهم بشۆ"، وە ڕستەی: (تـاب الله على فلان) یانی: بە لێبوردنەوە گەڕایەوە سەری، هەروەها پسپۆڕانی زمان گوتوویانە:

وشەی (تَوْبَة) خوای پەروەردگارو بەندە تێیدا بەشدارن، جا ئەگەر پاڵدرایە لای بەنـدە ئـەوە مانـای گەڕانـەوە لای خـوا، واز لـە سەرپێـچیی (مَعْـصية) هێنـان و فەرمانبەریی (طاعة) دەگەیەنێ، وە ئەگەر پاڵ درایە لای خوا، ئەوە گەڕانەوەی خوا بۆ لای بەندەکەی، بە بەزەیی و چاکەو لێبوردنییەوە، دەگەیەنێ.

هەروەها کە خوای لێبوردە بە (توّاب)، وەسف کراوە مەبەست زۆر لێبووردنی خواو، زۆر تۆبە وەرگرتنی لە بەندەکانی و، زۆر گەڕانەوەی و چاکەو چاوپۆشییەتی لەگەڵیاندا.

هۆی وەسف کرانی بەندەش بە (توّاب)، ئەوەیە کە زۆر بۆ لای خوا دەگەڕێتەوەو زۆر لە هەڵەو گوناح پەشیمان دەبێتەوەو بۆ فەرمانبەریی (طاعة) دەگەڕێتەوە.

---

٨) بڕوانە سەرجەم فەرهەنگەکانی زمان کە لەو بارەوە کۆکن، بە تایبەت (لسان العرب) ج١، ص ٢٣٣، وە (المعجم الوسط) ص٩٠، وە (مختار الصحاح)، ص٨٠، وە (مفردات ألفاظ القرآن)، ص١٨٩.

٩) رواه الترمذي في سننه برقم ٣٦٢١، و قال: حديث حسن صحيح.

ب- پێناسەی (تَوْبة) گەڕانەوە لای خوا لە ڕوانگەی شەرعەوە:

گەڕانەوە لای خوا (التوبة الى الله) لە ڕوانگەی شەرعەوە بریتیە لە:

(دڵتەنگ بوون و پەشێمان بوونەوە لە هەڵەو گوناحەکان لەبەر خواو، دەست لێ هەڵگرتنیان و بڕیاردان و عەزم و جەزم کردن لەسەر نەگەڕانەوە سەریان و هەوڵدان بۆ پڕکردنەوەو قەرەبووکردنەوەی کەلێنی ڕابردوو، هەموو ئەمانەش بە هاندەری لە خواترسان و شەرم لێکردنی و لەخۆ ڕازی کردنی و، دڵنیابوون لە زەرەرو زیانی گوناح و سەرپێچییەکان و سوودو قازانجی طاعەت و چاکەکان).

١- (ابن جرير الطبري) لەپێناسەی (توبة)دا گوتوویەتی[١٠]: (معنى التوبة من العبد الى ربه: إنابته الى طاعته و أوبته الى ما يرضيه، بتركه ما يسخطه، من الأُمور التي كان عليها مقيماً ممّا يكرهه ربُّهُ)، واتە: مانای گەڕانەوەی بەندە بۆ لای پەروەردگاری، بادانەوەیەتی بەرەو فەرمانبەریی وی گەڕانەوەیەتی بەرەو ئەو شتانەی پێیان ڕازی دەبێ، بەهۆی وازهێنان و دەست هەڵگرتنی لەو شتانەی کە خوا پێی ناخۆش بوون و ئەویش ئەنجامی داون.

٢- (قرطبي)یش ئاوا پێناسەی کردوە[١١]: (هي الندم بالقلب و ترك المعصية في الحال و العزم على أن لا يعود الى مثلها و أن يكون ذلك حياءً من الله)، واتە: (توبة) بریتیە لەوەی بە دڵ پەشێمان ببێتەوەو دەستبەجێ واز لە سەرپێچی بێنێ و، دڵیشی لەسەر ئەوە چەسپاو بێ کە نەچێتەوە سەری و، بەهاندەری شەرم لە خواش بێ.

٣- (ابن كثير)یش لە پێناسەی (تَوْبة)دا گوتوویەتی[١٢]: (التوبة النصوح هو أن يُقْلِعَ عن الذنب في الحاضر، و يَنْدَم على ما سلف منه في الماضي و يَعْزِمَ على أن لا

---

١٠) بڕوانە: (تفسير الطبري) ج١، ص ١٩٥.

١١) بڕوانە: (تفسير القرطبي) ج٥، ص٩١.

١٢) بڕوانە: (تفسير ابن كثير) ج٤، ص٣٩٢.

يفعل في المستقبل، ثم إن كان الحق لآدمي رده اليه بطريقه)، واتە: تۆبەی نەصووح ئەوەیە کە ئێستا دەستبەجێ واز لە گوناحەکان بێنێ و بۆ ئەوەش کە ڕابردوە پەشێمان بێ و بڕیاری پتەویش بدا کە لە داهاتوودا نەیکا، ئنجا ئەگەر مافی کەسێکیشی لەسەر بوو بە شێوازی خۆی بۆی بگێڕێتەوە.

٤- (راغب الأصفهاني)یش لەوبارەیەوە گوتوویەتی[١٣]: (التوبة ترك الذنب لقبحه، والندم على ما فرط منه، والعزيمة على ترك المعاودة، و تدارك ما أمكنه أن يُتدارك من الأعمال بالإعادة)، واتە: تۆبە واز لە گوناح هێنانە لەبەر خراپیی و پەشێمانبوونەوە لەوەی کە لە دەستی چووە و، دڵ دامەزراندن لەسەری نەگەڕانەوە و چاککردن و، گێڕانەوەی ئەو کردەوانەش کە فریایان دەکەوێ.

٥- (الغزالي)یش لە پێناسەی تۆبەدا گوتوویەتی[١٤]: (إنها عبارة عن معنى ينظم في ثلاثة أمور مرتبة: علم و حال و عمل، فالعلم هو معرفة الذنوب و عِظَمُ خَطَرِها، و الحال هو تألم النفس من ذلك الضرر و هو ما يسمى بالندم، والعمل هو ترك الذنب و تدارك ما يمكن تداركه في المستقبل)، واتە: بریتیە لە چەمک و مەبەستێک کە لە سێ شتی بەڕێزدا خۆی دەنوێنێ: زانین و حاڵەت و کردار، جا زانین بریتیە لە ناسینی گوناحەکان و مەترسی گەورەیان، حاڵەتیش بریتیە لە ناڕەحەتبوونی نەفس لەو زەرەو زیانە، کە پەشێمانیی پێ دەگوترێ، کردەوەش بریتیە لە واز لە گوناح هێنان و قەرەبووکردنەوەی ئەوەی دەگونجێ لە داهاتوودا.

٦- (إبن القيم)یش لایەنێکی گەورەو گرنگی تۆبە دەستنیشان دەکا کە گوتوویەتی:[١٥] (لايكون الإنسان بمجرد الإقلاع و العزم و النَّدَم تائباً، حتى يوجد منه العزم الجازم على فعل المأمور و الإتيان به وهذا حقيقة التوبة، وهي اسم لمجموع الأمرين..)، واتە: ئینسان تەنیا بەوەندە کە واز لە گوناح و سەرپێچیی

---

١٣) بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن).

١٤) بڕوانە: (إحياء علوم الدين) ج٤، ص٣.

١٥) بڕوانە: (مدارج السالكين) ج١، ص (٣٠٥-٣٠٦).

دێنیٚ و بڕیار دەدا کە نەیکاو پەشێمان دەبێتەوە نابێتە تۆبەکار (تائب)، هەتا بڕیاری پتەویش نەدا بۆ کردن و ئەنجامدانی چاکەو طاعەت، ئەمە جەوهەری تۆبەیەو تۆبە بە کۆی هەردووکیان (واتە نەبوونی سەرپێچیی و هەبوونی فەرمانبەریی) دەگوترێ.

دیارە ئەم تێبینییەی (إبن القیم الجوزیة)ش لە جێی خۆی دایە، چونکە زۆر کەس پێی وایە کە تۆبە تەنیا گوناح نەکردن و تووش نەبوونەوەی هەڵەو خراپەکانە! بەڵام بێگومان بەر لەوە تۆبە کردن گەڕانەوەیە بۆ لای خوا بە طاعەتەوەو بڕیاردانە بۆ جیٚبەجێکردنی ئەرك و فەرمانەکان.

شایانی باسە کە هەرکام لە وشەکانی: (الأوْبة) و (الإنابة)ش لەلای زۆربەی پسپۆڕانی زمان و شەرعزانان، هەمان چەمك و واتای (توبة)یان هەیە، کە گەڕانەوەیە[١٦]، ئەوەندە هەیە هەندێك لە زاناو شارەزایان ڕایان وایە کە ئەو دوو وشانە وێڕای گەڕانەوە (الرجوع) مانای دیکەی زیادیش دەگەیەنن، بۆ وێنە (أبو هلال العسکري)[١٧]، ڕای وایە کە وشەی: (إیاب و أوبة) بە مانای گەڕانەوە دیٚ بۆ کۆتایی مەبەست (الرجوع الی منتهی القصد)و ئەم ئایەتەش بە بەڵگە دێنێتەوە: ﴿ إِنَّ إِلَيْنَآ إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ الغاشية ﴾، چونکە بێگومان قیامەت هیچ مەنزڵی دیکەی لە پشتەوە نین، بەڵام ڕاستییەکەی ئەوەیە کە ئەو مانا زێدەیەی (أبو هلال) ڕەچاوی کردوە لە ئەسڵی وشەی (إیاب)دا نیەو نیشانەی حاڵ (قرینة الحال) دەیگەیەنیٚ!

هەروەها (ابن القیم)یش دەربارەی وشەی (إنابة) ڕای وایە کە لە وشەی (توبة) تایبەتیترەو لە پشت ئەوەوە دیٚ، واتە: هەموو (منیب)ێك (تائِب)ە، بەڵام هەموو (تائِب)ێك (منیب) نیە، هەروەها گوتوویەتی: (إنابة) دوو جۆرە:

---

١٦) بڕوانە: (لسان العرب) ج١، ص(٢١٧-٢١٨)، (مفردات: ألفاظ القرآن) ص٩٧، وە (لسان العرب) ج١، ص٧٧٥، وە (مفردات ألفاظ القرآن)، ص٨٢٧.

١٧) بڕوانە: (الفروق اللغویة) لابي هلال العسکري، ص ٢٥٠.

یەك: (إنابة) بۆ پەروەردگاریێتی (ربوبیة) خوا، كە ئەمە سەرجەم دروستكراوەكان تێیدا بەشدارن و بڕوادارو كافرو چاكەكارو خراپەكار تێیدا هاوبەشن، وەك خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا مَسَّ ٱلنَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْاْ رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَآ أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ الروم﴾.

دوو: (إنابة)ی دووەمیش (إنابة)ی دۆستەكانی خوایە كە (إنابة)یە بۆ لای پەرستراویێتی (إلهیة)ی خواو (إنابة)ی بەندایەتی و خۆشەویستنەو، چوار شتان دەگرێتە نێو خۆی: خۆشەویستی و گەردن بۆ كەچكردن و ڕووتێكردن و ڕوو لە غەیری وی وەرچەرخاندن، هەروەها تەنیا كەسێك شایستەی ناوی (منیب)ە كە ئەم چوارەی تێدا كۆببوبنەوە.[18]

منیش وای بۆ دەچم كە جیاوازی نێوان وشەی (توبة)و (إنابة) ئەوەیە كە (توبة) زیاتر ڕواڵەت و حاڵەتی بەرچاوی گەڕانەوە لای خواو، (إنابة)ش دیوی پەنهان و شێردراوەی گەڕانەوەو لە ناخ و دەروونەوە گەڕانەوەی بۆ لای خوا دەگەیەنێ.

وشەی (إستغفار)یش كە بە مانای (داوای لێبوردن كردن) دێ و لە قورئانیدا جار جار لەگەڵ (توبة)و جاروباریش بە جیا هاتوە، زیاتر حاڵەتی زمانیی و دەربڕینی گەڕانەوە لای خوا دەگرێتەوە، وەك (إبن قیم الجوزیة) گوتوویەتی[19]: (إستغفار) لابردنی زەرەرو زیانو پاكسازییە، (توبة)ش وەدەست هێنانی قازانج و بەرژەوەندیی و چاكسازییە.

---

١٨) بڕوانە: (مدارج السالكین) ج١، ص (١٣٣-١٣٤).

١٩) سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ، ص٣٠٩.

بەشی دووەم:

حوکمی (توبة) گەڕانەوە لای خوا

١- پێویستییەکی تایبەتی‌یە.

٢- پێویستە گشتیر بێ.

٣- دەبێ بەردەوام‌و نەپساوە بێ.

٤- پێویستە دەستبەجێ‌و زوو بە زوو بێ.

یەك: تۆبە فەرزی عەینە:

گەڕانەوە لای خواو دەست هەڵگرتن لە گوناح و هەڵەو پەڵەو سەرپێچیی، لەسەر هەموو مسوڵمانێكی عاقڵ و باڵغ پێویستە بەشێوەی: پێویستی تایبەتی (فرض العين)، ئەمەش چەند دەقێكی قورئانی خوای كاربەجێ و سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ لەو بارەوە: خوای لێبوردە لە چەندان ئایەتدا فەرمانی بە بەندەكانی كردوە كە تۆبە بكەن و بگەڕێنەوە لای خوا، بۆ وێنە:

* ﴿ وَتُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿٣١﴾ النور ﴾، واتە: تێكڕاتان ئەی بڕواداریینە! بگەڕێنەوە لای خوا بەڵكو بە مراد بگەن.

* ﴿ وَٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٞ وَدُودٞ ﴿٩٠﴾ هود ﴾، واتە: داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بكەن، پاشان بگەڕێنەوە لای، مسۆگەر پەروەردگارم بەخشندەی خۆشویست (مُحبّ)ە.

* ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا ﴿٨﴾ التحريم ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە بە گەڕانەوەیەكی ساغ بگەڕێنەوە لای خوا.

پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (يا أيها الناس تُوبوا الى الله، فأني أتوبُ في اليومِ اليه مائة مَرّة)، رواه مسلم، واتە: ئەی خەڵكینە! بگەڕێنەوە لای خوا، چونكە من لە رۆژێدا سەد جار دەگەڕێمەوە بۆ لای خوا.

ئنجا هەرچەندە هەر مەسەلەیەك بە دەقی راست و راشكاو (نص صحيح و صريح)ی قورئان و سوننەت ئیسپات ببێ، حەوجێی بە هیچ شتێكی دیكە نیە، بەڵام فەرزبوونی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، بۆ یەك یەكی مسوڵمانان، وێڕای ئەو

بەڵگانە یەکدەنگیی زانایان (إجماع العلماء)یشی لەسەرە، بۆ وێنە: (أبو حامد الغزالي) لەو بارەوە گوتوویەتی: (و الإجماعُ منعقدُ على وجوب التوبة)[٢٠].

هەروەها (قرطبي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (و اتّفقتِ الأُمةُ على أن التوبة فرض على المؤمنين)[٢١].

هەروەها گوتوویەتی: (و هي فرض على الأعيانِ في كل الأحوالِ و كل الأزْمان)[٢٢].

دیسان (ابن تيمية)ش گوتوویەتی: (و لابد لكل عبْدٍ من توبة و هي واجبةُ على الأولين و الآخرين)[٢٣].

بەڵێ خوێنەری بەڕێز!

لەسەر هەر ئینسانێك پێویستییەکی تایبەتییە کە بگەڕێتەوە لای خواو بۆ لای پەشێمان ببێتەوە، جا ئەگەر ئیمانی نەهێنابێ یان گیرۆدە بووبێ بە شیرك‌و نیفاقەوە، ئیمان بهێنێ واز لە شیرك‌و نیفاق بێنێ، وە ئەگەر ئیمانیشی هێنابێ، بەڵام لاسارو گوناحبار بێ، واز لە گوناحباریی‌و لاساریی بێنێ‌و نیەتی فەرمانبەرییەکی ساغ‌و بێ خڵتەو خاڵ بێنێ.

---

٢٠) بروانە: (إحياء علوم الدين) ج٤، ص٥.
٢١) بروانە: (الجامع لأحكام القرآن) ج٥، ص٩٠.
٢٢) بروانە: هەمان سەرچاوە، ج١٨، ص١٩٧.
٢٣) بروانە: (مجموع الفتاوى)، ج١٠، ص٣١٠.

دوو: تۆبە پێویستە گشتگیر بێو تێكڕای گوناحەكان بگرێتەوە:

ئەمیش زانایان لەسەری كۆكو یەكدەنگن، چونكە ئەو ئایەتو فەرمایشتانەی كە لەوبارەوە هاتوون گشتیی (عام)ینو هەندێك لە گوناحەكانیان جیا نەكردۆتەوە تۆبەكە بە هەندێكیانەوە تایبەت نەكراوە.

خاوەنی كتێبی: (الفتوحات الألهية) لەوبارەوە گوتوویەتی[٢٤] (قال العلماء: التوبةُ واجبة من كل معصية كبيرة أو صغيرة)، واتە: زانایان گوتوویانە: تۆبە كردن لە هەموو گوناحێكی گەورەو گچكە فەرزە.

هەروەها (نووي)[٢٥]یش گوتوویەتی: (التوبةُ مِن جميع المعاصي واجبة..سواء كانت المعصية صغيرة أو كبيرة)، واتە: تۆبە لە تێكڕای گوناحەكان فەرزە...جا چ گوناحەكە گەورە بێ، یان گچكە بێ.

جا لەوبارەوە كە ئایا پێویستە تۆبەكە هەر بە گشتییو تێكڕایی (إجمالي) بێ، یان پێویستە بەوردییو درێژیی (تفصيلي)، یەك یەكی گوناحەكان بگرێتەوە؟!

زانایان ڕایان جیاوازەو واش پێ دەچێ ئەو ڕایە لە هەموویان چاكتر بێ كە دەڵێ: پێویستە تۆبەكردن لە گوناحەكان بە وردییو درێژیی بێ، بۆ ئەو گوناحانەی كە زانراونو، بۆ ئەو جۆرە گوناحانەش كە هەموویان زانراو نینو نالوێ یەك یەكیان دیاری (تحديد) بكرێن، ئەوە تۆبەی تێكڕایی (إجمالي) بەسە، (الآلوسي) لەوبارەوە گوتوویەتی:[٢٦] (إنما تصح التوبةُ إجمالاً، و أما ما عُلم تفصيلاً فأنهُ لابدّ من التوبة منه تفصيلاً).

---

٢٤) بڕوانە: (الفتوحات الألهية بتوضيح تفسير الجلالين للدقائق الخفية) ج٤، ص٣٦٩، كە بە (تفسير الجمل) ناسراوە.

٢٥) بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النووي) ج١٧، ص٥٩.

٢٦) بڕوانە (روح المعاني في تفسير القرآن العظيم) ج٢٨، ص١٥٩.

هەروەها لەوبارەوە کە ئایا دروستە ئینسان تۆبە لە بەشێك لە گوناحەکان بکاو لەسەر بەشێکیشیان بەردەوام بێ؟! دیسان زانایان ڕای جیاجیایان هەن، هەرچی زۆربەی هەرە زۆریانن کە بە (أهل السنة و الجماعة) ناسراون، دەڵێن: دروست (جائز)ە، هەرچەندە بێگومان فەرزو پێویستو پەسەند ئەوەیە کە لە هەموو جۆرەکانی گوناحو لەوردو درشتیان بێ، بەڵام هەندێکیان کە لەژێر ناوو نیشانی (معتزلة)دا خۆیان دەبیننەوە بە دروستی نازانن و دەڵێن: دەبێ تۆبە سەرلەبەری گوناحەکان بگرێتەوە، ئەگەرنا دروست نیەو وەرناگیرێ! بەڵام بێگومان ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان ڕاستو بەجێیەو گەلێك بەڵگەش پشتگیرنی، بۆ وێنە:

١- خوای کاربەجێ لەبارەی بابای دز (سارق)ەوە پاش ڕوونکردنەوەی حوکمو سزای دزیی فەرموویەتی: ﴿ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعۡدِ ظُلۡمِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيۡهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ٣٩ ﴾ المائدة، واتە: جا هەر کەسێك پاش ستەمکردنی تۆبەی کردو چاکەی کرد، ئەوە بێگومان خوا تۆبەی لێ وەردەگرێ، چونکە خوا لێبوردەی بەخشندەیە.

ئنجا ئاشکرایە لێبوردنی خواو بەخشینی بۆ بابای (دز) تایبەتە بە دزییەکەیەوە کە تۆبەی لێ کردوە، بەڵام گوناحی دیکەی کە هەینی و تۆبەی لێ نەکردوون، ناکەونە بەر لێبوردن و بەخشینی خواوە.

کەواتە: دەگونجێ ئینسان تۆبە لە بەشێك لە گوناحەکان بکاو تۆبەکەیشی وەردەگیرێ.

٢- هەروەها خوای دادگەر لە بارەی سوود خۆریی (المُرابة)یەوە، پاش ڕاگەیاندنی حوکمەکەی، فەرموویەتی: ﴿ وَإِن تُبۡتُمۡ فَلَكُمۡ رُءُوسُ أَمۡوَٰلِكُمۡ لَا تَظۡلِمُونَ وَلَا تُظۡلَمُونَ ٢٧٩ ﴾ البقرة، واتە: وە ئەگەر تۆبەتان کرد (لە ڕیبا خۆریی) ئەوە سەرمایەکانی خۆتان هی خۆتانن، نەستەم دەکەن و نە ستەمیشتان لێ دەکرێ.

وەك دەبینین خوای بەخشندە مافی تۆبەکردنی داوە بە بابای سوود خۆر لە گوناحەکەی: (وإنْ تُبتم)، کەواتە: دەگونجێ بابای گوناحبار لە گوناحێك یان چەند گوناحی تایبەت بگەڕێتەوەو لێیشی قبووڵ دەکرێ.

٣- پێغەمبەریش ﷺ لەبارەی (ماعز بن مالك)ەوە کە هاتە لای پێغەمبەر ﷺو دانی بە زیناکردنیدا هێناو پاشان حوکمی بەرد بارانکردن (رجم)ی بەسەردا چەسپێنراو مرد، فەرموویەتی: ((لقد تاب توبة لو قسمت بين أمة لَوَسِعَتْهُمْ)) رواه مسلم عن سليمان بن بريدة عن أبيه، واتە: بە تەئکید تۆبەیەکی کردوە کە ئەگەر بەسەر ئۆممەتێکدا دابەش کرابایە بەشی دەکردن.

دەجا ئاشکرایە کە ئەگەر تۆبەکردن لە یەکێك یان بەشێك لە گوناحەکان قبووڵ نەکرابایە، پێغەمبەر ﷺ بە (ماعز)ی دەفەموو: کە پێویستە لە سەرجەم گوناحەکانی دیکەشت تۆبە بکەی!

ئەمەش چەند قسەیەکی زانایان لەوبارەوە:

٤- (إمام الحرمين الجويني) گوتوویەتی: (من إحتقب أوزاراً و قارف ذنوباً، صحَّتْ توبته عن بعضها مع الإصرار على بعضها)[٢٧]، واتە: کەسێك هەگبەی هەڵگرتبێ و تاوانی کردبن تۆبەکردنی لە هەندێکیان دروستە، هەرچەندە لەسەر هەندێکی دیکەیان بەردەوام بێ.

٥- (ابن تيمية)ش گوتوویەتی: (و تصح التوبة من ذنب مع إصرارهِ على آخر عند السلف و الخلف)[٢٨]، واتە: وە لە لای زانایانی پێشین و پاشین، تۆبەکردن لە گوناحێك وێڕای بەردەوام بوون لەسەر یەکێکی دیکە دروستە.

٦- هەروەها (إبن القيم)یش هەمان شتی گوتوە[٢٩]، بەڵام مەرجێکی تێدا بە مەرج گرتوە کە بریتیە لەوەی ئەو گوناحەی کە لەسەری بەردەوامە، نابێ هەر لە جۆری گوناحە تۆبە لێ کراوەکە بێ، بۆ وێنە: کەسێك زیناکەرو نێربازیش بێ، دەبێ واز لە هەردووکیان بهێنێ، ئەگەرنا تۆبە لە یەکیان لەگەڵ بەردەوامیی لەسەر ئەوی دیکەیان قبووڵ نابێ، چونکە هەردووکیان یەك جۆرە گوناحن.

---

٢٧) بڕوانە: (صحصح مسلم بشرح النووي)، ج١٧، ص٦٠، وە (شرح المقاصد)، ص١٧٩.

٢٨) بڕوانە: (مختصر الفتاوى المصرية)، ص١٣٧.

٢٩) بڕوانە: (مدارج السالكين) ج١، ص(٢٧٥-٢٧٦).

سێ: پێویستە تۆبەکە بەردەوام بێ:

ئەمیش زانایان لەسەری یەکدەنگن، چونکە ئایەتەکانی قورئانو فەرمایشتەکانی پێغەمبەری سەروەرمان ﷺ کە پێشتر هەندێکیانمان بە نموونە هێنایەوە، هەر ئەوە دەگەیەنن کە پێویستە تۆبە بەردەوام بێو بێ پسانەوە بێ، بۆ وێنە: سەرنجی ئەم فەرموودەیە بدە کە حاڵەتو ڕەفتاری پێغەمبەرمان ﷺ لەوبارەوە بۆ ڕوون دەکاتەوە: ((عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: كان يُعَدُّ لرسول ﷺ في المجلس الواحد، مائة مرة من قبل أن يقوم: رب اغفرلي وتب عليَّ، إنك أنت التواب الغفور)) أخرجه الترمذي و قال: هذا حديث حسن صحيح و غريب، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە کۆڕێکدا بەر لە هەڵسان، سەد جار ئەم زیکرەی لێ دەژمێررا: پەروەردگار لێم ببوورەو تۆبەم لێ وەربگرە بێگومان بەس تۆی زۆر تۆبە وەرگری لێبووردەی.

ئنجا بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ پێشڕەو (أسوة)ی ئوممەتەکەیەتیو ئەگەر ئەویش لەگەڵ ئەو هەموو پایە بەرزییەیدا پێویستی بە تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بەردەوام بووبێ، دیارە ئێمەومانان حەوجار حەوجار ئاتاجی ئەوەین، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((كل بني آدم خطاء و خير الخطائين التوابون)) رواه الترمذي في سننه برقم: ٢٦١٦، وقال هذا حديث غريب، واتە: تێکڕای ئادەمیزادان زۆر خەتاکارن، چاکترین گوناحبارانیش تۆبەکارانن، (إبن تيمية)ش لەوبارەوە کە پێویستە ئینسان هەمیشەو بەردەوام سەرگەرمی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بێ گوتوویەتی: (فليس لأحدٍ أن يظن استغناءه من التوبة الى الله والإستغفار من الذنوب، بل كل أحد محتاجٌ الى ذلك دائماً)[30]، واتە: جا هیچ کەسێك بۆی نیە پێی وابێ لە تۆبەو گەڕانەوە لای خواو داوای لێبوردنکردنی بۆ گوناحەکان بێ نیازە! هەموو کەسێك بەردەوام ئاتاجی ئەوەیە.

---

٣٠) بڕوانە: (الفرقان بين أولياء الرحمن و أولياء الشيطان)، ص٨٩.

چوار: پێویستە دەستبەجێ تۆبە لە گوناحەكان بكرێ:

ئەمیش زۆربەی هەرەزۆری زانایان لەسەری كۆكن و دەگونجێ ئەم بەڵگانەش بۆ ئیسپاتی ئەم مەسەلەیە بهێنرێنەوە:

١- خـوای تـاوانپۆش فەرموویـەتی: ﴿وَسَارِعُوٓاْ إِلَىٰ مَغۡفِرَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ ...﴿١٣٣﴾ آل عمران﴾، واتە: وە پەلە بكەن بەرەو لێبوردنێكی تایبەت لە پەروەردگارتانەوە.

٢- خوای دادگەر دەربارەی سـەجدەی ڕێزگرتن نەبردنی ئیبلیس بۆ ئادەم -علیه السلام-، فەرموویەتی: ﴿...ثُمَّ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ لَمۡ يَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسۡجُدَ إِذۡ أَمَرۡتُكَۖ قَالَ أَنَا۠ خَيۡرٞ مِّنۡهُ خَلَقۡتَنِي مِن نَّارٖ وَخَلَقۡتَهُۥ مِن طِينٖ ﴿١٢﴾ الأعراف﴾، واتە: پاشان بە فریشتەكانمان فەرموو: سەجدە بۆ ئادەم ببەن! جا یەكسەر[31]، سەجدەیان برد جگە لە ئیبلیس لە كڕنووش بەران نەبوو، (خوا) فەرمووی: چ شتێك پێشگیرت بوو كە سەجدە ببەی كاتێك كە ئەمرم پێت كرد؟! گوتی: من لەو چاكترم، منت لەئاگر دروستكردوەو ئەوت لە قوڕ دروستكردوە.

كەواتە: مادام ئیبلیس لەسەر ئەوە سەرزەنشت كراوە كە دەستبەجێ (فوراً) فەرمانی خوای جێبەجێ نەكردوە، دیارە فەرمان (أمر) بۆ ئەوەیە بە زوویی و دەستبەجێ جێبەجێ بكرێ، دەجا فەرمانكردن بە تۆبەش هەروایە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا ﴿٨﴾ التحريم﴾.

---

(٣١) چونكە پیتی (ف) لێرەدا بۆ بەدوادا هاتن (تعقیب)ە، وەك شارەزایانی زمان گوتوویانە.

ئنجا ئەگەر هاتو بەڵگەو نیشانەیەکیش لەسەر ئەوە هەبوو کە فڵانە فەرمان دەستبەجێ بوون (فورية)ی تێدا بە مەرج نەگیراوە، ئەوە هەڵاواردن (إستثناء)ێکە لەو حوکمە گشتییە.

٣- خوای میهرەبان دەربارەی کەسانێك کە لەسەر گوناح و خراپە بەردەوام بوون فەرموویەتی: ﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ المطففين ﴾، واتە: نا وانیە، بەڵکو کردەوە خراپەکانیان ژەنگی لەسەر دڵەکانیان پەیداکردوە، دیارە پێویستیشە ئینسان لێ نەگەڕێ کە دڵ و دەروونی بەهۆی گوناح و تاوانەوە ژەنگاوی ببێ و کەمڕە هەڵبێنێ، بۆیە دەستبەجێ تۆبەکردن و گەڕانەوە لای خوا لەهەر گوناحێك فەڕزو پێویستە.

٤- ئنجا شتێکی ئاشکرایە کە نقووم بوون لە زەلکاوی گوناحدا شتێکی یەکجار خراپ و ناقوڵایەو، گوناح و خراپەو تاوانەکان وەك ژەهرێکی فەوتێنەر وان و، خۆ لێپاراستنی ئەو زەلکاوە خنکێنەرو ژەهرە فەوتێنەرەش فەرزە دەستبەجێ و بێ وەخران بێ!

ئەمەش چەند قسەیەکی زاناو پێشەوایانمان لەوبارەوە:

١/ (أبو حامد الغزالي) گووتویەتی:[٣٢] (أما وجوبُها على الفور فلا يُستراب فيه، إذْ معرفة كون المعاصي مهلكاتٍ من نفس الإيمان و هو واجب على الفور)، واتە: وە ئەوە کە پێویستە دەستبەجێ تۆبە بکرێ، گومانی تێدا نیە، چونکە زانینی ئەوە کە گوناحەکان فەوتێنەرن، لە خودی ئیمانەو ئیمانیش پێویستە دەستبەجێ بێ وەخران بێ.

٢/ (نووي) یش گوتوویەتی:[٣٣] (و اتفقوا على ان التوبة من جميع المعاصي واجبة، وأنها واجبة على الفور لايجوز تأخيرها سواء كانت المعصية صغيرة أو كبيرة)،

---

٣٢) بڕوانە: (إحياء علوم الدين) ج٤، ص٧.

٣٣) بڕوانە (صحيح مسلم بشرح النووي) ج١٧، ص٥٩.

واتە: وە زانایان لەسەر ئەوە ڕێك كەوتوون كە تۆبە لە هەموو گوناحەكان فەڕزە، وە پێویستە دەستبەجێش بێ‌و دروست نیە دوابخرێ، جا گوناحەكە چ گچكە بێ چ گەورە.

٣/ (ابن القیم) یش گوتوویەتی:[٣٤] (إن المبادرة الى التوبة من الذنب فرض على الفور لایجوز تأخیرها فمتى أخَّرها عصى بالتأخیر)، واتە: خێرایی كردن لە تۆبەدا لە گوناحەكان، پێویستە یەكسەر بێ‌و دروست نیە دوابخرێ، جا هەركات دوای خست بە وەخراندنەكەی گوناحبار دەبێ.

لێرەشدا كۆتایی بە باسی (حوكمی تۆبە) دێنین‌و دەچینە سەر بەشی سێیەم‌و باسی چۆنیەتی تۆبەكردن‌و تۆبەی ساغ‌و ڕاست (التوبة النصوح) دەكەین.

٣٤) بڕوانە: (مدارج السالكين شرح منازل السائرین: ج١، ص٢٧٢)

بەشی سێیەم:

چۆنیەتی تۆبەکردن و تۆبەی ڕاست و ساغ

(التوبة النّصوح)

أ - چۆنیەتی تۆبەکردن.
ب - پێناسەی تۆبەی ڕاست و ساغ.

أ/ چۆنیەتی تۆبەکردن[٣٥]:

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((ما من رجلٍ يُذْنِبُ ذنباً ثم يقوم فيتطهَّر ثم يُصلّي ركعتين ثم يستغفر الله لذلك الذنب إلا غَفَر له)) رواه أهل السنن و قال الترمذي: حديث حسن و صحَّحه إبن حِبّان، واتە: هەرکەسێك[٣٦] تاوانێك بکا پاشان هەستێ و خۆی پاك بکاتەوە (واتە خۆی بشوات یان دەستنوێژ بگرێ) ئنجا دوو ڕکات نوێژ بکا، دوایی داوای لێخۆشبوون لە خوا بکا، بێگومان خوا دەیبەخشێ.

کەواتە: خوێنەری شیرین! مسوڵمانی بەڕێز!

ئەگەر دەتەوێ ڕێگای صالح بوون و بەرەو خوا چوون بگری، هەنگاوی یەکەمت ئەوەیە کە بە نیازی تۆبەکردن و گەڕانەوە لای خواوە خۆت بشۆی، یان ئەگەر بۆت ڕێ نەکەوت خۆت بشۆی، دەست نوێژێکی پوخت بگری، ئنجا دوو ڕکات نوێژی تۆبە بکە.

دوایی هەتا دەتوانی سوپاس و ستایشی خوا بکەو صەلات و سەلام بۆ پێغەمبەر ﷺ بنێرە، ئنجا چاو بە ڕابردووی خۆتدا بگێڕەوە هەموو ئەو تاوان و خراپانەی کە بە دڵ و عەقڵ و زمان و چاوو گوێ و دەست و لاق و گەدەو... هتدت کردووتن، وەبیر خۆتیان بهێنەوەو بە گەردنی کەچ و ڕووی زەردو چاوی فرمێسکاوی و دەنگێکی کزو بە لاڵانەوەو کڕووزانەوەو فرمێسك باراندنەوە دەست بەرز بکەوەو بڵێ: خوایە من هەموو ئەو تاوان و خراپانەو زۆری دیکەش کە من یان لە یادم نەماون یان هەر نەمزانیوە، کردوومن، لێیان پەشیمانم و دان بە هەڵەو ناتەواویی خۆمدا دێنم، بەڵام لێم ڕوونە کە تاوان و خراپەکانم هەرچەندە زۆر بن، لێبوردنی تۆ زۆرترەو، هەرچەندە گەورەبن بەزەیی تۆ مەزن ترە! جا خوایە داوای لێبوردن و چاوپۆشییت لێ دەکەم و

---

٣٥) ئەم باسە لە کتێبی (ڕێگای صالح بوون..) وەرگیراوە، لاپەڕە: (٣٣-٣٧)، چاپی سێیەم.

٣٦) هەرچەندە (رجل) پیاوە، بەڵام لێرەدا مەبەست ئینسانە بە گشتیی و لەبەر (تغليب) وشەی (رجل) بەکارهاتوە، بۆیە من بە (هەرکەسێك) [illegible]م کردوە.

تۆش نائومێدم مەکەو بە لوتف و بەزەیی خۆت بمبوورە، چونکە ئەگەر منیش شیاوی بەخشران نەبم، تۆ شایستەی لێبوردن و بەخشینی!

ئنجا پاش ئەوە جارێکی دیکەش چاوێکی ورد بە لیستی گوناحەکانتدا بگێڕەوەو بزانە چەندیان پەیوەندییان بە خواوە هەیە، ئەوە ئومێد وایە ئەگەر بۆ لای خوا گەڕانەوەکەت بە ڕاستی بووبێ، خوا لە هەقی خۆی بتبورێ، بەڵام ئەو تاوان و گوناحانەی کە پەیوەندییان بە خەڵکەوە هەیەو مافی خەڵکییان خستوویە سەر، ئەوە ئەو جۆرە گوناحانە وێڕای ئەوەی گوتمان، چەند شتێکی دیکەش هەن دەبێ ڕەچاویان بکەی، ئەگەر بتەوێ خوای بەخشەر ئەوانیشت لێ بسڕێتەوەو بە یەکجاریی ڕزگارت بێ:

١/ چاو بە ڕابردووی خۆتدا بگێڕەوەو زۆر بە وردیی سەرنج بدەو بزانە داخۆ هەر لەکاتی باڵغ بوونتەوە، هەتا ئەو سەعاتەی ئێستات کە تۆبەی تێدا دەکەی، چ کەسێك مافێکی بەسەرتەوە هەیەو زیانێکت پێگەیاندوە، جا چ غەیبەتکرد بێ، یان بوختانت پێوە کردبێ، یان حەسوودییت پێ بردبێ، یان خۆتت بەسەردا هەڵکێشابێ، یان دڵت شکاندبێ، یان گاڵتەت پێکردبێ، یان ماڵت خواردبێ یان گومانی بەدت پێی بردبێ..هتد.

ئنجا کە هەموو ئەو کەسانەت وەبیر خۆت هێنانەوە، کە مافێك یان چەند مافێکیان لەوجۆرە مافانە لە سەرتە، بە دڵێکی غەمگین و چاوێکی بەگریان و ڕەنگێکی زەردو هەڵبزکاوەوە دەست بەرەو ئاسمان بەرزبکەوەو بۆیان دەست بکە بە پاڕانەوەی گەرم و بەکوڵ و هەوڵ بدە چاکترین دووعای دنیاو دۆڕۆژیان بۆ بکەی، بە تایبەت لەوبارەوە کە خۆت بە قەرزارداریان دەزانی، بۆ وێنە: ئەگەر بۆیە غەیبەتت کردبوون کە لە ئابڕوو (سمعة)یان کەم بکەیەوەو لە پلەوپایەی نێو جەماوەریان داشکێنی، داوا لە خوای بەرزو مەزن بکە کە ناوو پلەوپایەیان بەرز بکاتەوەو، ڕێزو حورمەتیان زیاد بکات، وە ئەگەر بۆیە حەسوودییت پێی بردوە، چونکە تێگەیشتنی لە تۆ زیاترو ڕەوشت و خووی لە هی تۆ بەرزترەو جوانترە، لە خوا بپاڕێوە کە زانیاریی و تێگەیشتنی پتر بکات و ڕەوشت و ئاکاری پەسەند تر

بکا، وە ئەگەر لەبەر دەوڵەمەندیی و دارایی ڕقت لێی بۆتەوەو هەوڵی زیان لێدانیت داوە، ئەوە داوای بۆ لە خوا بکە کە ڕۆزیی و ماڵی حەلاڵی بۆ زیاد بکا...وە هەروەها.

بەڵام گرنگ ئەوەیە بەدڵێکی ساغ بۆ ئەو خاوەن مافانە بپاڕێیەوەو لە قووڵایی دڵەوە حەز بکەی خوا چی خێرو چاکەیە، بۆیان بکا، نەك لە دەمی پاڕانەوەشدا شەیطانی بەدو پیس فێڵت لێ بکاو هەروا بە سادەیی و لام سەللایی دووعایان بۆ بکەی!

ئنجا دوای ئەوە بیربکەوەو بزانە کێی وا هەیە بتبوغزێنێ، یان گومانی خراپت پێ ببات، یان غەیبەتت بکا، یان ئازارت بدات، یان حەسوودییت پێ ببات، یان ..یان..هتد، وە دوای ئەوەی یەك یەکی ئەوانەت لە ئاوێنەی خەیاڵتدا ئامادەکردن، بە دڵ و کوڵ بۆیان لە خوای میهرەبان و بەخشندە بپاڕێوەو بڵێ: خوای پەروەردگارم تۆ لێبوردەی و لێبوردنت خۆشدەوێ، بۆیە ئەوە من لە هەموو ئەو کەسانە بوردم کە بە هەر جۆرو شێوەیەك بووە، ئازارییان داوم و زیانیان لێداوم، جا داوات لێ دەکەم تۆش بە لوتف و کەرەمی بێ سنوورو بەزەیی بێ پایانت بیانبەخشی و چاوپۆشییان لێ بکەی[٣٧]، دەجا خوایە وەك چۆن من لە مافەکانی خۆم بوردم و گەردنی ئەوانەم ئازادکرد، کە ئازارو زیانیان تووش کردووم، تۆش بە میهرەبانیی و بەخشندەیی خۆت بم بەخشەو، مافی خەڵکیم لەسەر لابەرەو لە چڵك و چەپەری ئەو جۆرە خراپەو گوناحانە قوتارم بکە!

---

٣٧) هەڵبەت ئەمە بەس بۆ مسوڵمانانە، چونکە نا مسوڵمان دروست نیە، مەگەر دوعای هیدایەت، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ ...﴾ التوبة ١١٣.

٢/ دوایی هەوڵ بدە هەرکەسێك[٣٨]، کە بە هەرشێوەك زیانت لێداوەو دڵت ئازارداوە، دوای لێبوردن و گەردن ئازادیی لێ بکەی و، ئەگەر بگونجێ و بزانی زیانی پتر نابێ، دەقی ئەو ئازارو زیانەیشی بۆ بگێڕەوە، ئەگەرنا پێویست ناکات.

٣/ هەوڵ بدە ماڵی هەر خاوەن مافێکی زیندووت بەلاوەیە بیدەیەوە، ئەگەر مردبیش بیدەوە بە میراتگرەکانی، ئەگەر نەشگونجاو مسوڵمانانیش (بیت المال) یان هەبوو، بەڵام هی ڕاستەقینە، بۆی بخە (بیت المال)ەوە، ئەگەر نەشبوو، بۆی بکە بە چاکەو خێر بۆی ببەخشە.

جا مسوڵمانی بەڕێز!

ئەگەر ئەو شتانەی گوتران، هەموویان یەك بە یەك و موو بە موو جێبەجێی بکەی، ئەوە زۆر مسوگەرو دڵنیابە، ئەگەر بێ و بە دڵێکی ڕاست و ساغ ئەو تۆبەیەت کردبێ و بێجگە لە ڕازیکردنی خواو لە خوا نیزیك بوونەوە، هیچی دیکەت لە دڵ نەگرتبێ، ئەوە ئومێدوایە کە خراپەو تاوانەکانت هەرچۆنێکی و هەرچەندێکی بن، خوای میهرەبان و بەخشندە بە ئاوو تەرزەو بەفری بەزەیی و بەخششی خۆی لێت بشوات و وەك قوماشێکی سپی چاك شۆراو پاك ببیتەوە، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((التائب من الذنب كمن لا ذنب له)) رواه ابن ماجه والطبراني والبيهقي ورجاله ثقات، واتە: تۆبە کردوو لە گوناح، وەك کەسێکە کە هەر گوناحی نەبێ.

ئێستاش بەر لەوەی ئەم خاڵی یەکەمە بەجێ بهێڵین و بچینە سەر خاڵی دووەم، کە پێناسەی تۆبەی ڕاست و ساغ (التوبة النصوح)ە، بە پێویستی دەزانم چەند تێبینییەکی دیکەش لە بارەی چۆنیەتی تۆبەکردنەوە بخەمەڕوو:

---

٣٨) ئەگەر دەتەوێ بە تێروتەسەلی لەم مەسەلەی (حق الناس) ڕەتکردنەوەو چۆنیەتی خۆڕزگار کردن لەو مافانە حاڵی بی، بەوردی سەرنجی (الزواجر عن اقترف الكبائر)ی (ابن الحجر الهيتمي) بدە، ج٢، ص١٨١، (الكبيرة ٤٦٣ (ترك التوبة من الكبيرة)، دیارە [illegible] باس دەکەین.

١) گەڕانەوە لای خوا مەرج نیە تەنیا دوای قەتڵو زیناو دزیی و ڕێگریی و هاو وێنەکانیان بێ، بەڵکو ئینسانی مسوڵمان پێویستە هەمیشەو دایم هەست بە کەمو کووڕیی و گوناحباریی و قەرزداریی بکات لە بەرامبەر خوای دادگەرو بەخشەرداو، بەردەوام سەرگەرمی گەڕانەوە لایو پەشێمان بوونەوەو داوای لێبوردن لێکردنی بێ.

من بە ئەزموونی خۆم بۆم دەرکەوتوە، کە وەك چۆن جەستە پێویستیی بە پاكو خاوێنیی و شۆردنو خزمەت هەیە، ڕووحیش هەروایەو تۆبە وەك گەرماو (حمام)ێك وایە کە دەبێتە مایەی سافو ساغو پاك بوونەوەی ڕووح لە چڵكو چەپەرو تۆزو خۆڵی گوناحو هەڵەو پەڵەو بێ ئاگاییەکان.

٢) تۆبەو گەڕانەوە لای خوا بۆ هەرکەسێك لە قەدەر ئیمانو مسوڵمانەتی خۆیەتیو هی هەموو کەس وەك یەك نیەو، هەرکەسێك بە جۆرێك تۆبە دەکاتو لە چەند شتێك تۆبە دەکات، کە لەگەڵ ئاستی خۆیدا بگونجێ، کەواتە با هیچ کەس وا گومان نەبات کە (أستغفرُالله و أتوب اليه) فەرموونی پێغەمبەری خوا ﷺ وەك هی خەڵکی دیکە وایە، جوانیش گوتراوە: (حسنات الأبرار سيئات المُقرَّبين)، بەڵێ ئەوەی کە هەندێك کەس پاداشتی لەسەر وەردەگرن، خەڵکێکی دیکەی لەسەر سەرکۆنە دەکرێن و سزا دەدرێن!

٣) تۆبەکردن لە هەموو گوناحەکان وەك یەك نیەو، گوناح هەتا گەورەترو خراپتر بێ مەرجەکانی تۆبە لێکردنیشی زیاترو قورسترن، بۆ وێنە:

سەرنج بدە چۆن خوای پەنهان بین بۆ تۆبەو گەڕانەوە لای خوای بابای دەغەڵ (منافق)، چوار مەرجی گرنگی داناونو فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟

﴿وَٱعۡتَصَمُواْ بِٱللَّهِ وَأَخۡلَصُواْ دِينَهُمۡ لِلَّهِ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَعَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ وَسَوۡفَ يُؤۡتِ ٱللَّهُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ أَجۡرًا عَظِيمٗا ١٤٦﴾ النساء.

وەك دەبینین خوای کاربەجێ وێڕای (تۆبە)، چاکەکاریی (إصلاح)و دەست دەڕێسمانی خوا گرتن (الإعتصام بالله) و دینداریی بۆ خوا ساغکردنەوە (إخلاص الدين لله)ی کردوونەتە مەرجی تۆبەی مونافیق.

٤) وەك پێشتریش ئاماژەمان پێکردوە، گەڕانەوە لای خوا (التوبة الى الله) تایبەت نیە بە مسوڵمانانەوە، هەرچەندە زیاتر ئەوان دەگەڕێنەوە، بەڵکو بابای کافرو بێدینیش، هەر دەبێ تۆبە بکاتو بگەڕێتەوە لای خوا، ئەوەندە هەیە بابای مسوڵمان لە گوناحو خراپەکاریی، بەڵام کافر لە کوفرو شیركو دوور لەخوایی، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿فَإِذَا ٱنسَلَخَ ٱلۡأَشۡهُرُ ٱلۡحُرُمُ فَٱقۡتُلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ حَيۡثُ وَجَدتُّمُوهُمۡ وَخُذُوهُمۡ وَٱحۡصُرُوهُمۡ وَٱقۡعُدُواْ لَهُمۡ كُلَّ مَرۡصَدٖۚ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٥﴾ التوبة، واتە: جا هەر کاتێك چوار مانگەکان (کە وەك مۆڵەت دانراون) بەسەرچوون، ئەوە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان لە هەر جێیەك بەرپەلتان کەوتن بکوژن، وە بیانیانگرنو ئابلووقەیان بدەنو، لە هەر کەمینگایەك بۆیان بچنە بۆسەوە، جا ئەگەر هاتو تۆبەیان کردو نوێژیان بەرپاکردو زەکاتیاندا، ئەوە ڕێیان بەربدەن، بێگومان خوا لێبوردەی بەخشندەیە.

ئێستاش با بچینە سەر ئەسڵی مەبەست، کە ڕوونکردنەوەی و پێناسەکردنی تۆبەی ڕاستو ساغە:

ب / تۆبەی ڕاستو ساغ (التوبة النّصوح) یانی چی!!

خوای بەخشندەو بە بەزەیی فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا ﴿٨﴾ التحريم﴾، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! بەڕاستو ساغیی بگەڕێنەوە لای خوا، وشەی (توبة) پێشتر پێناسە کراو، وشەی (نصوح)یش زانایان چەند مانایەکیان بۆ هێناوە:

١- هەرچی (إبن منظور)و (الجوهري)ین، گوتوویانە[39] بە مانای (خالص) ساغو بێ خڵتە دێ، (نصح الشَّيءُ: خلص، والنصح: نقيض الغش.. و رجل ناصح الجيب، نقي الصدر، ناصح القلب: لا غش فيه، كقولهم، طاهر الثَّوب)، واتە: (نَصَحَ الشيءُ) یانی: ساغ بۆوە، وە: (نُصح) پێچەوانەی فێڵە... وە (رجلٌ ناصحُ الجيب، نقيُّ الصَّدر، ناصح القلب) یانی: سینە سافو بێ خەوش، وەك دەگوترێ: پۆشاك چاك.

٢- بەڵام (ابو زيد) ڕای وایە کە ڕستەی (نَصَحْتُهُ) بە مانای: (صَدَقْتُهُ)دێ، واتە: لەگەڵی ڕاست بووم، وە (التوبة النصوح) یانی: (الصادقة) ڕاستو دروست.[40]

٣- هەروەها (جوهري)[41] ڕای وایە کە ڕستەی: (نَصَحَ الثَّوْبَ و القميص ينصحه نصحاً و تَنَصَّحَهُ: خاطه)، کەواتە: (نصح) یانی: دروون، وە (نصحت الثوب: خِطْتُهُ) واتە: پۆشاکەکەم درووو.

ئنجا شەرعزانان (الفقهاء)و توێژەرەوان (المُفسِرون)یش هەر لەبەر ڕۆشنایی مانای زمانیی (المعنى اللغوي) وشەی (نصوح)دا، پێناسەی تۆبەی ڕاستو ساغ (التوبة النصوح) یان کردوە، بۆ وێنە:

---

٣٩) بڕوانە: (لسان العرب) ج٢، ص (٦١٥، ٦١٧)، وە: (الصحاح) ج١، ص(٤١٠-٤١١).

٤٠) بڕوانە: (الصحاح) للجوهري، ج١، ص٤١١.

٤١) بڕوانە: (الصحاح) ج١، ٤١١.

* (ابن كثير) گوتوویەتی: (..توبة نصوحاً: أی توبة صادقة جازمة تمحو ما قبلها من السیئات و تَلُمُّ شَعْثَ التائب و تجمعه و تَكُفُّهُ عما یتعطاه من الدناءات)[٤٢]، واتە: تۆبەی نەصووح یانی: تۆبەیەكی ڕاستەو پتەوی وا كە هەرچی خراپەی پێشووە بسڕێتەوەو كاروباری بابای تۆبەكارو حاڵو باڵی خڕبكاتەوە سەریەكو لەو كردەوە نزمو پەستانەی كە دەیكردن بیگێڕێتەوە.

* (ابن قیم الجوزیة)ش لە پێناسەی (التوبة النصوح)دا گوتوویەتی[٤٣]: (والنصح في التوبة تَخَلُّصها من كل غش و نقص و فساد، وإقاعُها على أكمل وجه و النصح ضد الغش)، واتە: ساغییو ڕاستیی لە تۆبەدا بریتییە لە پاڵاوتنیو پاككردنەوەی لە هەر خڵتەو ناتەواوییو خراپەیەك، وە ئەنجامدانی بە چاكترینو تەواوترین شێوە، وە (نصح) پێچەوانەی خەش (غش)ە.

* (الالوسي)یش لە بارەی هۆی ناونرانی تۆبەی تێروتەواوە بە (نصوح)، گوتوویەتی[٤٤]: (وجوز أن یكون المرادُ بالتوبة النصوح، توبة تنصح الناس أی تدعوهم الى مثلها لظهور أثرها فی صاحبها واستعمال الجد والعزیمة في العمل بمقتضاها)، واتە: دەگونجێ مەبەست لە (التوبة النصوح) تۆبەیەك بێ كە بۆ خەڵكی دەبێتە دڵسۆز (ناصح) یانی بانگیان دەكات بۆ تۆبەیەكی بەو شێوەیە، چونكە شوێنەواری لەسەر خاوەنەكەی دەركەوتوە، وە بانگیان دەكات بۆ بەكارهێنانی جیددییەتو ئیرادەی پتەو لە كاركردندا بە پێی داخوازی ئەو تۆبەیە.

* (ابو إسحاق)یش لەوبارەیەوە گوتوویەتی:[٤٥] (التوبة النصوح: أی بالغة في النصح، وهی الخیاطة، كأن العصیان یَخْرِقُ والتوبة تُرَقِّعُ)، واتە: تۆبەی

---

٤٢) بڕوانە: (تفسیر القرآن العظیم) ج٤، ص١٩١.

٤٣) بڕوانە: (مدارج السالكین) ج١، ص (٣٠٩-٣١٠).

٤٤) بڕوانە: (روح المعاني في تفسیر القرآن العظیم) ج٢٨، ص١٥٨.

٤٥) بڕوانە: (عُمدة القاري شرح صحیح البخاري) ج٢٢، ص٢٨.

نەصووح یانی: زیادەڕۆیی کردبێ لە (نصح)دا کە دروون (خیاطة)ە، وەك بڵێی سەرپێچی پۆشاکی دین دەدڕێنێ و تۆبەش پینەی دەکات و دەیدوورێتەوە.

کەواتە: تۆبەی ڕاست و ساغ و تەواو (التوبة النصوح) بریتیە لە جۆرە گەڕانەوە و ئاشتبوونەوەیەك لەگەڵ خوای بە بەزەیی و بەخشەرو دادگەردا، کە پەشیمانییەکی لە قووڵایی دڵ و دەروون و، دەست لە گوناح و هەڵە هەڵگرتنێکی دەست بەجێ و، بڕیارو عەزمێکی پۆڵایین لەسەر طاعات و بانەدانەوە بۆ سەرپێچی تێدابن و، هەموو ئەمانەش بە هاندەرو پاڵنەری تەنیاو بێ خڵتەی شەرم و شکۆ لە خوا کردن و، سام و هەیبەت لێ کردنی و، گلەیی نەهێشتنی و، ڕازیکردنی و، بە دیداری بەرز شادبوونی بێ.[٤٦]

دیارە هەر تۆبەیەکی ئاواش کۆمەڵێك مەرج و نیشانەی گەورەو گرنگی هەن، کە هەم نیشانەو بەڵگەی بوونیني و، هەم مەرجی وەرگیرانیشی و، بەشی چوارەمیشمان بۆ توێژینەوەیان تەرخان کردوە.

---

٤٦) بڕوانە (الآداب الشرعية و المنح المرعية) لابن مفلح المقدسي، ج١، (فصل: في حقيقة التوبة و شروطها) ص (١٣٦، ١٤٨).

دیارە من ئەم پێناسەیەم بۆ (التوبة النصوح) لەسەرجەم دەقەکانی شەرع و قسەو پێناسەی زاناو پێشەوایانەوە هەڵهێنجاوە، ئەگەرنا (ابن المفلح) دەقی ئەو پێناسەیەی منی نەهێناوە ئەوەندە هەیە لێیەوە نزیکە.

بەشی چوارەم:

مەرجەکانی تۆبەی ڕاستو ساغو هۆکارو فاکتەرەکانی سەرو بەرگرتنی

خاڵی یەکەم: مەرجەکانی تۆبەی ڕاستو ساغ.

خاڵی دووەم: هۆکارو فاکتەرەکانی سەروبەرگرتنی.

خاڵی یەکەم: مەرجەکانی تۆبەی ڕاستو ساغ:

گەڕانەوە لای خوای ڕاستو ساغ بەلای کەمەوە دوانزە(١٢) مەرج هەن، کە لە هەمان کاتدا بەڵگەو نیشانەشینی، کە ئەمانەن:

١/ مسوڵمانەتیی:

یەکەمین مەرجی تۆبەی ڕاستو ساغو وەرگیرانی لەلایەن خوای بە بەزەییەوە، ئەوەیە کە خاوەنەکەی خاوەن ئیمانو مسوڵمان بێ، ئەگەرنا بابای کافرو هاوبەشدانەر (الکافر والمشرك) هەتا واز لە کوفرو شیرکەکەیان نەهێنن، کە گەورەترین گوناحن و، بەبێ تۆبەی تایبەت مەحاڵە خوا قەڵەمی لێبوردنیان بەسەردا بێنێ، ڕێی تۆبەکردنیان لە گوناحو تاوانەکانی دیکەیان نیەو لێیان وەرناگیرێ، خوای دادگەر لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ ٱلْـَٔـٰنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ النساء﴾، واتە: وە تۆبە بۆ ئەوانە نیە کە کردەوە خراپەکان دەکەن، هەتا کاتێك کە مەرگ یەخەی بە یەکێکیان گرت بڵێ: من ئێستا دەگەڕێمەوە! هەروەها بۆ کەسانێکیش نیە کە بەکافرێتی دەمرن، ئەوانە ئازارێکی بە ئێشمان بۆیان ئامادەکردوە.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ ﴿١١٦﴾ النساء﴾، واتە: بێگومان خوا لەوە نابوورێ کە هاوبەشی بۆ دابنرێ.

بەڵێ بابای کافرو موشریك پێویستە بەر لە هەر گوناحو تاوانێکیان، تۆبە لە کوفرو شیرکەکەیان بکەن.

٢/ تەنیا خوا پێ مەبەست بوون (الأخلاص):

خوا پێ مەبەست بوون (الأخلاص)، هەوێنی هەر کردەوەیەکی چاکەو مەرجی وەرگیرانیەتی، خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾ الكهف﴾، واتە: جا هەرکەسێك کە بە ئومێدی دیداری پەروەردگاریەتی، با کردەوەی باش بکاتو لە پەرستنی پەروەردگاردا هیچ کەس نەکاتە هاوبەش.

دیارە مەسەلەی قبووڵ نەکردنی هیچ کردەوەیەکی چاك، کە تۆبە یەکێکیانە، بە بێ نیازو مەبەست یەکلاکردنەوە بۆ خوا، یەکێکە لە شتە ڕوونو ئاشکرایەکانی ئیسلام، کە وێڕای چەندان دەقی قورئانو سوننەت، یەکدەنگیی زانایان (إجماع العلماء)یشی لەسەرە، وەك (ابن حجر العسقلاني) لە (القرطبي)یەوە هێناویەتی کە گوتوویەتی[٤٧]: (ولا تصح التوبة الشرعية إلاّ بالآخلاص، و من ترك الذنب لغير الله لايكون تائباً إتفاقاً)، واتە: تۆبەی شەرعیی بە بێ ئیخلاص دروست نابێ، وە هەر کەسێك لەبەر غەیری خوا واز لە گوناحان بهێنی، ئەوە بە یەکدەنگیی (زانایان) بە تۆبەکار دانانرێ.

هەروەها (مُلاّ علي القاري) خاوەنی (شرح الفقه الأكبر)یش گوتوویەتی[٤٨]: (فمن ندم على شرب الخمر مثلاً لما فيه من الصرع و خفة العقل و كثرة النزاع والإخلال بالعِرْض و المال، لم يكن تائباً شرعياً)، واتە: جا کەسێك بۆ وێنە: لە خواردنەوەی مەی پەشێمان بێتەوە، لە سۆنگەی ئەوەوە کە لە خۆی دەچێو عەقڵی پێی سووك دەبێو زۆر تووشی کێشەو هەرا دەبێو، زیان لە ئابڕوو و کەڕامەتو سامانی دەگات، ئەوە لە ڕووی شەرعەوە بە تۆبەکار دانانرێ.

---

٤٧) بڕوانە: (فتح الباري) ج١١، ص١٠٣، کە لە (المفهم)ی قرطبییەوە نەقڵی کردوە.

٤٨) بڕوانە: (المواقف في علم الكلام) ص(٣٨٠-٣٨١).

٣/ پەشێمان بوونەوە (النـدم):

ئەمیش مەرجێکی دیکەی زۆر گەورەو بنەڕەتیی تۆبەی ڕاستو ساغەو بگرە کاکڵو جەوهەریەتی، هەر بۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ وەك چۆن لەبەر گرنگیی لە عەرەفات وەستان (الوقوف بعرفة) فەرموویەتی: ((الحج عرفة)) رواه البخاري، بە هەمان شێوەش فەرموویەتی: ((الندم توبة)) رواه ابن ماجه عن عبدالله بن مسعود وأخرجه الحاكم في المستدرك وقال: صحيح الإسناد ولم يخرجاه، واتە: پەشێمانی تۆبەیە.

ئنجا (عبدالله بن مسعود) خوا لێی ڕازی بێ، زۆر جوان چۆنیەتی پەشێمانییو داخو حەسرەتی بابای تۆبەکارمان پێشان دەدات، کە گوتوویەتی: (إن المؤمن يرى ذُنوبهُ كأنه قاعد تحت جبل يخاف أن يقع عليه، وإن الفاجر يرى ذنوبه كذباب مرّ على أنفه) رواه البخاري، واتە: بێگومان بابای بڕوادار گوناحەکانی وادەبینێ کە لە بن شاخێك دانیشتووە دەترسێ بەسەریدا بڕووخێ، بەڵام بابای بەدکار گوناحەکانی وەك مێشێك تەماشا دەکات، کە بەلای لووتیدا تێپەڕ دەبێ.

٤/ دەست هەڵگرتنو وازهێنان لە گوناح:

وەك چۆن پەشێمانیی (ندم) مەرجی بنەڕەتیی دیوی پەنهانو دەروونیی تۆبەیە، دەست هەڵگرتنو وازهێنان (إقلاع) لە گوناحو خراپەو تاوانیش، مەرجی ڕواڵەتییو ئاشکرای تۆبەیەو، لە ڕاستیدا تۆبە بە بێ واز لە گوناح هێنان، هیچ مانایەکی نیەو دەبێتە ناوی بێ نێوەڕۆك، چونکە وەك لە پێناسەی (تۆبە)دا گوتمان: بریتیە لە گەڕانەوە (رجوع)،و گەڕانەوەش هەم لە گوناح گەڕانەوەو، هەم بۆلای خوا بادانەوەو وەرچەرخانەوەش دەگرێتەوە.

٥/ دان بە گوناحداهێنان:

ئەمیش مەرجێکی دیکەی وەرگیرانی تۆبەو بەڕاستو ساغ لە قەڵەم درانیەتی و، ئەنجامو بەرهەمی ڕاستەوخۆی پەشیمانیی (نَدَم)یشە، دیارە دان بە گوناح و هەڵەدا هێنان (الإعتراف بالذنب)یش، دەبێتە مایەی گوناح پۆشران و لێبوردرانی ئینسان، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((..فأن العبد إذا اعترف بذنب، ثم تاب، تاب الله عليه)) رواه مسلم عن عائشة رضي الله عنها، واتە: بێگومان بەندە هەرکاتێك دانی بە گوناحدا هێنا، ئینجا تۆبەی کرد، ئەوە خوا تۆبەی لێ وەردەگرێ.

٦/ ئیرادەی پتەوو دڵ دامەزران لەسەر نەگەڕانەوە سەر گوناح:

بێگومان ئینسان لە ئەنجامی بێ هێزی ئیرادەو خۆڕانەگرییەوە تووشی گوناح و لادان دەبێ، وەك خوای زانا لەبارەی (ئادەم)ەوە - علیه السلام- پاش خواردنی لە درەختە قەدەغەکراوەکەو لە بەهەشت دەرکرانی فەرموویەتی: ﴿ وَلَقَدْ عَهِدْنَآ إِلَىٰٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ طه ﴾. واتە: بێگومان لەمەوبەر ئادەممان ڕاسپاردبوو (کە لە درەختە قەدەغەکراوەکە نەخوات)، بەڵام لە بیری چوو و (لەو مەسەلەیەدا) دڵ دامەزراوییمان پێوە نەبینی بۆیە دامەزراویی نەلە خشاویی ئیرادەی قایمو پۆڵایین، بۆ بانەدانەوە سەر گوناحو سەرپێچیی، یەکێکی دیکەیە لە نیشانەکانی تۆبەی ڕاستو ساغو مەرجێکە لە مەرجەکانی وەرگیرانی.

٧/ چاکەکاریی و قەرەبووکردنەوەی ڕابردوو:

هەرکەسێك بە ڕاستیی و ساغیی گەڕابێتەوە لای خوا (تبارك وتعالی)، بێگومان هەوڵ دەدات و کۆشش دەکات کە کەلێنی رابردوو پڕبکاتەوەو زیانی تێپەڕیو قەرەبوو بکاتەوە، بۆیە چاکەکاریی (إصلاح)یش مەرجێکی دیکەی تۆبەی ڕاست و

ساغە، خوای بەرزو مەزنیش لەوبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾ الأنعام﴾، واتە: وە هەرکاتێك ئەو کەسانەت هاتنە لا، کە بڕوایان بە ئایەتەکانمان هەیە، ئەوە پێیان بڵێ: سەلامتان لێ بێ، پەروەردگارتان بەزەیی هاتنەوەی لەسەر خۆی نووسیوە، کە هەرکامێکتان بە نەفامیی خراپەیەك بکات، پاشان دوای ئەوە تۆبە بکاتو چاکەکاریی بکات، ئەوە بێگومان (خوا لەگەڵی دا) لێبوردەی میهرەبانە.

٨/ گێڕانەوەی مافی خاوەن مافانو بۆ قەرەبووکردنەوەیان:

ئەمیش مەرجێکی دیکەی گەورەو گرنگی وەرگیرانی تۆبەو بەڕاست و ساغ دانرانیەتی، ئنجا ئەو هەقو مافانەش بەگشتیی دوو جۆرن:

یەك: مافە ماددییەکان.

دوو: مافە مەعنەوییەکان.

جارێ بۆ مافە ماددییەکان، ئەوە پێویستە بە زووترین کات، بیانگێڕێتەوە بۆ خاوەنەکانیان، یان بۆ میراتگرەکانیان، ئەگەر خۆیان نەمابوون، وە ئەگەر میراتگرو خزمو خۆێشیشیان نەبوو، مافەکانیان بۆ بخاتە خەزێنەی دەوڵەت (بیت المال)ەوە، ئەگەر مسوڵمانان بوویان، ئەگەرنا بۆیان بکاتە خێر[٤٩].

دیارە ئەگەر توانای دانەوەی ئەو هەقو مافانەشی نەبوو، دەبێ هەرچۆن بێ خاوەنەکانیان ڕازی بکاتو گەردنی خۆییان پێ ئازاد بکات، ئەگەرنا وەك (حق الناس) هەر لەسەری دەمێنن بۆ قیامەت.

٤٩) (إبن المفلح) لە (إبن عقيل)ەوە نەقڵی کردوە کە لە کتێبی (الإرشاد)دا گووتویەتی: (ومن شرط صحتها رد المظلمة الى مالكها إن كان باقياً، أو التصدُّق بها إن كان معدوماً و ليس له ورثة) بڕوانە: (الآداب الشرعية) ج١، ص ١٢٩، واتە: لە [illegible] دامەزرانی تۆبە [illegible] ئەوەیە

بەڵام ئەگەر مافەکان مەعنەویی بوون، ئەوە پێویستە بابای تۆبەکار داوای لێبوردن لە خاوەنەکانیان بکاتو گەردنی خۆییان پێ ئازاد بکاتو، هەرچۆن بووە ڕازییان بکات، ئەگەر بە خۆ خستنە بەردەستو ئامادەیی دەربڕینی تۆڵە لێ ستاندنەوەش بێ.

ئنجا ئەگەر هاتو هەقو مافەکان بە جۆرێك بوون کە ئەگەر بابای خاوەن ماف پێیان بزانێ زیاتر دڵی پێیان ناڕەحەت بێ، بۆ وێنە: بابای تۆبەکار جۆرە بوختانێکی بۆ کردبێ، کە هەتا ئەو کاتە نەیزانیبێو بەبیستنی زۆر ناڕەحەت بێ، ئەوە چاکتر وایە هەر پێی نەڵێو لە جیاتی ئەوە لە ملاولا مەدحی بکاتو باسی چاکەکانی بکاتو، لە نێوان خۆیو خواشدا بۆی بپاڕێتەوەو دووعای خێری بۆ بکات[٥٠].

پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی گێڕانەوەی هەقو مافی خاوەن مافەکانەوە فەرموویەتی: ((من كانت عنده مظلمة لأخيه فَلْيتحلّلْهُ منها، فأنه ليس ثَمَّ دينار ولا درهم، يُؤْخَذُ لأخيه من حسناته، فأن لم يكن له حسنات أخذ من سيئات أخيه فطرحت عليه)) رواه البخاري. واتە: هەرکەسێك ستەمی لە برایەکی کردوەو هەقێکی لە سەریەتی، با ئێستا گەردنی خۆی لێی ئازاد بکات، چونکە لەوێ (لە قیامەتێ) هیچ زێڕو زیوێك نیە لە چاکەکانی وی دەدرێتە برایەك (لە جیاتی هەقەکەی)، وە ئەگەر چاکەشی نەبوون، لە خراپەکانی برایەکەی وەردەگیرێنو فڕێ دەدرێنە سەری!

کە مافە زەوتکراوەکە بگێڕێتەوە بۆ خاوەنی ئەگەر مابێ، یان کردنە خێری ئەگەر نەمابێو میراتگریشی نەبن.

٥٠) بڕوانە: (الآداب الشرعية) لأبن مفلح المقدسي، ج١، ص(١١٤- ١١٦)، جا (إبن مفلح) لەوبارەوە کە باش نیە لەو جۆرە حاڵەتانەدا بابای خاوەن ماف ئاگادار بکاتەوە سێ هۆی هێناونەوە:

١ـ ئەگەر ئاگاداریی بکاتەوە دەبێتە مایەی پتر ئازاردانی.

٢ـ وە دەگونجێ کە بابای خاوەن ماف زۆر بەزیادەوە تۆڵە لە کابرای قەرزدار بکاتەوەو ستەمی لێ بکات.

٣ـ وە دەگونجێ کە ببێتە مایەی نەمانی خۆشەویستیو دۆستایەتی نێوانو پەیدابوونی بوغزو کینەو دوژمنایەتی.

٩/ ڕاست ڕاوەستاویی‌و بەملاولادا، لانەدان:

ئەمیش مەرج‌و نیشانەیەکی دیکەی تۆبەی ڕاست‌و ساغ‌و تەواوە، دیارە مەبەستیش لە ڕاست‌و ڕاوەستاویی (الآستقامة) ئەوەیە کە بابای بۆ لای خوا گەڕاوە (التائب الی الله) ڕێك‌و ڕاست لەسەر جادەی شەرع بڕوات، بە بێ بەزایەدان‌و زۆر تێنووسان (تفریط و إفراط).

خوای کاربەجێ‌و بە بەزەیی فەرموویەتی: ﴿ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْاْۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ هود ﴾، واتە: جا (ئەی موحەممەد) وەك فەرمانت پێ کراوە، خۆت‌و ئەوانەش کە لەگەڵتدا گەڕاونەوە (لای خوا) ڕاست ڕاوەستاو بن‌و لە سنوور دەرمەچن، بێگومان ئەو بەوەی دەیکەن بینایە.

(سید قطب)ی شەهید لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا گوتوویەتی[٥١]: (فەرمان کردن بە (توبة)و ئەوەی کە لێیەوە پەیدا دەبێ، لە بێداریی ویژدان‌و سەغڵەتیی، زۆر جاران سەردەکێشێ بۆ تێپەڕاندن‌و زیادەڕۆیی کە ئەم ئایینە لە ئاسانییەوە دەگۆڕێ بۆ زەحمەت، دیارە خواش دەیەوێ ئایینەکەی وەك نادوویەتە خوارێ بمێنێتەوەو، دەیەوێ ئینسان لەسەری ڕاوەستاو بێ، بەبێ تێپەڕاندن‌و سەرکێشیی، چونکە تێپەڕاندن‌و سەرکێشییش، وەك کەمتەرخەمیی‌و بەزایەدان، ئەم ئایینە لە سروشتی خۆی دەباتە دەرێ).

بەڵێ ئەم مەرجەش یەکێکە لە مەرجە گرنگ‌و بنەڕەتییەکانی گەڕانەوەی ڕاست‌و ساغ، چونکە لادان لە شەرع‌و ئایینی خوا، هەر لادانە بەهەر بارێکیاندا بێ‌و، بابای گەڕاوە (تائب)یش ئەگەر لە خۆی وریا نەبێ، بە تایبەت لە سەرتاوە، ڕەنگە دووچاری دەردی تێپەڕاندن (إفراط) ببێ بە حیسابی خۆی بۆ قەرەبووکردنەوەی‌و تێهەڵهێنانەوە، بەڵام بێگومان لە میشیاندا وەك حاڵەتی پێشوو -کە بەزایەدان (تفریط) بوو- هەر بە دۆڕاوو زیانبار (خاسر)و گوناحبار دادەنرێ‌و، لە جۆرە

---

٥١) بڕوانە: (في ظلال القرآن) ج٤، ص١٩٣

گوناحبارییەکەوە بۆ جۆرێکی دیکەی گواستۆتەوە! وە من بۆ خۆم لەو جۆرە کەسانەم دیون کە کاتی خۆی لە نەفامیی و دوور لە خوایی و کەمتەرخەمییدا گوزەراندوویانەو، پاشان کە خوا ڕوحمی پێیان کردوەو بێدارو هۆشیاربوونەوە، ئەوجار هێندە بەولادا تێنووساون، تاکو لە سنوورەکانی شەرعیان تێپەڕاندوەو، هی واشم تێدا بینیون کە پاشان لە سۆنگەی ئەو زیاد تێنووسان و خۆ ئەزیەت دان و سنووری شەرع بەزاندن و لادانەدا، دووبارە گەڕاونەتەوە سەر گومڕاییەکەی پێشوو!! دیارە فیترەت و سروشتی ئینسانیش تەنیا تەحەمولی شەرع و بڕیارە ڕاست و دروست و پڕ بە پێستەکانی دەکات و، لە شەرع لادان هەرچۆن بێ و، بە هەر بارێکدا بێ، هەر دژو پێچەوانەی فیترەتە: ﴿ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٣٠) الروم﴾، واتە: دەجا ڕووی خۆت ڕاست ڕابگرە بەرەو ئایینی پاك و بێ هەڵە، کە بە پێی ئەو سروشتەیە خوا خەڵکی لەسەر خولقاندوەو گۆڕانیش بەسەر دروست کراوی خودادا نایەت، ئا ئەوەیە ئایینی ڕێك و ڕاست، بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن.

١٠/ دەرخستن و ئاشکراکردنی تۆبە لەو گوناحانەی کە بەئاشکرا کردوونی:

ئەمیش کە مەرج و نیشانەی کۆتایی تۆبەی ڕاست و ساغە، یەکێکە لە مەرجە گەورەو بنەڕەتییەکانی قبووڵ کرانی گەڕانەوە لای خوا.

چونکە گوناح و تاوانەکان لە ڕووی پەنهان و ئاشکراییەوە دوو جۆرن:

جۆرێکیان ئینسان بە شێرراوەیی کردوونی و لە نێوان خۆی و خوادان و نو خەڵکی پێیان نازانن، جا ئەم جۆرە تەنیا ئەو مەرجانەی کە ڕابردن بەسنی بۆ تۆبە لێکردنیان، بەڵام جۆری دووەمیان کە بە ئاشکرا کراون و خەڵك و دەوروبەر پێیان

زانیون، ئەوە بێگومان وێڕای مەرجە ڕابردووەکان، ئەم مەرجی دەیەمەشیان پێویستە، بۆ تۆبەی ڕاستو ساغ لێکرانیان.

بۆ وێنە: بابایەك كە بە دزیی كردنو ڕێگریی، یان مەیخۆریی، یان داوێن پیسیی، یان بانگەوازكردن بۆ كوفرو شیركو دژایەتی كردنی ئیسلام، یان..هتد، ناسراوەو بە ئاشكرا ئەو گوناحو تاوانەی ئەنجام داوە، ئەوە بێگومان كاتێك تۆبەكەی بە ڕاستو ساغ دادەنرێو لێ وەردەگیرێ، كە وێڕای مەرجە پێشووەكان ئەم مەرجەش جێبەجێ بكاتو بە ئاشكراو ڕوونیی و ڕاشكاوییو بێ منگەمنگ، پەشیمانیی خۆی بخاتە ڕوو و ڕای بگەیەنێ كە هەتا ئێستا لەسەر هەڵەو تاوان بووەو، ئێستاش پەشیمانەو بەكردەوەو حاڵو وتاریش پێشانی بداتو ئیسپاتی بكات كە ڕاست دەكات، سەرنج بدە چۆن خوای پەروەردگارو كاربەجێ دەربارەی ئەو زانایانەی كە ئایەتەكانی خوایان شاردۆتەوەو بە نرخێكی كەم بە طاغووتەكانیان فرۆشتۆتەوەو خەڵكو میللەتیان بۆ چەواشەكردوونو هەڵخەڵەتاندوون، وێڕای تۆبەو چاكەكاریی (التوبة و الإصلاح)، ڕوونكردنەوەی هەقو ڕاگەیاندنیشی بۆ بە مەرج گرتوون: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكۡتُمُونَ مَآ أَنزَلۡنَا مِنَ ٱلۡبَيِّنَٰتِ وَٱلۡهُدَىٰ مِنۢ بَعۡدِ مَا بَيَّنَّٰهُ لِلنَّاسِ فِي ٱلۡكِتَٰبِ أُوْلَٰٓئِكَ يَلۡعَنُهُمُ ٱللَّهُ وَيَلۡعَنُهُمُ ٱللَّٰعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ وَأَصۡلَحُواْ وَبَيَّنُواْ فَأُوْلَٰٓئِكَ أَتُوبُ عَلَيۡهِمۡۚ وَأَنَا ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ البقرة ﴾، واتە: بێگومان ئەو كەسانەی كە ئەوە دەشارنەوە كە ناردوومانەتە خوارێ لە بەڵگەكانو ڕێڕوونیی پاش ئەوەی لە كتێبی خۆماندا بۆ خەڵكیمان ڕوون كردۆتەوە، ئا ئەوانە خوا لەعنەتیان لێ دەكاتو هەرچی نەفرین كەرە نەفرینیان لێ دەكات، بێجگە لەو كەسانەی كە تۆبەیان كردوەو چاكەكارییان كردوەو (هەقیان) ڕوونكردۆتەوە، ئا ئەوانە مسۆگەر تۆبەیان لێ قبووڵ دەكەم، وە من زۆر تۆبە وەرگری بە بەزەییم.

بەڵێ کەسێك، بۆ وێنە: سەرکردەو کادری یەکێك لە ڕژێمە طاغووتییەکانو حیزبو ڕێکخراوە عەلمانییەکان(٥٢) کاتێك دەعوای مسوڵمانەتییو گەڕانەوەی لای خوای لێ دەسەلمێنرێ، کە بە قسەو وتارو نووسینو کردەوەو ڕەفتاری ڕۆشنو بێ پێچو پەناو ڕاشکاو، بە هەڵەداچوونی پێشوویو گەڕانەوە سەرهەقی ئێستاشی ڕابگەیەنێ، تاوەکو کە پێشتر بەهۆی ئەوەوە خەڵکێك کافرو گوناحبار بووەو ڕێیان لێ بزر بووە، لەمەودوا ئەو خەڵکەو خەڵکی دیکەش بزانن و دڵنیا بن، کە ئەو کابرایە پێشتر سەرگەردانو ڕێ لێ ون بوو بووەو، گیرۆدەی ڕێچکەیەکی پووچ بووە.

دیارە ئەو دە (١٠) مەرجانەی ڕابردن، تێکڕایان بە خودی تۆبەکەوە پەیوەست بوون، بەڵام تۆبەی ڕاستو ساغ دوو مەرجی دیکەشی پێویستن کە پەیوەندییان بەکاتی تۆبە تێدا وەرگیرانەوە هەیە، ئەمانیش:

١١- دەبێ تۆبە کردن بەر لە کاتی سەرە مەرگ بێ:

خوای پەروەردگارو دادگەر ئەم مەرجەی بۆ وەرگیرانی تۆبە، زۆر جوان ڕوونکردۆتەوەو فەرموویەتی: ﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوْبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ ٱلْـَٰٔنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ النساء ﴾، واتە:

---

٥٢) لە کتێبی: (سۆزی نەتەوایەتییو بیری ناسیۆنالیزم)داو لە بەشی چوارەم: (مسوڵمانەتییو کوردایەتیی لە نێوان ئیسلامییەکانو عەلمانییەکاندا) پێناسەی وشەو زاراوەی عەلمانییەت (سیکۆلاریزم)مان کردوە، هەروەها لە کتێبی: (چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم)یشدا بەهەمان شێوە، بڕوانە: چاپی پێنجەم / نووسینگەی تەفسیر.

تێبینی: بەڵام پێویستە بزانرێ کە عەلمانییەکان هەموویان یەك جۆر نینو هەیانە هەر لەڕووی عاتیفییو لاساییکردنەوەوە، یان بەهۆی ناچاریی ژیانو گوزەرانەوە، خۆی ناوناوە عەلمانییو مەرج نیە وەك عەقیدە وەری گرتبێ.

بێگومان تەنیا تۆبە وەرگیرانی کەسانێك لەسەر خوایە (کە بۆ خۆی لەسەر خۆی پێویستی کردوە) کە بە نەفامیی[٥٣] خراپە دەکەنو پاشان زوو[٥٤] دەگەڕێنەوە، جا ئەوانە خوالێیان خۆش دەبێو خواش زانای کاربەجێیە، بەڵام کەسانێك کە بەردەوام خراپەکان دەکەن هەتا کاتێك کە مەرگ گەیشتە سەریەکێکیان دەڵێ من ئێستا تۆبە دەکەم، هەروەها کەسانێك کە بە کافریی دەمرن، ئەوانە تۆبەیان بۆ نیە، ئەوانە ئازارێکی بە ئێشمان بۆیان ئامادەکردوە.

هەروەها خوای دادگەر دەربارەی چۆنیەتی تۆبەکردنی فیرعەونو هۆی تۆبە لێ وەرنەگیرانی، فەرموویەتی: ﴿ وَجَٰوَزۡنَا بِبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱلۡبَحۡرَ فَأَتۡبَعَهُمۡ فِرۡعَوۡنُ وَجُنُودُهُۥ بَغۡيٗا وَعَدۡوًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدۡرَكَهُ ٱلۡغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتۡ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ۝٩٠ ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝٩١ يونس ﴾، واتە: وە وەچەی یەعقووبمان لە دەریای -سوور- پەڕاندەوە، جا فیرعەونو سەربازەکانی لە ڕووی ستەمو دوژمنایەتییەوە شوێنیان کەوتن، هەتا کاتێك کە خەریك بوو (فیرعەون) بخنکێ، گوتی: بڕوام هێنا کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەو زاتەی کە وەچەی ئیسرائیل ئیمانیان پێی هەیە، وە من لە مسوڵمانانم، (خوا پێی

---

٥٣) توێژەرەوانی قورئان لەبارەی مانای وشەی (بجهالة) چەند ڕایەکیان هەیە، بەڵام ئەوەی کە ڕۆچووەکان (الراسخون) لەسەری ڕێککەوتوون، ئەوەیە کە (ابن جرير) گوتوویەتیو هەرکام لە: (الرازي)و (ابن كثير)و (ابو حيان)یش پشتگیریان کردوە، (ابن جرير) گوتوویەتی: (المراد بالجهالة كل من عصى الله خطأ أو عمداً فهو جاهل حتى ينزع عن الذنب)، واتە: مەبەست لە (بە نەفامیی): هەرکەسێك بە هەڵە یان ئەنقەست سەرپێچی خوا بکات نەفامە هەتا دەگەڕێتەوە، بڕوانە: (جامع البيان) ج٤، ص(٢٠٢-٢٠٣)، وە (مفاتيح الغيب) ج١، ص٤، وە (تفسير القرآن العظيم) ج١، ص ٤٦٣، وە (البحر المحيط) ج٣، ص(١٩٧-١٩٨).

٥٤) مەبەست لە (من قريب)یش بە ڕای زۆربەی زاناو توێژەوان، پێش سەرەمەرگ (إحتضار)ە، وەك هەرکام لە (طبري)و (قرطبي)و (ابن الجوزي)و (أبي السعود) گووتویانە: بڕوانە (جامع البيان) ج٤، ص ٢٠٤، وە (تفسير القرطبي) ج٥، ص ٩٢، وە (زاد المسير في علم التفسير) ج٢، ص ٣٧، وە (تفسير أبي السعود) ج٢، ص١٥٦، بەڵام بێگومانم تۆبەو گەڕانەوە لە گوناح، هەتا زووتر بێو بە پەلەتر بێت چاکترو مسۆگەرتر قبووڵ دەکرێ، بۆیەش هەندێك لە زانایان (من قريب)یان بە (في حال الصحة) لێکداوەتەوە، وە (قرطبي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (إنما صحت التوبة في هذا الوقت لأن الرجاءَ باق..) بڕوانە (تفسير القرطبي) ج٥، ص٩٢، واتە: بۆیە لە کاتی ساغیدا تۆبەکەی تەوا[illegible]

فەرموو) جا ئێستاکە بڕوا دێنی (کە چارەت نەماوە) لە حاڵێکدا کە لەوپێش سەرپێچیت دەکردو لە تێکدەران بووی؟!!

پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەوە کە تۆبە لەکاتی گیانەڵاو سەرەمەرگدا قبووڵ نیە، فەرموویەتی: ((إن الله يقبل توبة العبد ما لم يغرغر)) رواه الترمذي وأخرجه الحاكم و صححه و وافقه الذهبي و صححه النووي في شرح صحيح مسلم.[٥٥]، واتە: بێگومان خوا تۆبەی بەندەکەی قبووڵ دەکات مادام گیانی هەر لەنێو جەستەیدا بێ و نەگەیشتبێتە حاڵەتی غەرغەرە کردن (کە مەبەست ڕووح گەیشتنە گەروو و کاتی گیان کێشرانە).

١٢ـ پێویستە بەر لە کاتی خۆر گەڕانەوەو هەڵهاتنی لە ڕۆژهەڵاتەوە بێ:

ئەمیش مەرجێکی دیکەی وەرگیرانی تۆبەیەو، هەرکاتێك خۆر لە ڕۆژئاواوە هەڵهات، ئەمە یەکێکە لە نیشانە گەورەکانی کۆتایی هاتنی ژیانی دنیاو دەست پێکردنی هاتنی قیامەت و تۆبەی هیچ کەس وەرناگیرێ، پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: (ومن تاب قبل أن تطلع الشمس من مغربها تاب الله عليه) رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: وە هەرکەسێك بەر لەوەی خۆر لە ڕۆژئاوە هەڵبێ تۆبە بکات، خوا لێی خۆش دەبێ.

دیارە حیکمەتی ئەوەش کە تۆبەکردن و گەڕانەوەی کاتی گیانەڵاو دەمی خۆر لە ڕۆژئاواوە هەڵهاتن وەرناگیرێ، ئەوەیە کە ژیانی دنیا تاقیگای ئینسانەو دەرفەتی ئیمان هێنان و نەهێنان و چاکەکاریی و خراپەکاریی، هەیە، بەڵام لە کاتی ڕووح دەرچوون و لە دەمی خۆر گەڕانەوەدا، ئەو هەل و دەرفەتی تاقیکردنەوە (إمتحان)یە بەسەر دەچێ، لە حاڵەتی گیانەڵادا، هی ئەو ئینسانە کە خەریکی گیان سپاردنەو، لە حاڵەتی خۆرگەڕانەوەشدا، هی سەرجەم مرۆڤایەتی!

---

٥٥) بڕوانە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص٧٠.

وە لە ڕاستیدا ئیمان هێنان و گەڕانەوە لای خوا، لەو دوو حاڵەتەدا هیچ ئازایەتی نیەو دەبێتە شتێکی ناچاریی، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: **((لا تقوم الساعة حتى تطلع الشمس من مغربها، فاذا طلعت فرآها الناس آمنوا أجمعون))** متفق عليه و اللفظ للبخاري عن أبي هريرة، واتە: قیامەت نایەت هەتا خۆر لە ڕۆژئاواوە هەڵنەیەت، جا ئەگەر هەڵهات و خەڵکی بینییان، تێکڕا ئیمان دێنن.

ئنجا لە کۆتایی ئەم بڕگەی یەکەمەی خاڵی چوارەمدا -کە وەك پێشتر گوتمان گرنگترین خاڵی باسی تۆبەو گەڕانەوە لای خوایە- بە پێویستی دەزانم وەڵامی پرسیارێکی گرنگ بدەمەوە کە بریتیە لە:

ئایا نەگەڕانەوە سەر گوناح مەرجە بۆ وەرگیرانی تۆبە؟!

زانایان لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا دوو ڕایان هەیە:

هەندێکیان کە (معتزلة)شیان لە نێودان دەڵێن: نەگەڕانەوە سەر گوناح مەرجێکی دیکەی وەرگیرانی تۆبەیەو، هەرکەسێك پاش تۆبەکەی گەڕایەوەو بایدایەوە سەر ئەو گوناح و خراپانەی کە تۆبەی لێیان کردوە ئەوە سەرجەم ئەو گوناح و خراپەو تاوانانەی پێشووش کە تۆبە لێکردنەکەیانی شکاندوە، دووبارە لە لیستەی کردەوە خراپەکانیدا تۆمار دەکرێنەوە، ئنجا خاوەنی ئەم ڕایە بەگشتی دوو بەڵگان بۆ ئیسپاتی ڕایەکەیان دێننەوە:

یەك: دەڵێن: تۆبە لە گوناحان، وەك موسوڵمان بوونی بابای کافر وایە، کە کوفرەکەی و ئەو گوناح و تاوانانەی کە بەرهەمی بوون لە کۆڵی دەبنەوە، وە هەر کاتێك کافر بۆوەو هەڵگەڕایەوە ئیمانەکەیشی هەڵدەوەشێتەوەو کردەوە چاکەکانیشی بەتاڵ دەبنەوە، بابای تۆبەکاریش بەهەمان شێوەیەو بە تۆبەکەی گوناحەکانی دەسڕێنەوەو بە شکاندنی تۆبەکەیشی دووبارە لە سەری کەڵەکە دەبنەوە.

دوو: ئەم فەرموودەیەش بە بەڵگە دێننەوە[٥٦] ((عن أبن مسعود رضي الله عنه قال رجل: يا رسول الله! أنؤاخذ بما في الجاهلية؟ قال: من أحسن في الأسلام لم يؤاخذ بما عمل في الجاهلية، ومن أساء في الأسلام أُخِذ بالأوّلِ والآخِرِ)) رواه البخاري، واتە: پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا بەوەی كە لە نەفامێتییدا كردوومانە، سزا دەدرێین؟ فەرمووی: هەركەسێك لە ئیسلامەتیدا چاكەكار بێ، لەسەر كردەوەی نەفامێتیی لێی ناپرسرێتەوە، بەڵام هەركەسێك لە ئیسلامەتیدا خراپە بكات، ئەوە لەسەر گوناحەكانی پێشوو و دوایی سزا دەدرێ.

بەڵام زۆربەی هەرە زۆری زانایان كە بە (أهل السنة والجماعة) ناسراون، دەڵێن: نەگەڕانەوە سەر گوناح مەرجی وەرگیرانی تۆبەو سڕانەوەی ئەو گوناحو خراپەو هەڵانە نیە كە تۆبەیان لێ كراوە، بەڵكو هەر تۆبەیەك ئەو مەرجانەی كە ڕابردن تێیدا بن، خوا وەری دەگرێو ئەم بەڵگانەش بۆ ئیسپاتی ڕایەكەیان دێننەوە:

یەكەم/ هەموو ئەو ئایەتو فەرموودانەی كە باسی تۆبە وەرگیران دەكەن، هیچ كامیان ئەو مەرجەی تێدا نیە كە نابێ بابای تۆبەكار پاش تۆبەكەی دوچاری هەڵەو گوناح ببێتەوە، بەڵكو بە موتڵەقیی گفتوبەڵێنی لێبووردنو تۆبە وەرگرتنی بابای تۆبەكاریان تێدایە، بۆ وێنە سەرنجی ئەم دەقانە بدە:

١- ﴿ غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوۡبِ ﴿٣﴾ غافر ﴾، واتە: (خوا) گوناح پۆشو تۆبە وەرگرە، دیارە هەركام لە وشەی (غافر)و (قابل)یش، دەلالەت لەسەر بەردەوامیی دەكەن، چونكە (إسم الفاعل)ن.

٢- ﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٞ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا ثُمَّ ٱهۡتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ طه ﴾، واتە: وە بێگومان من بە تەئكید زۆر لێبووردەم بۆ هەركەسێك بگەڕێتەوەو ئیمان بهێنێو كردەوەی باش ئەنجام بداتو پاشان بە ڕێی ڕاستدا بڕوات.

---

٥٦) بروانە: (فتح الباري شرح صحيح البخاري) ج١٢، ص ٢٦٥، كتاب: استتابة المرتدين والمعاندين وقتالهم.

٣- ((ويتوب الله على من تاب)) رواه البخاري عن ابن عباس رضي الله عنهما، واتە: وە هەر کەسێك بگەڕێتەوە لای خوا، دەگەڕێتەوە سەری (بە بەزەیی و لێبوردنییەوە).

٤- ((عن أبى هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ فيما يحكي عن ربه عز وجل قال: أذنب عبد ذَنْباً، فقال: اللهم اغفر لي ذنبي، فقال تبارك وتعالى: أذنب عبدي ذَنْباً، فَعَلِمَ أنّ له رباً يغفر الذنب ويأخذ بالذنب،، ثم عاد فأذنب، فقال: اي رب اغفرلي ذنبي، فقال تبارك وتعالى: عبدي أذنب ذنباً فعلم أن له رباً يغفر الذنب ويأخذ بالذنب، ثم عاد فأذنب فقال: أي رب اغفرلي ذنبي، فقال: تبارك وتعالي: أذنب عبدي ذنبا فعلم أن له رباً يغفر الذنب ويأخذ بالذنب، إعمل ماشئت فقد غفرت لك)) رواه مسلم، واتە: بەندەیەك گوناحی کرد جا گوتی: ئەی خوایە! لە گوناحەکەم ببوورە، خوای پایەدارو بەرزیش فەرمووی: بەندەکەم گوناحێکی کردو زانی کە پەروەردگارێکی هەیە لە گوناح دەبووریّ و لەسەر گوناحیش سزا دەدات، پاشان دووبارە گەڕایەوەو گوناحی کردو گوتی: ئەی پەروەردگارم! لە گوناحەکەم خۆشبە، خوای پایەدارو بەرزیش، فەرمووی: بەندەکەم گوناحی کردو زانیشی کە پەروەردگارێکی هەیە لە گوناح دەبووریّ و لەسەر گوناحیش سزای هەیە، ئنجا دیسان بایدایەوەو گوناحی کردو گوتی: ئەی پەروەردگارم لە گوناحەکەم ببوورە، خوای پایەدارو بەرزیش فەرمووی: بەندەکەم گوناحی کردو زانی کە پەروەردگارێکی هەیە، لە گوناح خۆش دەبیّ و لەسەر گوناحیش سزا دەدات، چی دەتەویّ بیکە (مادام هەمیشە تۆبە بکەی) ئەوە لێت خۆش بووم.

(نووي) لە شەرحی ئەم فەرمایشتە قودسییەدا نووسیویەتی[٥٧]: (الحديث ظاهر الدلالة أنه لو تكرر الذنب مائة مرة أو ألف مرة، أو أكثر وتاب في كل مرة، قُبل توبته وسقطت ذنوبه، ولو تاب عن الجميع توبة واحدة بعد جميعها صحت توبته)، واتە: ئەم فەرموودەیە بە ئاشکرا ئەوە دەگەیەنیّ کە ئەگەر گوناح سەد (١٠٠) جار، یان

---

٥٧) بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النووي) ج١٧، ص٧٥.

هەزار (١٠٠٠) جار یان زیاتریش دووبارە بێتەوەو، هەموو جارێکیش کابرا تۆبە بکات، ئەوە تۆبەکەی وەردەگیرێ‌و گوناحەکانیشی لادەچن، هەروەها ئەگەر لە جیاتی هەموو جارەکانیش‌و بۆ هەموو گوناحەکان یەك تۆبەش بکات، ئەوە تۆبەکەی هەر دروست‌و تەواوە.

دووەم / ئنجا بۆ وەڵامی ئەو دوو بەڵگەیەش کە (معتزلة)و هاوبیرەکانیان بۆ ئیسپاتی دەعوای خۆیانیان هێناون، دەڵێین:

یەك: بێگومان ئیمان هێنان‌و تۆبەکردن لە لایەك‌و، هەڵگەڕانەوە (إرتداد)و تۆبە شکاندن لە لایەکی دیکەوە لە یەك جیان‌و، ناگونجێ‌و قیاس بکرێنەسەر یەکدی، چونکە دەقی قورئان‌و سوننەت لەسەر ئەوە هەن کە ئیمان کوفر دەسڕێتەوەو تۆبەش گوناح لادەبات، وە دەقیش هەن کە کوفرو شیرك‌و هەڵگەڕانەوەش ئیمان‌و چاکەکان لادەبات‌و هەڵدەوەشێنێتەوە! بەڵام هیچ دەقێك نیە لەسەر تۆبە شکاندن‌و گەڕانەوە سەرگوناح چاکەکان هەڵدەوەشێنێتەوەو گوناحەکانیش دووبارە دێنێتەوە!

بە کورتی: خوای دادگەرو بەخشەر فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ... ﴿١١٤﴾ هود﴾، واتە: بێگومان چاکەکان خراپەکان دەسڕنەوەو لادەبەن، بەڵام (إن السيئات يذهبن الحسنات) نیەو نەهاتوە[٥٨].

دوو: ئەو فەرموودەیەش کە هێناویانەتەوە هەرچەندە ڕاست‌و ڕەوانەو هیچ ئیشکالی تێدا نیە، بەڵام مەبەست پێی هەڵگەڕانەوە (إرتداد)و کافر بوونەوەیە، نەك گوناحباریی، چونکەوشەی (أساء في الاسلام) هەرچەندە بە موتڵەقیی هاتوە، بەڵام سیاقی فەرموودەکەو گەلێك دەقی دیکەی قورئان و سوننەتیش ناچارمان

---

٥٨) (ابن عقيل) گوتوویەتی: (لا تحبط طاعة بمعصية الا ورد في الاحاديث الصحية فيتوقف الاحباط على الموضوع الذي ورد فيه و لا نقيس عليه) بڕوانە (الآداب الشرعية) ج١، ص١٨٠، واتە: چاکە بە گوناح لا ناچێ، مەگەر چەند شتێك کە لە فەرمووده ڕاستەکاندا هاتوون، جا هەڵوەشانەوەی کردەوەی چاك بە گوناح، تەنیا تایبەتە بەو حاڵەتانەوە کە دەقیان دەربارە هاتوەو نابێ حاڵەتی دیکەیان قیاس بکرێتە سەر.

دەكەن كە بڵێین: مەبەست لە (أساء) كافربوونەوەیە، كە بێگومان (السیئة المطلقة)ش هەر ئەوەیە! دیارە هەر بۆیەش (بخاري) ڕەحمەتی خوای لێبێت ئەو فەرموودەیەی لە ژێر ئەم ناو ونیشانەدا هێناوە:

(كتاب إستتابة المرتدين والمعاندين وقتالهم و إثم من أشرك بالله وعقوبته في الدنيا والآخرة)[٥٩].

سێ: ئنجا ئەگەر هاتباو گوناح نەكردنەوە، مەرجی وەرگیرانی تۆبە بووایە، دەبوایە بڵێین: هەركەسێك تۆبەی كرد، دەبێ پاش تۆبەكردنەكەی پارێزراو (معصوم) بێ!! بەڵام ئاشكرایە كە زانایان لەسەرئەوە یەكدەنگن كە جگە لە پێغەمبەران – علیهم الصلاة والسلام– هیچ كەس لە هەڵەو گوناح پارێزراو نیە.

چوار: پاشان دەڵێین: ئەگەر گریمان دەقەكانی دیكەی قورئانو سوونەتیش ڕاجیایی (إختلاف)و مشتو مڕی زاناو پێشەوایان هەڵبگرن، ئەوە بێگومان فەرمووده قودسییەكەی كە ڕابردو (مسلم) لە (أبو هريرة) وە هێناویەتی، هیچ ئیشكالێك لەو ڕووەوە ناهێڵێو دەق (نص)ە لە جێگای تێك گیراندا (في محل النزاع)، چونكە خوای پەروەردگارو بەخشندە بە ڕوونیی و ڕاشكاویی لە جاری[٦٠] سێیەم یان چوارەمدا بە بەندە گوناحبارە تۆبەكارەكەی خۆی فەرمووە: (إعمل ماشئت فقد غفرت لك) دیارە دوای فەرمایشتی خواو پێغەمبەركەیشی ﷺ هیچ كەس قسەی نامێنێ.

٥٩) بڕوانە: (فتح الباري) ج١٢، ص ٢٦٥، رقم الحديث: ٦٩٢١.
٦٠) (عبد الأعلى) كە یەكێكە لە ڕاوییەكانی ئەم قسەیەی كردوە.

خاڵی دووەم: فاکتەرو هۆکارەکانی سەرگرتنی تۆبەی ڕاستو ساغ:

خوێنەری بەڕێز!

دوای ئەوەی لە خاڵی یەکەمدا باسی مەرجو نیشانەکانی تۆبەو بۆ لای خوا گەڕانەوەی ڕاستو ساغ (التوبة النّصوح)مان کرد، جێی خۆیەتی لەم خاڵی دووەمەشدا باسی ئەو هۆکارو فاکتەرە سەرەکییانە بکەین، کە یارمەتی بابای تۆبەکار (تائب) دەدەن، کە تۆبەکەی سەریش بگریو بەریش بگری! کە ئەمانەن:

١/ هەوڵدان بۆ هەرچی زیاتر لە خوا نزیکبوونەوەو دامەزراندنی ئیمان:

وەك چۆن کوفرو لە خوا دوورکەوتنەوە مایەی گوناحو تاوانو هەر نەگبەتییو مەینەتییەکە، ئیمانو لە خوا نزیك بوونەوەش چاوگی هەموو چاکەو نیعمەتو خێرو خۆشییو سەربەرزییەکە لە دنیاو قیامەتدا.

هەربۆیەش پێغەمبەری خوا ﷺ خوای پەروەردگار لەسەر زمانی فەرموویەتی: ﴿فَفِرُّوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۖ إِنِّي لَكُم مِّنۡهُ نَذِيرٞ مُّبِينٞ ٥٠ وَلَا تَجۡعَلُواْ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَۖ إِنِّي لَكُم مِّنۡهُ نَذِيرٞ مُّبِينٞ ٥١ الذاریات﴾، واتە: دەجا بەرەو خوا ڕابکەن بێگومان من لەوەوە بۆ ئێوە ترسێنەرو بێدار کەرەوەیەکی ئاشکرام، وە هیچ پەرستراوی دیکە ڕەگەڵ خوا مەخەن، چونکە من لەوەوە بۆ ئێوە ئاگادار کەرەوەیەکی ئاشکرام.

ئنجا وەك چۆن پلیتەی چرا بەهۆی نەوتو سووتەمەنییەك کە تێی کراوە، دەگرێو شوعلەی هەیە، ئیمانیش بەهۆی بەندایەتی بۆ خواو فەرمانبەریی بۆ کردنیو پابەندیی بە ئایینو شەریعەتەکەیەوە، گەشەو زیاد دەکاتو بە

پێچەوانەشەوە وەك چرای بێ نەوت، دەكەوێتە پڵتە پڵتو خەفەو بێ شەوق دەبێ و...هتد[٦١].

٢/ دووره پەرێزیی لە برادەری خراپو دووركەوتنەوە لە شوێنی تێدا گوناحبار بوون:

هەم دۆستو برادەری خراپو هەم ژینگەو دەوروبەری خراپو گەندەڵ، گەورەترین كاریگەرییان هەیە لەسەر پەلكێش كردنی مرۆڤ بەرەو گوناحو خراپە، دیارە دۆستو براو دەوروبەری چاكو پاكیش بە پێچەوانەوە باشترین هۆكارو دەستبارگری ئینسانن بۆ خواپەرستیی و چاكەكاریی.

بێگومان بابای تازەگەڕاوە بەرەو خواو دەست لە خراپە هەڵگرتوو و دەست بە چاكەو طاعەت كردووش، وەك نەخۆشی تازە هەڵساوە دەبێ زۆر هۆشیارو بێدار بێو خۆی بپارێزێ، چونكە ڕەنگە بە پشووە بایەكی شوبهەیەكو بە كزە بایەكی شەهوەتێك، وەزعی تێك بچێو ڕیسی تۆبەكەی ببێتەوە بە خوری!

خوای بەرزو مەزن دەربارەی كاریگەریی سەلبیی دۆستو برادەری شوومو بەدفەڕ، دەفەرموێ: ﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾ يَٰوَيْلَتَىٰ لَيْتَنِى لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٨﴾ لَّقَدْ أَضَلَّنِى عَنِ ٱلذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَآءَنِى ۗ وَكَانَ ٱلشَّيْطَٰنُ لِلْإِنسَٰنِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾ الفرقان ﴾، واتە: وە ئەو ڕۆژە (بێنە بەرچاو) كە بابای ستەمكارو گوناحبار هەردووك دەستی خۆی دەگەزێ، دەڵێ: خۆزگە لەگەڵ پێغەمبەردا ڕێگام گرتبایەبەر، هەی هاوار بۆ من! بریا فلانەكەسم بە دۆست نەگرتایە، چونكە بێگومان لە كتێبی (خوا) لایدام پاش ئەوەی بۆم هات، وە شەیطانیش زۆر پشتی مرۆڤ بەردەدات لە تەنگانەدا.

---

٦١) لە كتێبی: (ڕێگای صاڵح بوونو بەرەو خوا چوون)دا بەشێكی سەربەخۆمان بۆ ئەو بابەتە تەرخان كردوە بەناوی: (توێشووی ڕێگا: بە چی بەرەو خوا بچین؟)، بڕوانە: چاپی چوارەم، نووسینگەی تەفسیر.

هەروەها پێغەمبەری خواش ﷺ لەو فەرموودەیەدا کە (بخاري)و (مسلم) لە (أبو موسى الأشعري)یەوە دەیگێڕنەوە برادەری چاك، وەك میسك فرۆشو هی خراپیش، وەك ئاسنگەرو کوورەچی دادەنێ[٦٢].

دەربارەی بەجێهێشتنی ژینگەو دەوروبەری خراپیشەوە، ئەو فەرموودەیە زۆر باوە کە (مسلم) لە (أبو سعيد الخدري)یەوە گێڕاویەتەوەو باسی پیاوێك دەکات کە نەوەدو نۆ (٩٩) کەسی کوشتوەو دەیەوێ تۆبە بکاتو سەرەتا دەچێتە لای ڕاهیبێكو پێی دەڵێ: ئایا ڕێی تۆبەم هەیە؟! ئەویش دەڵێ: نە ! کابرا ئەویش دەکوژێو سەد (١٠٠) تەواو دەکات! پاشان دەچێتە لای زانایەكو پاش ئەوەی زانایەکە بۆی ڕوون دەکاتەوە کە دەرفەتی تۆبەی هەیەو، تۆبە دەکات، زانایەکە ئامۆژگاریی دەکاتو پێی دەڵێ: (إنطلق الى أرض كذا وكذا فإن بها أناساً يعبدون الله فاعبد الله معهم ولا ترجع الى أرضك فأنها أرض سوء)، واتە: بچۆ بۆ فڵانە سەرزەمینەی ئاواو ئاوا، چونکە کەسانێکی لێ هەن خوا دەپەرستن، تۆش خوایان لەگەڵ بپەرستە، بەڵام نەگەڕێیەوە شوێنی خۆت، چونکە شوێنێکی خراپە[٦٣].

٣/ لە شەیتان وریابوونو لەخۆ پرسینەوە:

ئەمیش هۆکارو فاکتەرێکی یەکجار پێویستو گرنگە بۆ پارێزرانی بابای تۆبەکار لە خلیسکانو دووبارە گیرۆدە بوونەوەی گوناحو تاوان، جارێ شەیتانی بەد فەڕ ئەوە بێگومان وەچەی ئادەم، لە شەیتان دوژمنی سەرسەختتریان نیە، خوای میهرەبان فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ ٱلشَّيْطَـٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَـٰبِ ٱلسَّعِيرِ

---

٦٢) کە ئەمە دەقەکەیەتی: (إنما مَثَلُ الجليسِ السوء، كحامل المِسك ونافخ الكير، فحامل المسك إما أن يُحذيك، واما أن تَبتاع منه، وإما أن تجدَ منه ريحاً طيِّبةً، ونافخ الكير اما أن يُحرق ثيابك، واما أن تجدَ ريحاً خبيثةً)، بخاري: ٥٥٣٤، مسلم: ٢٦٢٨.

٦٣) بڕوانە: (الآداب الشرعية) لابن المفلح، ج١، ص(١١٩-١٢٠)، (فصل: فيما على التائب من فعل العبادات ومفارقة قرين السوء ومواضع الذنوب).

فاطر ﴿٦﴾﴾، واتە بێگومان شەیطان دوژمنتانە، دەجا ئێوەش بە دوژمنی بزانن‌و دژایەتی بکەن، بێگومان ئەو پێڕەکەی بۆ ئەوە بانگ دەکات کە ببنە خاوەنی کڵپە (ی دۆزەخ).

بۆ شەڕو خراپەو مەترسیی نەفسیش، ئەوەندە بەسە کە پێغەمبەرێکی پاک‌و چاکی وەك (یوسف بن یعقوب بن إسحاق بن إبراهیم) -علیهم الصلاة والسلام- لەوبارەوە دەفەرموێ: ﴿ وَمَآ أُبَرِّئُ نَفۡسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفۡسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٥٣﴾ یوسف﴾، واتە: وە نەفسی خۆم بەبێ هەڵەو پەڵە ناگرم، چونکە بێگومان نەفس زۆر فەرمان بە خراپە دەکات، مەگەر کەسێك پەروەردگارم بە بەزەیی خۆی لە شەڕی چەپاڵەی بدات.

جا هەرچی شەیتانە تەنها چەکێك کە بتوانین پێی لەگەڵی بەرەنگار ببینەوە، چاك بەندەی خوابوون‌و هاناو پەنا بردنە بەر خواو خۆ پێ لێ پاراستنی خوتخوتەو دنەدانی پیس‌و بەدیەتی، وەك خوای بەخشندە فەرموویەتی: ﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ الأعراف﴾، واتە: وە هەر کاتێك لە شەیتانەوە نقورچکەی خوتخوتەیەکت لێگیرا، ئەوە یەکسەر پەنا بەرە بەر خوا، بێگومان ئەو بیسەرو زانایە[٦٤].

بۆ نەفسیش کاریگەرترین چەك، سەرکۆنەکردن‌و لێپرسینەوەو مەرزەم کردن‌و جڵەو توند کردنیەتی‌و خوای پەروەردگار گفت‌و بەڵێنی داوە بە هەرکەسێك کە نەفسی لە ئارەزوو و داخوازییە ناڕەواکانی بگێڕێتەوەو لە جوغزی شەرعدا کۆنترۆڵ (ضبط)ی بکات‌و، لەسەر جادەی هیدایەت ڕاوەستاوی بکات بە بەهەشتی ڕازاوەو نەبڕاوەی شاد بکات: ﴿ وَأَمَّا مَنۡ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى ٱلنَّفۡسَ عَنِ ٱلۡهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ ٱلۡجَنَّةَ هِيَ ٱلۡمَأۡوَىٰ ﴿٤١﴾ النازعات﴾، واتە: وە بەڵام هەرکەسێك لە پلەو پایەی پەروەردگار بترسێ‌و نەفسی لە ئارەزووەکان بگێڕێتەوە، ئەوە مسۆگەر بەهەشت جێگاو مەنزڵگایەتی[٦٥].

---

٦٤) لە بەرگی یەکەمی کتێبی (خوا پەرستیی ئیسلامیی)دا جوان باسی چۆنیەتی بەرهەڵستیکردنی خوتخوتەو فێڵ‌و پیلانی شەیتانمان کردوە، بڕوانە: چاپی دووەم/ نوسینگەی تەفسیر.

٦٥) لە (ڕێگای صالح بوون..)دا بە تێرو تەسەلی باسی چۆنیەتی‌و هۆکارەکانی تەزکیەی نەفسمان کردوە.

٤/ بەردەوام بوون لەسەر پەشیمانییو داوای لێبوردن لە خوا کردن:

ئەمیش دەستەبەر کەر (ضامن)ێکی یەکجار گەورەو بنەڕەتیە بۆ لەسەر جادەی هەق مانەوەی بابای بۆ لای خوا گەڕاوە (التائب الى الله)و نەخلیسکانیو لانەدانی، ئنجا نیشانەی بەردەوام بوون لەسەر ئەو پەشیمانیی یەش بریتیە لە داوای لێبوردن لە خوا کردنی بێ پسانەوە، چونکە ئینسان کە هەستی کرد گوناحبارو خەتابارە، دیارە داوای لێبوردنیش دەکات، خوای گوناحپۆش فەرموویەتی: ﴿ وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسْتَغْفَرُواْ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا فَعَلُواْ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ آل عمران ﴾، واتە: وە ئەو کەسانەی کە هەر کاتێك کارێکی درێویان کرد، یان ستەمیان لە خۆیان کرد، خوایان دێتەوە یادو داوای لێبوردن بۆ گوناحەکانیان دەکەن، وە کێ هەیە جگە لە خوا لە گوناحان ببورێ، وە لە کاتێکدا کە دەزانن سەرپێچیی فەرمانی خوا چەند خراپو شوومە، لەسەر ئەوەی کە کردوویانە بەردەوام نەبوون.

شایانی باسیشە کە ئینسان بەهۆی دەوامکردنی لەسەر داوای لێبوردن لە خوا کردن (إستغفار الله)ەوە ئەم بەرهەمانەی دەستگیر دەبن:

<u>یەك</u>: هەر کەسێك بە ڕاستی داوای لێبوردن لە خوا بکات، خوا لێی خۆش دەبێ، وەك لە چەندان دەقی قورئانو سوننەتدا دەردەکەوێ، بۆ وێنە:

١- نوح -علیه السلام- وەك خوای دادگەر لێی گێڕاوەتەوە، فەرموویەتی: ﴿ فَقُلْتُ ٱسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ إِنَّهُۥ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾ نوح ﴾ ، واتە: جا گوتم (بە گەلەکەم) داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بکەن بێگومان ئەو زۆر لێبوردەیە

٢- ((عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه عن النبي ﷺ أنه قال إبليس: أي ربِّ لا أزالُ أغوي بني آدم مادام أرواحهم في أجسادهم، قال: فقال الربُ عز وجل، لا أزال أغفر لهم مااستغفروني)) رواه أحمد وروله الحاكم بلفظ آخر وقال هذا حديث

الإسناد ولم يخرجاه، واتە: پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: ئیبلیس گوتوویەتی: ئەی پەروەردگارم! وەچەی ئادەم هەتا گیانەکانیان لە جەستەکانیاندا بن، خەریکی گومڕاکردنیان دەبم، (پێغەمبەر) صلى الله عليه وسلم فەرمووی: پەروەردگاری زاڵو پایەداریش فەرمووی: منیش هەتا داوای لێبوردنم لێ بکەن هەر لێیان خۆش دەبم.

دوو: وە بە هۆی داوای لێبوردن لە خوا کردنەوە، خوا بەڵاو ئازارو گرفتارییەکان لادەدات، وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾ الأنفال﴾، واتە: وە لە کاتێکدا داوای لێبوردنی لێ بکەن، خوا سزاو ئازاریان نادات.

سێ: وە بەهۆی داوای لێبوردن لە خوا کردنەوە، نازو نیعمەتی ماددیی و مەعنەویی ڕوو لە مرۆڤەکان دەکەن و تووشی خێرو خۆشی دەبن: ﴿وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُۥ ۖ وَإِن تَوَلَّوْاْ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ هود﴾، واتە: وە کە داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بکەن و پاشان بگەڕێنەوە لای، ئەوە مسۆگەر هەتا کاتی دیاریکراو لە گوزەرانێکی خۆش بەهرەمەندتان دەکات.

هەروەها (هود)یش -عليه السلام- هەمان مژدەی بە گەلەکەی داوە: ﴿وَيَٰقَوْمِ ٱسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيْهِ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ ﴿٥٢﴾ هود﴾، واتە: وە ئەی گەلەکەم داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بکەن و پاشان بگەڕێنەوە لای، بێگومان بارانی بە خوڕزەمتان بۆ دەنێرێ، وە هێزو پێزی دیکەش دەخاتە گەڵ هێزو پێزتان.

چوار: وە داوای لێبوردن لە خواکردن مایەی کار ئاسانیی و دەرووی خێر لێ کردنەوەیە، وەك پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: ((من لزم الإستغفار جعل الله

له من كل هَمٍّ فَرَجاً ومن كل ضيق مَخْرجاً، ورزقه من حيث لا يحتسب)) رواه ابن ماجه عن عبدالله بن عباس رضي الله عنهما، واته: هەركەسێك لەسەر داوای لێبوردن لە خواكردن بەردەوام بێ، خوا بۆ هەر خەمێك فەڕاحییەك‌و بۆ هەر سەغڵەتییەك دەروویەكی بۆ دەڕەخسێنێ، وە بە جۆرێك كە بۆ خۆی چاوەڕوانی ناكات ڕۆزی دەداتێ.

پێنج: پاشان داوای لێبوردن لە خوا كردن، دەبێتە مایەی هەمیشەو دایم گەش‌و ڕوون‌و پاك‌و خاوێن مانەوەی دڵ‌و دەروون‌و چڵكن نەبوونی‌و ژەنگ‌و ژار نەگرتنی، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (إن المؤمن إذا أذنَبَ كانت نكتة سوداء في قلبه، فأن تاب ونزع واستغفر صقل قلبه، فأن زاد زادت، فذلك الران الذي ذكره الله في كتابه (كلا بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون) رواه ابن ماجه ورواه الترمذي وقال: هذا حديث حسن صحيح، واته: بڕوادار كە گوناحی كرد خاڵێكی ڕەش لە دڵیدا پەیدا دەكات، جا ئەگەر گەڕایەوەو دەستی هەڵگرت‌و داوای لێبوردنی كرد، دڵی سپی‌و ساف دەبێتەوە، بەڵام ئەگەر گوناحی زیادكردن خاڵە ڕەشەكانیش زۆر دەبن، هەتا دەبێتە ئەو ژەنگەی كە خوا لە كتێبەكەیدا باسی كردوە: (نەخێر، بەڵكو كردەوە خراپەكانیان ژەنگی لەسەر دڵیان پەیدا كردوە).

بە كورتی‌و بەكوردی: هەمیشەو دایم پەشێمانیی‌و گوناح‌و خراپە لە بیربوون‌و لەبەر چاوبوون، دەبێتە مایەی بەردەوام داوای لێبوردن (إستغفار) لە خوا كردن، ئەمیش بۆ چاوی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، وەك ئەو برژانگ‌و پێڵوو فرمێسكانە وایە، كە چاوی سەر دەپارێزن‌و ناهێڵن دووچاری تەم‌و تانەو لێڵیی ببێ.

٥/ سەرگەرم بوون بە کردەوەی چاك‌و زیکرو پاڕانەوەوە:

ئەمیش هۆکارو فاکتەرێکی دیکەی گرنگی تۆبە بردنە سەرو پاشەکشە نەکردن‌و بەرەو گوناح‌و بانەدانەوەیە بەرەو خراپە.

هەر بۆیەش خوای کاربەجێ لە گەلێك ئایەتاندا کە باسی تۆبەی کردوە، باسی کردەوەی چاکیشی لەگەڵ کردوە، بۆ وێنە:

* ﴿ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ثُمَّ ٱهۡتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ ﴾.

* ﴿ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُونَ شَيۡـًٔا ﴿٦٠﴾ مريم ﴾.

* ﴿ فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ ٱلۡمُفۡلِحِينَ ﴿٦٧﴾ القصص ﴾.

(سید قطب) لە تەفسیری ئایەتی ﴿ وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَإِنَّهُۥ يَتُوبُ إِلَى ٱللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ الفرقان ﴾ دا گوتوویەتی:[٦٦] (بێگومان کردەوەی چاك (العمل الصالح) دەیسەلمێنێ کە تۆبەکە ڕاستەو بە هێند گیراوە، وە لە هەمان کاتیشدا قەرەبووکردنەوەو کەلێن پڕکردنەوەیەکی یەکجار کاریگەریشە بۆ نەفس، کە دەست لە گوناح‌و سەرپێچیی هەڵبگرێ، چونکە بێگومان سەرپێچییکردن (المعصیة) کردەوەو جموجوڵێکە پێویستە بەکارو جووڵەیەکی دژ، کەلێن‌و بۆشاییەکەی پڕ بکرێتەوە، ئەگەرنا نەفس بەهۆی ئەو بۆشاییەوە کە پاش دەست لە گوناح هەڵگرتن هەستی پێ دەکات، دووبارە بە لای گوناحدا دەچێتەوە).

ئنجا لە نێو طاعەت‌و کردەوە چاکەکاندا زیکری خواو پاڕانەوە (ذکر الله و الدعاء)[٦٧]، کاریگەرییەکی تایبەتییان هەیە بۆ ڕاوەستاویی‌و نەلەخشاویی بابای تۆبەکارو بەرەو خواو چاکە وەرچەرخاو.

---

٦٦) بڕوانە: (في ظلال القرآن) ج٥، ص٢٥٨٠.

٦٧) لە بەرگی چوارەمی کتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)دا دروشمی پێنجەم (زیکری خوا)دا، بە درێژی باسی ئەم بابەتەمان کردوە، بڕوانە: چاپی دووەم/ نوسینگەی تەفسیر.

جارێ هەرچی زیکرو یادی خوایە، ئەوە خوای بەخشەرو خاوەن کەرەمو لوطف خۆی ڕایگەیاندوە کە مایەی ئارامیی و ئۆخژنو تەسکینی دڵانە: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ ٱللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ الرعد ﴾.

ئنجا بێگومان دڵو دەروونی بابای گوناحبارو سەرپێچیکەر بەهۆی گوناحو خراپەوە ڕەشو برشو ڕەقو تەقو نەخۆشو بێهۆش بووەو، پێویستە بەمە لْحەمی زیکرو یادی خوا دووبارە سپیو سافو نەرمو گەرمو ساغو هۆشیار ببێتەوەو، هەروەها پاڕانەوەش ڕۆڵێکی یەکجار گەورەو گرنگی هەیە لە توندوتۆڵو گەرمو گوڕ ڕاگرتنی پەیوەندی نێوان بەندەو خوای بە تەنها پەرستراو و پەنا پێ براوو داوالێکاروداو، هۆکارێکی گەورەی زیاتر دابەزێنی بەخششو هیدایەتی خواو کەرەمو لوطفو بەزەیی بێ سنووریەتی، وەك فەرموویەتی: ﴿ وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدْعُونِىٓ أَسْتَجِبْ لَكُمْ ﴿٦٠﴾ غافر ﴾، واتە: وە پەروەردگارتان فەرموویەتی: لێم بپاڕێنەوە بە دەنگتانەوە دێم...

وە لە فەرموودەیەکی قودسیدا فەرموویەتی: ..((یاعبادي: کلکم ضالٌ الا من هدیته فاستهدوني أهدکم..)) رواه مسلم عن ابي ذر رضي الله عنه، واتە: ئەی بەندەکانم! هەمووتان سەرگەردانن، مەگەر ئەو کەسەی من هیدایەتم دابێ، دەجا داوای هیدایەتم لێ بکەن ڕێرونییتان دەکەم.

٦/ گەشبینییو ئومێدو هیوای پتەو بە ڕەحمەتو بەخشندەیی خوا بوون:

خواناسان گووتویانە: شەیتان بۆ یەکێك لە دوو شتان لە مرۆڤدا هەوڵ دەدات، هەرکامێکیانی چەنگ بکەوێ ڕازییە: لە خۆبایی بوون (الغرور) لەکاتی سەرکەوتنو هەبووندا، وە بێهیوابوون (الیأس) لەکاتی کەوتنو نەبووندا.

جا یەکی دیکە لە هۆکارە گرنگەکانی سەرگرتنی تۆبەی بابای بەرەو خوا گەڕاوە، ئەوەیە کە وریا بێو بەهۆی هێنانە پێش چاوی گوناحو خراپەکانییەوە، گیرۆدەی

دەردی کوشندەی نا ئومێدیو دەست لە خۆشۆردن نەبێو، یەکێك لە دوو ئامانجە گرنگەکانی شەیتان نەهێنێتە دی.

دیارە هاندانی ئینسانیش بۆ گەشبینییو ئومێدو میوای زۆر بە ڕەحمەتو بەخششی خوا بوون لە قورئانو سوننەتدا زۆر دێتە بەرچاو، بۆ وێنە:

١- ﴿ قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾ الزمر ﴾، واتە: (ئەی موحەممەد) بەو بەندانەم بڵێ کە بەرانبەر بە خۆیان زیادەڕۆییان کردوە! لە بەزەیی خوا نائومێد مەبن، بێگومان خوا لە تێکڕای گوناحەکان دەبووڕێ، مسۆگەر هەر ئەوە لێبوردەی بە بەزەیی.

٢- ((عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ يقول الله عز وجلّ: انا عند ظن عبدي بي، وأنا معه حين يذكرني، إن ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي، وإن ذكرني في مَلإٍ ذكرته في مَلإٍ خير منهم، وإن تقرب مني شبراً تقربت إليه ذراعاً وإن تقرب إليَّ ذراعاً، تقربت منه باعاً، وإن أتاني يمشي أتيته هرولة)).رواه مسلم، واتە: خوای باڵادەستو پایەبەرز دەفەرموێ: من بە گوێرەی بۆچوونی بەندەکەمم بەرانبەرم، وە من لەگەڵی دام کاتێك یادم دەکات، جا ئەگەر لە دڵی خۆیداو لەبەر خۆیەوە یادم بکات، منیش لە لای خۆمەوە یادی دەکەمو ئەگەر لە نێو کۆمەڵێکدا یادم بکات منیش لەنێو کۆمەڵێکی لەوان چاکتردا یادی دەکەم، وە ئەگەر بستێك لێم نزیك بێتەوە، باسکێك لێی نزیك دەبمەوە، وە ئەگەر باسکێك لێم نزیك بێتەوە، من باڵێك لێی نزیك دەکەومەوە، وە ئەگەر بەڕۆیشتن بۆ لام بێ، بە ڕاکردن دەچمە لای.

(نووی) لە ڕاڤەی ئەم فەرمایشتە بەرزو پیرۆزەدا گوتوویەتی:[٦٨] (ومعنى انا عند ظن عبدي بي: أي بالغفران له اذا استغفر، والقبول اذا تاب، والاجابة إذا دعى، والكفاية إذا طلَب، وقيل: المراد به الرَّجاءُ وتأميلُ العفو وهذا أصح)، واتە: وە

---

٦٨) (صحيح مسلم بشرح النووي) ج١٧، ص٢.

مانای: من بە گوێرەی بۆچوونی بەندەکەمم بەرانبەرم، یانی: بە لێبوردن ئەگەر داوای لێبوردنی کرد، وەبەوەرگرتن ئەگەر گەڕایەوە، وە بە دەنگەوەچوون ئەگەر پاڕایەوە، وە بەمشوور لێ خواردن، ئەگەر داوای کرد، وە گوتراوە: مەبەست پێی ئومێدو هیوای لێبوردن خستنە بەرچاوەو، ئەمەش ڕاست ترە.

٧/ نەبەزین و کول نەبوون و کۆڵنەدان بەهۆی دووبارە لادان و خلیسکانەوە:

ئەمیش هۆکارو فاکتەرێکی دیکەی گەورەی سەروبەرگرتنی تۆبەو گەڕانەوە لای خوای بە بەزەیی یەو زادەو بەرهەمی هۆکاری پێشەوەشیەتی.

خوای بەخشندەو پێغەمبەرکەیشی ﷺ لە چەندان دەقی قورئان و سوننەتدا، مرۆڤیان هانداوەو هەڵناوە بۆ نەبەزین و پاشەکشەنەکردن و چەك فڕێنەدان و سەنگەر چۆڵ نەکردن، لە بەرانبەر شەیتان و پیلان و فیڵ و تەڵەو داوەکانیداو، ڕایانگەیاندوە کە هەمیشەو دایم دەرگای تۆبە لێ وەرگیران و بەخشران ئاوەڵاو لەسەر پشتەو، ئینسان هەرچەندە زۆر گوناحبارو نالەبار بێ و یەکجاری خۆی پیس و چڵکن و لێخن کردبێ، دیسان ڕەحمەت و بەزەیی و لێبوردن و بەخشش و کەرەمی خوا، گەورەترو فراوانترە! با سەرنجی ئەم چەند دەقە بدەین:

١- ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ﴾ (١٥٦) الأعراف، واتە: وە بەزەیی من هەموو شتێکی گرتۆتەوە.

کەواتە: بەزەیی و لێبوردن و بەخشینی خوا لە هەموو کەس و هەموو دروست کراوێك گەورەترو فراوانترەو بەو پێیە ڕوو لە هەر گوناحێك بکات، هەرچەندە زۆر زل و ناقولاش بێ دایدەپۆشێ.

٢- ﴿وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ﴾ (١٧) سبأ، واتە: وە ئایا جگە لە سپڵەو ناسوپاس سزای هیچ کەس دیکە دەدەین؟!

کەواتە: ئینسان مەگەر سپڵەو پێ نەزان و بێ ئەمەك بێ، ئەگەرنا خوا دەیبەخشێ و بەسەختە ژێ... بەزەیی و بەخشندەیی خۆیەوە

٣- ((لما خلق الله الخلق، كتب في كتاب فهو عنده فوق العرش: إن رحمتي سبقت غضبي)) رواه البخاري ومسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: کاتێك خوا دروست کراوەکانی خوڵقاندن، لە نووسراوێك کە لەسەر بارەگا لە لایەتی نووسی: بێگومان بەزەیی یەکەم پێش تووڕەیی یەکەم کەوتۆتەوە.

٤- ((والذي نفسي بيده لو لم تذنبوا لذهب الله بكم وجاء بقوم يذنبون فيستغفرون الله تعالى فيغفر لهم)) رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: سوێند بەو کەسەی کە گیانی منی بە دەستە، ئەگەر هاتباو گوناحتان نەکردبایە، خوا ئێوەی لادەبردو کۆمەڵێکی دەهێنان گوناح بکەن‌و داوای لێبوردن بکەن‌و ئەویش لێیان ببووریٚ!

کەواتە: با هیچ کەس بە هۆی خلیسکان‌و هەڵەنگووتنی چەند بارەوە، بێ هیوا نەبێ‌و نەبەزێ‌و کول نەبێ‌و کۆڵ نەدات‌و، دڵنیاو مسۆگەریش بێ کە مادام لەسەر جادەی شەرع بێ‌و ڕێسمانی بەندایەتی بۆ خوا کردن‌و تۆبەو داوای لێبوردن لێکردنی هەر لە گەردندا بێ، خوای بێ سنوور بە بەزەیی‌و بەخشندەو میهرەبان، هەر بە چاوی ڕەحمەتی خۆی تەماشای دەکات!

با کۆتایی ئەم خاڵی دووەمەش، بەم فەرمایشتە بەرزو دڵخۆشکەرەی خوای پەروەردگار بێنین کە پێغەمبەری دڵنەرم‌و میهرەبانی لێی دەگێڕێتەوە:

((عن أنس رضي الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ يقول: قال الله تعالى: يا ابن آدم! إنك ما دعوتني ورجوتني غفرت لك على ماكان منك ولا أُبالي، يا ابن آدم! لو بلغت ذنوبك عنان السماء ثم استغفرتني غفرتُ لك، يا ابن آدم! إنك لو أتيتني بقراب الارض خطايا، ثم لقيتني لاتشرك بي شيئاً، إلا أتيتك بِقِرابها مغفرة)) رواه الترمذي وقال: حديث حسن، واتە: خوای بەرز فەرموویەتی: ئەی ئادەمیزاد! بێگومان هەتا تۆ لێم وەپاڕێی‌و ئومێدەوارم بی، هەر لێت دەبوورم، هەرچییەکت کردبێ بەلامەوە گرنگ نیە! ئەی ئادەمیزاد! ئەگەر گوناحەکانت بگەنە چەشمەندازی ئاسمانێ پاشان داوای لێبوردنم لێ بکەی لێت خۆش دەبم! ئەی ئادەمیزاد! مسۆگەربە ئەگەر تۆ

پڕاوپڕی زەمین گوناحانم بۆ لەگەڵ خۆت بهێنی، بە مەرجێك كە دەمگەیە هاوبەشم بۆ دانەنێی، منیش لێواو لێوی زەمین لێبوردنت بۆ دێنم!

پێشم وایە موژدە لەمە گەورەترو دڵخۆشكەرتر بۆ بابای تۆبەكاری لەسەر داوای لێبوردن كردن بەردەوام، نیەو نابێ.

بێگومان مەبەستیش لەم دەقانە ڕێگرتنو پێشگیریی كردنە لە بەزینو تێكشكانو نائومێد بوونو، خۆ لە بەرچاو كەوتنو خۆ لەبەرچاو بێزاران، بەهۆی گوناحو هەڵەو كەمو كووڕییەكانەوە، نەك ڕێ بۆ گوناح كردنەوەو بێباك كردن، لە تۆڵەو سزای خوا! گوتراویشە: (لكل مقام مقال).

كەسێكیش شارەزای عەقیدەی شێوێنراوی نەصرانییەكان بێ، لەوبارەوە كە هەموو ئینسانەكان هەر بە زگماك بە گوناحبار دەزانن! پاشان بشزانێ كە ئەو جۆرە بیروبۆچوونە بەناو ئایینی یە ئەفسانەو داهێنراوە خەڵكی ئەورووپاو ڕۆژئاوای تووشی چەندان جۆرە گرێو نەخۆشی دەروونیی (عقد وأمرض نفسية) كردوە، وەك (فرۆید)و دەروونناسەكانی دیكە، بە هەڵە یان بە ڕاست ئاماژەیان پێكردوە، زیاترو چاكتر حیكمەتی ئەم دەقە شەرعییانەی بۆ ئاشكرا دەبێ.

بەشی پێنجەم:

تۆبە لە چیو چی دەكرێ؟!

ئەم بەشەش لە سێ خاڵی سەرەكیدا دەخەینەڕوو:

خاڵی یەكەم: ناوە گشتییەكانی گوناح و سەرپێچییەكان.

خاڵی دووەم: گوناحەكان یەكسان نین، بەڵام تۆبە لە هەموویان پێویستە.

خاڵی سێیەم: ئەو هۆیانەی گوناحە گچكەكان لە حوكمدا دەگۆڕن بۆ هی گەورە.

خوێنەری بەڕێز!

دوای ئەوەی لە بەشەکانی پێشوودا زانیمان تۆبەو گەڕانەوە لای خوا چییەو؟ چۆنەو؟ حوکمی چییەو؟ مەرجەکانی تۆبەی ڕاستو ساغ چینو؟ ئەو هۆکارانە چین کە ئینسان بەهۆیانەوە دەتوانێ ڕاوەستاو و نەلەخشاوبێو، دووچاری پاشاکشەو شکست نەبێ، لە بەرانبەر شەیتانو فیڵو پیلانەکانیو نەفسو ئارەزوو و خواستە نا شەرعییەکانیدا؟ کاتی ئەوە هاتوە کە لەم بەشی پێنجەمەشدا تیشك بخەینە سەر خودی ئەو شتانەی کە بە گوناحو خراپەو تاوان دادەنرێنو تۆبە لێکردنیان پێویستە، جا ئێمە خوا یاربێ لە سێ خاڵاندا باسی ئەو گوناحانە دەکەین کە تۆبەیان لێ دەکرێ، بەم شێوەیەی خوارێ:

خاڵی یەکەم: ناوە گشتییەکانی گوناح و سەرپێچییەکان[٦٩]:

گوناح و سەرپێچییەکان وێڕای ئەوەی کە هەرکامێکیان ناوی تایبەتی خۆی هەیە، کە بێگومان سەرژمێرکردنیان زۆر زەحمەتە، بە هەموویشیان چەند ناوونیشانێکی گشتییان هەیە، کە هەرکام لەو ناوونیشانانە هەموویان، یان زۆربەیان دەگرنەوە.

جا بەندە پاش سەرنجدان و تێوەڕامانی قورئان، ئەم حەڤدە (١٧) ناوە گشتییەم کەوتنە بەرچاو، کە ئەوە لە خوارەوە ڕیزیان دەکەم:

١) إثم: کە لە کوردیدا هەر بە (گوناح) مانای دەکرێ و (راغب الأصفهاني)یش گوتوویەتی: لە ئەسڵدا لە (المبطيء عن الثواب) واتە: دواخەر لە پاداشت، هاتوە[٧٠].

٢) بغي: کە لە کوردیدا (یاخیی بوون)ی بۆ بەکاردێ و (راغب)یش بە: (طلب تجاوز الأقتصاد) خواستنی دەرچوون لە میانەڕەویی، پێناسەی کردوە[٧١].

٣) جُناح: کە لە کوردیدا هەر بە (گوناح) یان (تاوان) مانا کراوە و وەك (راغب)یش دەڵێ: لە ئەسڵدا بریتییە لە (المیل الی الإثم) لادان بەرەو گوناح[٧٢].

٤) حُوُبْ: لە کوردیدا هەر (گوناح)ەو (راغب)یش هەروای مانا کردوە، بەڵام گوتوویەتی: لە ئەسەڵدا لە (زَجر الإبل)ەوە هاتوە، کەواتە (حُوُبْ) هەر گوناحێکە کە تێوەخوڕین (زجر) و دەنگدانی لە بەرانبەر بێ[٧٣].

---

٦٩) دیارە مەبەستمان لە مانای گوناح و سەرپێچیی مانا عورفی و فیقهەکەیەتی، بۆیە تەنیا باسی ئەو گوناحانە دەکەین کە لە خوار (کُفر و شرك و نفاق)ەوەن.

٧٠) بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن) ص(٦٣ ـ ٣٤).

٧١) هەمان سەرچاوە، ص ١٣٦.

٧٢) هەمان سەرچاوە، ص ٢٦١.

٧٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ص ٢٢[illegible].

٥) خَطَأٌ خِطْأ، خطيئة: كە لە كورديدا (هەڵە)و (تاوان) يان لە بەرانبەر دانراوەو (راغب)يش گوتوويەتی: لە ئەسڵدا بريتين لە: (العدولُ عن الجهة) لادان لە لای مەبەست[٧٤].

٦) ذنب: كە لە كورديدا هەر (گوناح)و (تاوان)ی لە بەرانبەر دانراوەو (راغب)يش گوتوويەتی: لە ئەسڵدا لە (ذَنْبْ) كە بە مانای (كلك)ە، هاتوەو بە هەر كردەوەيەك دەگوترێ كە ئاكامو ئەنجامەكەی خراپ بێ: (يستعمل في كل فعل يستوخم عُقباه إعتباراً لما يحصلُ من عاقبته)[٧٥].

٧) زيغ: كە لە كورديدا (لادان)ەو (راغب)يش بە (الميلُ عن الإستقامة) مانای كردوە[٧٦].

٨) جريمة: كە لە كورديدا زياتر (تاوان)ی بۆ دانراوەو لە ئەسڵی زمانی عارەبيشدا وەك (راغب) گوتوويەتی: لە (جُرْم)ەوە هاتوە كە بە مانای بڕين (قَطْع)ە، دەگوترێ: (جَرَمَ الثمرة من الشجرة) ميوەكەی لە درەختەكە بڕی[٧٧].

٩) سيئة: كە لە كورديدا مانای (خراپە)يەو (راغب)يش بە (الفعلة القبيحة) كردەوەی دزێو، مانای كردوە[٧٨].

١٠) عصيان: كە لە كورديدا (سەرپێچيی) دەگەيەنێو لە ئەسڵی زمانی عارەبيشدا وەك (راغب) گوتوويەتی: (عصی: خرج عن الطاعة) لە (التمنّع بالعصی)ەوە هاتوە[٧٩]، واتە لامليیو سەرپێچيی كردن بە هۆی گۆچانەوە، كە مەبەست زۆرو دەستەڵاتە.

---

٧٤) هەمان سەرچاوە، ص ٢٨٧ ـ ٢٨٨.

٧٥) هەمان سەرچاوە، ص ٣٣١.

٧٦) هەمان سەرچاوە، ص ٣٨٧

٧٧) هەمان سەرچاوە، ص١٩٢.

٧٨) هەمان سەرچاوە، ص (٤٤١-٤٤٢).

٧٩) هەمان سەرچاوە، ص٥٧.

١١) عُتُوّ: کە ڕەنگە لە زمانی کوردیدا (مل نەدان) یان (یاخیی بوون) بگەیەنێ، (راغب) دەڵێ: بریتیە لە (النبوَّ عن الطاعة) دورەپەرێزیی لە فەرمانبەریی[٨٠]

١٢) طُغیان: کە لە کوردیدا (سنوور شکاندن)و (سەرکێشیی) دەگەیەنێ، (راغب)یش بە (مجاوزة الحد في العصیان) سنوور بەزاندن لە سەرپێچییدا، مانای کردوە[٨١].

١٣) فجور: کە لە کوردیدا (بێناموسیی) یان (بێ حەیایی) لە بەرانبەرەو، لە ئەسڵی زمانی عارەبیشدا بە مانای دڕین و لەتکردن (شَقّ)ە، (راغب) گوتوویەتی: (الفجر: الشق والفجور: شق ستر الديانة) واتە: دڕینی پەردەی دیندارییە[٨٢].

١٤) فسوق: کە لە کوردیدا (لە ڕێ دەرچوون)و (لاڕێ بوون) دەگەیەنێ و، لە ئەسڵی زمانی عارەبیشدا لە (فسق الرُّطَبُ عن قشرته، أي: خرج) {خورما لە کیفەکەی هاتە دەرێ} وە هاتوە، کە مەبەست ئەو توورەکەو کیفەیە کە هێشوەکەی تێدایە بەر لەوەی گەورەبێ و پێ بگات، (راغب)یش لە پێناسەی وشەی (فِسق)دا گوتوویەتی: (فسق: خرج عن حِجْر الشرع)، واتە: (فسق) یانی: لە بازنەو جوغزی شەرع چووە دەرێ[٨٣].

١٥) فساد: کە لە کوردیدا (خراپەکاریی)و (تێکچوون)و (ئاشووب) دەگەیەنێ و (راغب)یش بە: (خروج الشّيء عن الإعتدال) دەرچوونی شت لە حاڵەتی ئاسایی خۆی، مانای کردوە[٨٤].

١٦) لَمَم: کە لە کوردیدا (لێ نزیک بوونەوە)و (لە دەورە هەڵاتن) دەگەیەنێ، (راغب)یش دەربارەی ئەسڵی واتایەکەی لە عەرەبیدا، گوتوویەتی: (اَلْمَمْتُ بکذا:

---

٨٠) هەمان سەرچاوە، ص ٥٤٦.

٨١) هەمان سەرچاوە، ص ٥٢٠.

٨٢) هەمان سەرچاوە، ص ٦٢٦.

٨٣) هەمان سەرچاوە، ص ٦٣٦.

٨٤) هەمان سەرچاوە، ص ٦٣٦.

قارَبْتُه، وفلان يفعل كذا لَمَماً، أي حيناً بعد حين، وفلان زيارته إلمام أي قليل واللَّمَمُ: الصغيرة) [٨٥]، واتە: ألممت بكذا: لێی نزیك كەوتمەوە.

فلان يفعل كذا لَمَماً: فڵانكەس جاروبار ئەو شتە دەكات. فلان زيارته إلمام: فڵانكەس كەم كەم سەردان دەكات. لَمَم: گوناحی گچكە.

كەواتە: ئێستا دەزانین بۆچی زانایان وشەی ((اللمم)) یان كە لە ئایەتی ژمارە (٣٢) سورەتی (النجم)دا هاتوە بە گوناحی گچكە (صغيرة) تەفسیر كردوە.

١٧) وزر: كە لە كوردیدا هەر وشەی (گوناح)و (تاوان)ی لە بەرانبەردایەو (راغب)یش گوتوویەتی: لە ئەسڵدا بە مانای قورسیی (ثِقل) دێ و پاشان كراوە بەناو بۆ گوناحەكان، چونكە باری شانی خاوەنیان گران دەكەن [٨٦].

خاڵی دووەم/ گوناحەكان یەكسان نین، بەڵام تۆبەكردن لە هەموویان فەرزە:

گوناح و سەرپێچیی، كە بەگشتیی دەتوانین بڵێین: بریتیە لە (ئەنجامدانی هەر جموجۆڵێكی عەقڵیی و دەروونیی و زمانیی و جەستەیی كە خوا قەدەغەی كردوەو چواندنی هەر جموجوڵ و كردەوەیەكی پەنهان و ئاشكرا كە خوا پێویستی كردوە)، جۆراوجۆرەو بەگشتیی بۆ دوو جۆر: گەورە (كبيرة)و گچكە (صغيرة) دابەش دەبێ، كە دوایی پێناسەیان دەكەین.

بەڵام ئەوەی زانایان لەسەری ڕێككەوتوون و بەر لەوەش دەقەكانی قورئان و سوننەت دەیگەیەنن، ئەوەیە كە تۆبەكردن لە هەموو جۆرەكانی گوناح لەسەر ئینسان فەرزەو [٨٧] بە هەموو جۆرەكانی گوناح هەرناوێكیان هەبێ و لە هەر

---

٨٥) هەمان سەرچاوە، ص ٧٤٦.

٨٦) هەمان سەرچاوە، ص ٨٦٧.

٨٧) بەڵام سوننەت و پەسەند وایە لە هەر شتێكی ناپەسەندو لە هەر بێ ئاگایی (غفلة)یەكیش هەر تۆبە بكات، با پێشیان گوناحبار نەبێ. بڕوانە: (الآداب الشرعية) لابن المفلح، ج١، ص١٦٠.

ئاستێکدا بن، ئینسان کەم و زۆر دووچاری گوناحباریی و گلەیی و سەرزەنشت و سزاو جەزرەبەی خوای گەورە دەبێ.

کەواتە: تۆبەو گەڕانەوەی ڕاست و ساغ بۆ لای خوا ئەوەیە کە بابای تۆبەکار لە هەرچی گوناح و خراپەی ئاشکراو پەنهان و وردو[88] درشت و کۆن و تازەو زانراو نەزانراوی هەیە، پەشیمان بێ و دەستیان لێ هەڵگرێ و نەگەڕێتەوە سەریان و..هتد.

ئنجا با بێینەوە سەر جۆرەکانی گوناحەکان:

هەرهەندێک[89] لە زانایان ڕایان وایە کە گوناح و سەرپێچییەکان هەموویان لەیەک ئاستدان و سەرجەمیان بە گەورە (کبيرة) دادەنرێن! بەڵام لە ڕاستیدا وا نیەو ڕای زۆربەو جەماوەری زانایان ڕاستە کە گوتوویانە: گوناحەکان لە یەک ئاستدا نین و گەورەو گچکەیان هەیە[90].

ئەمەش چەند بەڵگەیەك لەوبارەوە:

١) ﴿ إِن تَجۡتَنِبُواْ كَبَآئِرَ مَا تُنۡهَوۡنَ عَنۡهُ نُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَنُدۡخِلۡكُم مُّدۡخَلٗا كَرِيمٗا ﴿٣١﴾ ﴾ النساء، واتە: ئەگەر خۆتان لەو گوناحە گەورانە بپارێزن کە لێتان قەدەغەکراون، ئەوە خراپەکانتان لێ دەسڕینەوەو دەتانخەینە جێگایەکی پڕ ڕێزو حورمەتەوە.

(قرطبي) لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا نووسیویەتی:[91] (لما نهى الله تعالى في هذه السورة عن آثام هي كبائر، وَعَدَ على اجتنابها التخفيف من الصغائر، ودل هذا على أن في الذنوب كبائر وصغائر، وعلى هذا جماعة أهل التأويل وجماعة

---

٨٨) (الآلوسي) گوتوویەتی: (التوبة من الصغائر واجبة على مانقل الأشعريُ، وحكى إمام الحرمين الإجماع عليه) بڕوانە: (روح المعاني) ـ ١٢، ص٥٩، واتە: تۆبە لە گوناحە گچکەکان فەرزەو وەك (أشعري) نەقڵی کردوەو (إمام الحرمين)یش یەکدەنگیی زانایانی لەسەر نەقڵ کردوە.

٨٩) بڕوانە: (الزواجر عن إقتراف الكبائر) ج١ ص٨، إبن حجر الهيثمي.

٩٠) بڕوانە: سەرچاوەی پێشوومان هەمان بەرگ و لاپەڕە، وە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص ٨٩.

٩١) بڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) ج٥، ص١٥٨.

الفقهاء)، واتە: لەبەر ئەوەی خوای بەرز لەم سوورەتەدا چەند گوناحێکی قەدەغەکردوون کە گوناحە زلەکانن، بەڵێنی داوە لەسەر دوورە پەرێزیی لێیان، کە گوناحە گچکەکان لابەرێ، جا ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە گوناحەکان گەورەو گچەکەیان تێدان، ئەمەش ڕای کۆمەڵی توێژەرەوانی قورئانو سەرجەم شەرعزانیشە.

٢) ﴿ ٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَۚ ﴿٣٢﴾ النجم ﴾، واتە: ئەو کەسانەی کە خۆیان لە گوناحە زلەکانو ناقۆڵایەکان دەپارێزن، جگە لە وردە گوناحەکان (لێیان دەبوورین).

واتە: وردە گوناحەکان ئەگەر خۆشیانیان لێ نەپارێزن، مادام دوورە پەرێز بووبن لە گوناحەزلەکان، ئەوە هەر لێیان خۆش دەبین.

٣) ((الصلوات الخمس والجمعة الى الجمعة ورمضان الى رمضان، مكفرات لما بينهن ما لم تُغْشَ الكبائر)) رواه مسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: پێنج نوێژە (فەڕزە)کانو، جومعە بۆ جومعەو، ڕەمەزان بۆ ڕەمەزان، (گوناحەکانی) نێوان خۆیان دەسڕنەوە، بە مەرجێك دوورە پەرێزیی لە گوناحە زلەکان کرابێ.

کەواتە: (أبو حامد الغزالي) گوتەنی[٩٢]: (إنكار الفرق بين الكبائر والصغائر لا يليق وقد عُرِفا من مدارك الشرع) نکوولیی کردن لەوە کە گوناحەزلەکانو گچکەکان جیاواز نین، قسەیەکی شیاو نیە، چونکە بە تەئکید لە بەڵگەو سەرچاوە شەرعییەکان فامراونەوە، ئنجا با سەرنج بدەین داخۆ پێناسەی هەرکام لە گوناحی گەورەو گچکە چۆنە؟!

٩٢) بڕوانە: (الزواجر عن إقتراف الكبائر) ج١، ص٩.

گوناحـی زل (الكبيـرة):

زانایان لەبارەی ناساندنی گوناحە گەورەکانەوە، بوونە دوو کۆمەڵ:

أ/ هەندێکیان بە دانانی پێناسەی (تعريف) دەیانناسێنن، واتە: (بالحدّ).

ب) هەندێکیشیان بە سەرژمێرکردنی گوناحەزلەکان دەیانناسێنن، واتە: (بالعدّ).

جا لە پێناسەکان باشترینیان وەك (ابن حجر العسقلاني)و[٩٣] (ابن حجر الهيتمي)[٩٤] گوتوویانە: پێناسەکەی (قرطبي)یە کە لە کتێبی (المفهم شرح صحيح مسلم)دا هێناویەتی و[٩٥] ئاوایە: (كل ذنب أطلق عليه بنص كتاب أو سُنّةٍ أو إجماع، أنه كبيرة أو عظيم، أو أخبر فيه بشدة عقابٍ، أو عُلِّق عليه الحد أو شُدِّد النكير عليه، فهو كبيرة)، واتە: {هەر گوناحێك کە بە دەقی قورئان، یان سوننەت، یان ئیجماع، ناوی (گەورە) یان (مەزن)ی لێ نرابێ، یان لە بارەیەوە سزای توند ڕاگەیەنرابێ، یان سزاو تۆڵە (حَدّ)ی شەرعیی بۆ دیاری کرابێ، یان زۆر ناڕەزایی لە بارەوە پێشان درابێ، ئەوە گوناحی زلە}، بۆ سەرژمێر (إحصاء)یش پێموایە هیچ کەس وەك (ابن حجر الهيتمي) سەرژمێری نەکردوون کە لە کتێبی (الزواجر عن إقتراف الكبائر)دا چوارسەدو شەستو حەوت (٤٦٧) گوناحی بەناوی گوناحەزلەکانەوە ڕیز کردوون[٩٦]، هەرچەندە بێگومان هەندێکیان بۆ وێنە: ڕوانینی[٩٧] حەڕام (النظرُ الحرام) گەورە نین و گچکەن، بەڵام بەهەرحاڵ پێموایە گوناحی گەورەی نەبواردوە.

---

٩٣) بڕوانە: (فتح الباری) ج١٢، ص ١٨٢.

٩٤) بڕوانە: الزواجر عن إقتراف الكبائر ج١، ص ٩ تا ١٣، بەڵام (الهيتمي) لە (قرطبی) یەوە نەقڵی کردووە شێوەی پێناسەکەی (قرطبي) لە (ابن الصلاح الشهرزوری)یەوە ئەمیش لە (الجلال البلقيني)یەوە هێناویەتی و پەسەندیشی کردووە، هەروەها (الهيتمي) لە (شيخ الاسلام البارزي)یشەوە هێناویەتی.

٩٥) وەك (ابن الحجر العسقلاني) لێیەوە نەقڵی کردوە، بڕوانە: (فتح الباري) ج١٢، ١٨٢.

٩٦) بڕوانە: هەردووك بەرگی (الزواجر..)هەتا لاپەڕە (٩٥٣) لە بەرگی دووەمدا.

٩٧) بڕوانە: (الزواجر..)ج٢، ص (٥٣٣ تا ٥٣٦)، (الكبيرة) ٢٤٢)، بەڵام خۆیشی ڕاجیایی تێدا باس کردوە.

گوناحـی گچکـه (الصغيرة):

دەربارەی پێناسـەی گوناحی گچکە (الصغيرة)یش زانایان ڕاجیاییەکی کەمیان هەیە، بەڵام چاکترینو ڕاستترین پێناسە، بۆ گوناحی گچکە ئەمەیە[٩٨]:

(الصغيرة: هي كل ذنب لم يختم بِلَعْنَةٍ أو غضبٍ أو نارٍ)، واتـە: گوناحی گچکە: هەر گوناحێکە کە لەعنەت، یان تووڕەیی خوا، یان ئاگری دۆزەخی لەسەر باس نەکرابێ.

شایانی باسە کە (ابن تيمية)ش ئەم پێناسەیەی هەڵبژاردوەو ئەم بەڵگانەشی لەسەر هێناونەوە[٩٩]:

یەك: ئەم پێناسەیە لە زانایانی پێشین، وەك (ابن عباس) رضي الله عنهما و (أحمد بن حنبل)و غەیری ئەوانیشەوە هاتوە.

دوو: خـوای بەخـشەر فەرموویـەتی: ﴿إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ النـساء﴾، وەك دەبینین خوای فەرمایشت ڕاستو دادگەر، گفتی داوە بە هەر کەسێك کە خۆی لە گوناحەزلەکان بپارێزێ، وردە گوناحو هەڵەکانی لێ بسڕێتەوە، دەجا بێگومان کەسانێك ئەو گوناحو تاوانانە بکەن کە خوا بە نەفرینو تووڕەییو خەشمی خۆیو ئاگر مۆری کردوون، یان سزاو تۆڵەی دنیایی بۆ دیاری کردوون، ناگونجێ بڵێین: کە ئەو جۆرە کەسانە گفتو بەڵێنی خوایان بۆ هاتۆتە دی، کەواتە: دەبێ گوناحە گچکەکان غەیری ئەو جۆرە گوناحو تاوانانە بن.

سێ: ئـەو پێناسـەیە دەگەڕێتـەوە بـۆ ئایەتـەکانی قورئـانو فەرمایـشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ.

---

٩٨) بڕوانە: (شرح العقيدة الطحاوية) لابن أبي العِزّ الحنفي، ص٣٧١.

٩٩) بڕوانە: (الفتاوى الكبرى) لابن تيمية: ج٤، ص٢٩٧.

چوار: بە گوێرەی ئەم پێناسەیە دەكرێ گوناحەگەورەو گچكەكان لە یەك جیابكرێنەوە، بەڵام بە پێی بۆچوون و پێناسەكانی دیكە ئەو ئامانجە نایەتە دی.

كەواتە: بە كورتی: هەموو ئەو گوناح و هەڵەو پەڵانەی كە بە دەقێكی شەرعی ڕاست و ڕاشكاوو بێ ڕاجیاییەكی ئەوتۆ، گوناح (ذَنْب، إثْم، خَطَأ، سَيِّئة، جُرْم) بوونیان ئیسپات بووەو پێناسەی گوناحەزلەكان (الكبائر)یشیان بەسەردا ناچەسپێ، ئەوە بە گوناحی گچكە دادەنرێن.

چوار: بە گوێرەی ئەم پێناسەیە دەکرێ گوناحەگەورەو گچکەکان لە یەك جیابکرێنەوە، بەڵام بە پێی بۆچوون و پێناسەکانی دیکە ئەو ئامانجە نایەتە دی.

کەواتە: بە کورتی: هەموو ئەو گوناح و هەڵەو پەڵانەی کە بە دەقێکی شەرعی ڕاست و ڕاشکاوو بێ ڕاجیاییەکی ئەوتۆ، گوناح (ذَنْب، إثْم، خَطَأ، سَيِّئَة، جُرْم) بوونیان ئیسپات بووەو پێناسەی گوناحەزلەکان (الکبائر)یشیان بەسەردا ناچەسپێ، ئەوە بە گوناحی گچکە دادەنرێن.

(إصرار)دا گوتوویانە[١٠٠]: (إن الإنسان يؤاخَذ بما وطّن عليه ضميره وعَزم عَليه بقلبه من المعصية)، واتە: بێگومان مرۆڤ لەسەر هەر جۆرە سەرپێچییەك كە دڵی لەسەركردنی چەسپاندوەو لە دەروونییدا ڕەگی داكوتاوە، سزا دەدرێ.

پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: ((إرحموا تُرْحَموا، واغفروا يُغْفَر لكم، ويلٌ لإقماع القول ويل للمُصرِّين)) رواه البخاري في الأدب المفرد، عن عبدالله بن عمرو بن العاص (رضي الله عنهما)، واتە: بەزەیی بنوێنن بەزەییتان بەرانبەر دەنوێنرێ (لەلایەن خواوە)، وە لە خەڵكی ببوورن لێتان دەبووردرێ، سزای سەخت بۆ قسەی خەڵك هەڵگرەوان[١٠١]، سزای سەخت بۆ سووربووان (لەسەر گوناح).

سێ: بە گچكەو كەم سەیركردنی گوناح:

ئەمیش هۆكارێكی دیكەی گەورەبوونی حوكمی گوناحە گچكەكانە، لەوبارەشەوە چەند فەرموودەیەك لە پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتوون، بۆ وێنە:

١- ((عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ كان يقول: يا عائشة! إياك ومُحَقَّرات الذنوب، فأن لها من الله عزوجل طالباً)) رواه احمد وإبن ماجه وسنده حسن، واتە: ئەی عائیشە! خۆت لە گوناحە بەكەم دانراوەكان بپارێزە، چونكە لە لایەن خوای زاڵو پایە بەرزەوە داواكەریان هەیە.

٢- ((إياكم ومُحَقَّرات الذنوب، فأنهن يجتمعن على الرجل حتى يهلكنه)) رواه احمد والطبراني وسنده حسن، ورواه احمد عن سهل بن سعد وهو صحيح[١٠٢]، واتە: لە گوناحە بەكەم ژمێردراوەكان وریابن، چونكە لەسەر كابرا كەڵەكە دەبن، هەتا دەیفەوتێنن.

---

١٠٠) بڕوانە: (تفسير القرطبي: الجامع لآحكام القرآن) ج٤، ص ٢١٥.

١٠١) وشەی (أقماع) كۆی (قمع، قمعة)یە كە جۆرە مێشێكی شینەو لە كۆڵ كەرو ئێسترو ئەو جۆرە ولاخانە نابێتەوە، بەكوردی (مێشكەرە)و (كەرمۆزە - خەرەنگەز)ی پێ دەڵێن، جا كەسانێكیش كە قسەی خەڵكی هەڵدەگرنەوەو دەیگێڕنەوە، بەو جۆرە زیندەوەرە شوبهێنراوان، بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن)، ص٦٨٤.

١٠٢) بڕوانە: (الآداب الشرعية)، ص١٣٥.

(أنس بن مالك)یش گوتوویەتی: (إنكم لتعملون أعمالاً هي أدق في أعينكم من الشعر، كنّا نَعُدُّها على عهد النبي ﷺ من المُوبِقات) رواه أحمد والبخاري[١٠٣]، واتە: ئێوە هەندێك كردەوان دەكەن لەبەرچاوتان لە (موو) باریكترن، ئێمە لە ڕۆژگاری پێغەمبەردا ﷺ لە گوناحە فەوتێنەرەكانمان دەزانین.

چوار: پێ دڵخۆشـبوون:

دڵخۆشبوون بە گوناحی گچكەش هۆیەكی دیكەی زلبوونی حوكمەكەیەتی، چونكە بابای گوناحكار دەبێ بە گوناح و هەڵەكانی دڵتەنگ و ناڕەحەت و خەفەتبار بێ، مادام دەزانێ كە خوای بەرزو مەزن ئەو ڕەفتارەی پێ ناخۆشە، بەڵگەی ئیسپاتی ئەم هۆكارەش لەكاتی خستنەڕووی هۆكاری پێنجەمدا باس دەكەین.

پێنجەم: بە ئاشكرا ئەنجام دانی و نەشاردنەوەی:

ئەمیش هۆیەكی دیكەی بە گەورەدانانی حوكمی وردە گوناحەكانەو، ئەم فەرموودەیەش بەڵگەیەتی و بەڵگەی (پێ دڵخۆش بوون)یشە، چونكە كەسێك بە گوناح و هەڵەو خراپەیەك دڵخۆش نەبێ و شانازیی پێوە نەكات، ئاشكرای ناكات! (كل أمتي معافى إلا المجاهرون، وإن من المجانة أن يعمل الرجل بالليل عملاً ثم يصبح وقد ستره الله فيقول: يا فلان عملت البارحة كذا وكذا، وقد بات يستره ربه ويصبح يكشف ستر الله عنه) رواه البخاري في كتاب الأدب[١٠٤] عن أبي هريرة رضي الله عنه: واتە: هەمو ئۆممەتی من سەلامەت دەبن بێجگە لە بە ئاشكرا گوناحكاران، وە لە بێ ئابڕوویی یە كە كابرا بە شەوێ كردەوەیەك (مەبەست گوناحە) بكات، كەچی بەیانی كە خوا بۆی پۆشیوە، هەڵسێ و بڵێ: هۆ فلانكەس دوێنێ شەوێ

---

١٠٣) هەمان سەرچاوەو بەرگ و لاپەڕە.

١٠٤) بڕوانە: (فتح الباري) ج٧، ص ٤٨٧، تێبینی: كتێبی (الأدب المفرد)ی (بخاري) جیایە لە (كتاب الأدب) كە یەكێكە لە بابەتەكانی (صحيح البخاري).

ئاواو ئاوام کرد! پەروەردگاری بەشەوگار بۆی پۆشیوە کەچی بەیانی پەردەی خوا لەسەر خۆی لادەبات!

دیارە لەم فەرموودەیەشدا پێغەمبەر ﷺ بە گشتیی ناوی گوناحی هێناوەو گەورەو گچکەی دەگرێتەوە.

شەش: هەڵخەڵەتان بە پۆشینی خوا:

ئەمیش هۆکارێکی دیکەی گواستنەوەی حوکمی وردە گوناحەکانە لە گچکەوە بۆ گەورە، چونکە ئاشکرایە کە دڵنیابوون (أمن)لە نەخشەو پلان (مکر)ی خوای دادگەر، یەکێکە لە گوناحە زلەکان، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ أَفَأَمِنُواْ مَكۡرَ ٱللَّهِۚ فَلَا يَأۡمَنُ مَكۡرَ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ٩٩ الأعراف ﴾، دەجا باباى سەرگەرمی گوناحی گچکەش کە خوا بە لوتفی خۆی ماوەیەك بۆی پۆشیوە، ئەگەر بەو پۆشینەی خوا فریوی خواردو دڵنیابوو، مانای وایە ئەو خەسڵەتە کوشندەو بێڕەزایەی تێدا هاتۆتەدی.

(الزبيدي) لەوبارەوە گوتوویەتی[١٠٥]: (الإغترارُ بِسِتْرِ الله والإستخفاف بِحِلْمِه وإن كان صغيرة ولكنه يكبُرُ، لأنه يتسببُ منهُ الأمْنُ من مكر الله وهو كبيرةٌ)، واتە: هەڵخەڵەتان بە پۆشینی خواو گوێ پێ نەدانی هێدیی و مەندیی خوا، ئەگەر گچکەش بێ، بەڵام لە ئەنجامی ئەوەدا کە ئەمین بوون لە تەگبیری خوای لێ دەکەوێتەوە، کە گوناحی گەورەیە، ئەویش گەورە دەبێت.

١٠٥) بڕوانە (إتحاف السادة المتقين..) ج٨، ص٥٧٢.

حەوت: ئەنجامدرانی گوناحی گچکە لەلایەن زانایەکی پێشڕەوو چاو لێکراوەوە:

ئەمیش هۆکارێکی دیکەی مەترسیدارو کاریگەری گەورەبوونی حوکمی گوناحی گچکەیە، چونکە بابای زاناو پێشەوا خەڵك سەرنجی دەدەن و حەڵاڵ و حەرامی لێ فێر دەبن و وەردەگرن و گوناحێکی گچکەی کە زاناو پێشەوایەك دەیکات، بۆ وێنە: ڕیش تاشین، جگەرە کێشان، ڕوانینی حەرام..هتد، لە ئەنجامی ئەوەدا کە خەڵکی چاوی لێ دەکەن و پەیڕەویی لێ دەکەن چەندان کەس ئەو گوناحانە دەکەن و ڕەنگە هەر بە گوناحیشیان دانەنێ، چونکە لە فلانە مەلاو مامۆستایان بینیوە!!

(الإمام أبو حامد الغزالي) لەوبارەوە گوتوویەتی[١٠٦]: (أن تصدر الصغيرة عن عَلَمٍ يُقتدى به، فذلك عظيم لأنه يبقى بعد موته)، واتە: گوناحی گچکە ئەگەر لە زانایەکی پەیڕەوی لێ کراوەوە دەربچێ، ئەوە گەورەیە، چونکە پاش مردنیشی هەر دەمێنێ.

دیارە وەك پێشتر گوتمان نەك تەنیا دوای مردنی، بەڵکو هەر لە حاڵی ژیانیشدا بڵاودەبێتەوەو تەشەنە دەکات و ئایەتی: ﴿ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾ ﴾ العنكبوت، یان، بەسەردا دەچەسپێ و دەکەونە بەر حوکمی فەرمایشتی ﷺ ((...ومن سن سنة سيئة كان عليه وزرها و وزر من عمل بها من بعده...)) رواه مسلم عن أبي عمر وجرير بن عبدالله -رضي الله عنهم-، واتە: وە هەرکەسێك ڕێی خراپەیەك بشکێنێ ئەوە گوناهی خۆیشی لەسەرەو هی ئەوانەش کە دوای وی ئەنجامی دەدەن.

---

١٠٦) بڕوانە: (إحياء علوم الدين) ج٤ ص٣٣

بەشی شــەشــەم:

شـوێنـەواری خـراپ و شـووم و زیانی گوناح و تاوان بۆ تاك و كۆمەڵ

خاڵی یەكەم: لە ژیانی تاكــدا.

خاڵی دووەم: لە ژیان و گوزەرانی كۆمەڵدا.

خوای پەروەردگار دەربارەی پێغەمبەری کۆتایی و نەخوێندەواری خۆی (محمد بن عبدالله) صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی: ﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾ الأعراف ﴿١٥٧﴾، واتە: فەرمانیان پێ دەکات بە هەرچی چاکو پەسەندەو لە هەرچی شتی خراپو نا پەسەندە دەیانگێڕێتەوە، وە هەرچی شتی پاکو سوود بەخشە بۆیان حەڵاڵ دەکاتو، هەرچی پیسو زیانبەخشە لێیان قەدەغە دەکات، وە باری قورسیانو ئەو کۆتو زنجیرانەی پێیانەوەیە لێیان لادەبات..)

لەم ئایەتەوەو لە چەندان دەقی دیکەی قورئانو سوننەتەوە دەدرەوشێتەوە، کە خوای کاربەجێ هەرچی بۆ بەندەکانی پەسەندی کردوە، سەر لەبەر بەرژەوەندیی و خێرو خۆشییە بۆیانو هەرچی پێشگیریشی لێیان کردوە زەرەرو زیانی ڕووتەو، شتی پاکو چاکو سوودبەخش نەبێ بۆی حەڵاڵ نەکردوونو، جگە لە شتە پیسو خراپو زیانبەخشەکانیشی لێ قەدەغە نەکردوون! دیارە ئەم ڕاستییەش بە بێ ئیمانو قەناعەت پێ هێنانی بێ لەرە لەر (بلا تذبذب)ی، ئینسان نابێتە مسوڵمان، بەڵام بە زیاترو چاکتر تێوەڕامانو سەرنج دانی شەریعەتو ڕێساو یاساکانی دەبێتە قەناعەتێکی پتەوترو قووڵتر، کەواتە: هەر بە گشتی گوناحو تاوانەکان تێکڕایان وێڕای قیامەتو دواڕۆژ، بۆ ژیانی دنیای تاکو کۆمەڵیش پیسو خراپو زیانبەخشو بەزەڕنو، درەختی ژەقنەمووتی بابای تەیری گول ئاساو بەدفەڕن، بەڵام با سەرنجی ژمارەیەك لە زەرەرو زیانە تاکیی و کۆمەڵایەتییەکانیشیان بدەین، بەر لەوەش پێویستە ئەو ڕاستییەمان لە بیر نەچێ کە زیانی هەرە گەورەو کوشندەی گوناحو سەرپێچیی و خراپەکان، ئەوەیە کە لە ڕۆژی دوایيدا دەردەکەوێو دەبێتە مایەی ڕوو زەردیی ئینسانو سەرشۆڕیی و زەبوونیی و، گیرۆدەی سزاو جەربەزەی دۆزەخ بوون، خوا بە کەرەمی خۆی پەنامان بدات.

یەکەم: لە ژیانی تاکدا:

یەك: بێهێزبوونی ئیرادە:

وەك چۆن ئیرادەی ئینسان بەهۆی طاعەتو چاکەکارییەوە بەهێزو پتەو دەبێ، لە ئەنجامی گوناحو خراپەکاریی و تاوانیشدا بێ هێزو لەرزۆك دەبێو، ئەمەش شتێکە تاقیکراوەتەوەو زانراوەو([107])، بابای لاڕێو خراپەکارو گیرۆدە بوو بە گوناحەوە، لە بەرانبەر نەفسو ئارەزووە ناڕەوایەکانیدا یەکجار دەستە پاچەو کلۆڵەو، هیچ جۆرە بەرهەڵستییەکی بۆ ناکرێو بەدەست شەیتانو نەفسەوە دیلو زەلیل بووە!

دوو: بوونە بازیچەو ئامرازی یاری بەدەست شەیطانەوە:

دیارە گوناحو تاوانەکان تۆڕو تەڵەو داوای شەیتانن و ئینسانەکانیان پێ ڕاو دەکات! جا خوای دادگەر فەرموویەتی: کە شەیتانەکان دەبنە دۆستو هاوڕازی بێبڕوایانو خراپەکاران: ﴿...إِنَّا جَعَلْنَا ٱلشَّيَٰطِينَ أَوْلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً قَالُوا۟ وَجَدْنَا عَلَيْهَآ ءَابَآءَنَا ﴿٢٨﴾ الأعراف﴾ واتە: بێگومان ئێمە شەیتانەکانمان کردوونە دۆستی ئەوانەی ئیمانیان نیە، وە کاتێك کارێکی ناقوڵا دەکەن دەڵێن: بابو باپیرانمان بینی وایان دەکرد..!

﴿وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ ٱلرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ الزخرف﴾، واتە: وە هەرکەسێك لە ئاست یادی (خوا)ی بەخشندەدا کوێربێ شەیتانێکی بۆ ساز دەکەین کە دەبێتە هاوڕازی..

---

١٠٧) چەندان کەسی گیرۆدە بووی گوناحو تاوان، سەری خۆیان لە سەرخۆشییو ڕابواردنو لەززەتی ڕواڵەتی دڕۆیینەی ئەو گوناحانەدا [illegible] خۆیان بە [illegible]

بەڵێ وەك چۆن ئینسان هەتا خواپەرست ترو چاكەكارتر بێ، لە لای خواو بەڕێزانی باڵا (الملأ الأعلى) خۆشەویشت تر دەبێ و زیاترو چاكتر هاوكاری خێرو چاكەی دەكرێ، بەهەمان شێوەش هەتا كافرو بێدین ترو خراپەكارتریش بێ، لە شەیتانەكان نزیكتر دەبێ پتر دەیخەنە ژێر ڕكێف و كۆنترۆڵی خۆیانەوە.

سێ: نەمانی چاكەو خێروخۆشیی و گرفتاربوون بە ژینتاڵیی و شپرزە حاڵییەوە:

ئەمیش یەكی دیكەیە لە شوێنەوارە شووم و نەگبەتەكانی گوناح و تاوان لە ژیانی مرۆڤداو، دەقی قورئان و سوننەت لەوبارەوە زۆرزۆرن، كە بەختەوەریی و خێرو خۆشیی مەعنەویی و هەرزانیی و نازو نیعمەت و پیت و پێزی ماددیی زادەو بەرهەمی ئیمان و پارێزگاریی و چاكەكارییەو، پێچەوانەكانیشیان زادەو بەرهەمی كوفرو خراپەكاریی و تاوانبارییں، بۆ وێنە:

١- ﴿ وَمَنۡ أَعۡرَضَ عَن ذِكۡرِي فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةٗ ضَنكٗا ﴿١٢٤﴾ طـه ﴾، واتە: هەركەسێك ڕوو لە بەرنامەی من وەبگێڕێ، ئەوە بێگومان گوزەرانێكی تەنگ و تاڵی دەبێ.

٢- ﴿ وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ ﴿٣٠﴾ الشورى ﴾، واتە: هەر بەڵایەكتان تووشبێ ئەوە بەهۆی (گوناحەكانی) كردەی دەستی خۆتانە.

٣- ((لايزيدُ في العمر إلا البِرُّ، ولا يُردُّ القَدَر الا الدعاءُ، وإنَّ الرجل لَيُحْرَمُ الرزق بالذَّنب يُصيبه)) رواه ابن ماجه عن ثوبان -رضي الله عنه- وسنده حسن كما في الزوائد، واتە: تەنها چاكەكاریی تەمەن زیاد دەكات و بەس پاڕانەوە قەدەر دەگێڕێتەوە، وە جاری وایە كابرا ڕۆزییەكی لێ دەگێڕرێتەوە بەهۆی گوناحێكەوە كە دەیكات.

شایانی باسیشە كە نەخۆشیی و گرێیە دەروونیی و كۆمەڵایەتییەكان، كە ئێستا سەرتاپای جیهانی ڕۆژئاوا بە تایبەت و دنیای كوفریان بەگشتیی گرتۆتەوە، وەك بە تەجرەبەو لە واقیعدا دیارەو پزیشك و پسپۆڕانی دەروونناس و كۆمەڵناسیش دەڵێن:

زادەو بەرهەمو هەڵقوڵاوی واقیعو بارودۆخی کافرانەو تاوانبارانەو خراپەکارانەی ئەو کۆمەڵگا لاڕێو سەرگەردانە بە ڕواڵەت پێشکەوتووو بەختەوەرو لەڕاستییدا دواکەوتووو ژینتاڵانەن!

دووەم: لە ژیانی کۆمەڵگادا:

خوێنەری بەڕێز!

وەنەبێ گوناحو خراپەکاریی تەنیا لە ژیانی تاکدا شوێنەواری شوومی هەبێ، بەڵکو زیانو ماڵ وێرانییەك کە گوناحو تاوان پەیدای دەکەن، کۆمەڵگاو میللەتیش دەگرێتەوە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ وَاتَّقُواْ فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمْ خَاصَّةً ﴿٢٥﴾ الأنفال﴾، واتە: وە لە بەڵایەك خۆتان بپارێزن کە تەنیا ئەوانەتان ناگرێتەوە کە ستەمیان کردووە..، بەڵێ سزادانی میللەتان و کۆمەڵگایەکان بەهۆی گوناحو تاوانەکانیانەوە، یەکێکە لە یاسا (سُنّة)کانی خوا لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، وەك فەرموویەتی: ﴿ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُواْ اللَّهَ وَارْجُواْ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْثَوْاْ فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَاْ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُواْ مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَٰرُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَلَقَدْ جَآءَهُم مُّوسَىٰ بِالْبَيِّنَٰتِ فَاسْتَكْبَرُواْ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُواْ سَٰبِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنۢبِهِۦ فَمِنْهُم مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُم مَّنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُم مَّنْ خَسَفْنَا بِهِ

ٱلْأَرْضَ وَمِنْهُم مَّنْ أَغْرَقْنَاۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾ العنكبوت﴾.

وەك دەبینین پاش گێڕانەوەو ئاماژە پێکردنی بەسەرهاتی سەربەفەتارەت چوونی ژمارەیەك لەگەل‌و كۆمەڵە لاڕێ‌و سەركەشەكان‌و طاغووتە خۆبەزلگرەكان، فەرموویەتی: (فكلاً أخذنا بِذنبِهِ)، هەركامێكیانمان بەهۆی گوناحەكەیەوە گرت‌و سزادا!!

جا دەتوانین ئاماژە بە سێ جۆرە شوێنەواری شووم‌و بەدی گوناح‌و تاوان لە ژیانی كۆمەڵگاو گەلاندا بكەین:

یەك: پەرتەوازەو پەڕاگەندە بوون، بۆ چەند تاقم‌و پێڕێكی پێكەوە دژو ناكۆك :

دیارە ئەم دەردو نەخۆشی دابڕ دابڕ بوون‌و پەرتەوازە بوونە، پیسترین‌و كوشندەترین‌و بێڕەزاترین شوێنەواری شوومی خراپەكاریی‌و گوناحباریی‌و لاریی‌و لاساریی گەل‌و كۆمەڵگایەو، هەر گەل‌و كۆمەڵێك گیرۆدەی ئەم نەخۆشییە گورچك بڕە بوو، لە هیچ نازو نیعمەتێك بەهرەمەند نابێ‌و هیچ خێرو خۆشییەك لە خۆی نابینێ! هەر بۆیەش خوای دادگەرو كاربەجێ بە پێغەمبەری خۆی ﷺ ڕاگەیاندوە كە هەر كەسێك ببێتە مایەی دابڕدابڕبوون لە یەك پچڕاندنی شیرازەی میللەت‌و كۆمەڵ، ئەوە فڕی بەسەر تۆوە نامێنێ‌و لە بازنەی ئیسلام دەچێتە دەرێ:﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمْ وَكَانُواْ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ﴿١٥٩﴾ الأنعام﴾.

هەروەها خوای پەروەردگار وەك تۆڵەو سزاو جەزرەبەیەك، هەڕەشەی بە پەیداكردنی ناكۆكیی‌و دووبەرەكی (النزاع و الصراع) لە ئوممەتی ئیسلام كردوە، كە لە ئەنجامی لادان‌و خراپەو تاوانەكانیاندا گیرۆدەی دەبن‌و فەرموویەتی:﴿ قُلْ

﴿هُوَ ٱلۡقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبۡعَثَ عَلَيۡكُمۡ عَذَابٗا مِّن فَوۡقِكُمۡ أَوۡ مِن تَحۡتِ أَرۡجُلِكُمۡ أَوۡ يَلۡبِسَكُمۡ شِيَعٗا وَيُذِيقَ بَعۡضَكُم بَأۡسَ بَعۡضٍۗ ﴿٦٥﴾ الأنعام﴾، واتە: (ئەی موحەممەد) بڵێ: (بە ئۆممەتەکەت) کە خوا تواناداره کە لەسەرەوەتانەوە بەڵاتان بۆ بنێرێ، یان لە ژێر پێتانەوە، یان بتانکاتە چەند پێڕو تاقمێکی تێکەڵو پێکەڵ وە زەبرتان پێ لە یەکتر بوەشێنێو بەگژ یەکترتاندا بکات.

دوو: گیرۆدەبوون بە جۆرەها بەڵاو گرفتارییو مەینەتییەوە:

شوێنەوارێکی دیکەی شوومی بەدڕەفتارییو گوناحبارییو بێ بەندوباریی لە ژیانو گوزەرانی میللەتاندا بریتییە لە گیرۆدەبوون بە بەڵاو مەینەتییە جۆراو جۆرەکان، ئەم ڕاستییەش زۆر لە دەقەکانی قورئانو سوننەت داکۆکیی لەسەر دەکەن، بۆ وێنە:

١- ﴿وَلَوۡ أَنَّ أَهۡلَ ٱلۡقُرَىٰٓ ءَامَنُواْ وَٱتَّقَوۡاْ لَفَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَرَكَٰتٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَٰكِن كَذَّبُواْ فَأَخَذۡنَٰهُم بِمَا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ﴿٩٦﴾ الأعراف﴾، واتە: وە ئەگەر هاتباو خەڵکی ئاوەدانییەکان ئیمانیان هێناباو پارێزگارییان کردبایە، ئەوە مسۆگەر پیتو پێزی ئاسمانو زەمینمان بەسەردا هەڵدەڕشتن، بەڵام (لە جیاتی ئەوە) بێ بڕوا بوون، بۆیە بەهۆی کردەوە (خراپە)کانیانەوە گرتمانن و سزامان دان.

٢- ﴿وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا قَرۡيَةٗ كَانَتۡ ءَامِنَةٗ مُّطۡمَئِنَّةٗ يَأۡتِيهَا رِزۡقُهَا رَغَدٗا مِّن كُلِّ مَكَانٖ فَكَفَرَتۡ بِأَنۡعُمِ ٱللَّهِ فَأَذَٰقَهَا ٱللَّهُ لِبَاسَ ٱلۡجُوعِ وَٱلۡخَوۡفِ بِمَا كَانُواْ يَصۡنَعُونَ ﴿١١٢﴾ النحل﴾، واتە: وە خوا وێنەیەکی هێنایەوە: ئاوەدانییەکی بێ ترسو ئارام (هەبوو) کە لە هەموو شوێنێکەوە بژێوی بۆ دەهات بە فراوانی، بەڵام (لە جیاتی سوپاسگوزاریی) بەرانبەر بە چاکەو نیعمەتەکانی خوا

سپڵەیی کرد، خواش پۆشاکی برسیەتی و ترسی بە بەرداکردن و پێیانی چێژتن، لە سۆنگەی ئەو (گوناحان)ەوە کە دەیانکرد.

٣- ((عن عبدالله بن عمر رضي الله عنهما قال: أقبل علينا رسول الله ﷺ فقال: يا معشر المهاجرين: خمسٌ إذا ابتُليتُم بهنَّ وأعوذ بالله أن تُدرِكوهُنَّ:

أ) لم تَظهَر الفاحشةُ في قومٍ قَطْ حتَّى يُعْلِنوا بها إلاّ فشافيهم الطاعُون والأوجاعُ الَّتي لم تكن في أسلافِهِم الذين مَضَوْا.

ب) ولم ينْقُصُوا المكيالَ والميزانَ إلاّ أُخُذُوا بالسنينَ وشدّة المؤْنةِ وجَوْرِ السُلطانِ عليهم.

ج) ولم يَمْنَعوا زكاة أمولهم إلاّ مُنِعوا القَطْرَ من السماء ولولا البهائُم لم يُمْطَروا.

د) ولم يَنقُضُوا عَهدَ الله وعَهدَ رسولِه إلاّ سلَّط الله عليهم عَدُواً من غيرهم، فَأَخذوا بَعضَ ما في أَيدهِم.

هـ) وما لَمْ تَحكُمْ أئَمَّتُهُمْ بِكتابِ اللهِ ويَتَخيَّروا ممّا أنزَلَ الله إلا جَعَلَ الله بَأْسَهُمْ بَينَهُم)) رواه ابن ماجه وقال في مجمع الزوائد: هذا حديث صالح للعمل به وقال الألباني هذا الحديث حسن الإسناد وأخرجه الحاكم في المستدرك وقال: حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاهُ ووافقه الذهبي[١٠٨].

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووی تێکردین و فەرمووی: ئەی کۆمەڵی کۆچکەران! پێنج (گوناح) هەرکاتێك گیرۆدەیان بوون[١٠٩]، وە پەنا دەبەمە بەر خوا کە پێیان ڕابگەن:

---

١٠٨) بڕوانە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص١٣٠.

١٠٩) وەڵامەکەی قرتێنراوە (محذوف)ە، چونکە سیاقی فەرمایشتەکەو دوابیەکەی دەیگەیەنێ، کە بریتیە لە تووشبوونی ئەو پێنج [illegible] خراپەتە [illegible] نەخۆشی تازەو گرانیی و قات و قڕیی و... هتد

١) بێ ئابڕوویی هەرگیز بە شێوەیەك كە بە ئاشكرا بیكەن، لە نێو هیچ گەلێكدا پەیدا نەبووە، مەگەر تاعوون و دەردو نەخۆشی وا كە لە پێشووەكانیاندا نەبوون، لەنێویان بڵاوبۆتەوە.

٢) وە هیچ كاتێك (كۆمەڵێك)كێشان و پێوانیان بە ناتەواویی نەكردوە، مەگەر گرانیی و قات و قڕیی و ستەمی حوكمڕانیان بە ملدا هاتوە.

٣) وە هەركاتێك (كۆمەڵێك) زەكاتیان لە ماڵ و سامانیان نەدابێ، حەتمەن بارانی ئاسمانیان لێ گیراوەتەوەو ئەگەر لەبەر ئاژەڵ نەبووایە، هیچیان بۆ نەدەباری.

٤) وە هیچ كاتێك (كۆمەڵێك) پەیمانی خواو پەیمانی پێغەمبەرەكەیان نەشكاندوە، مەگەر خوا دوژمنێكی بیانی بەسەریاندا زاڵ كردوە، هەندێك ماڵ و سامانیانی بە تالان بردوە.

٥) وە مادام (كۆمەڵێك) حوكمڕانیان بەپێی كتێبی خوا حوكم نەكەن و بەرژەوەندیی تەنیا لەوەدا نەبینن كە خوا ناردوویەتە خوار، ئەوە بێگومان خوا بەگژیەكتریاندا دەكا.

سێ: لە ڕێ ڕاست هەتڵەبوون و خۆشویستنی كوێرە ڕێیان:

ئەمیش یەكی دیكەیە لە میوە ژەقنەمووتییەكانی درەختی گوناح و تاوان لە ژیانی میللەت و كۆمەڵگادا، كە لە سۆنگەی لادان و خراپەكانەوە دووچاری ڕێی ڕاست نەدیتن و هەق لەبەرچاو بێزران و ناهەق لەبەرچاو شیرین كران دەبن! خوای پەروەردگار لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ سَأَصۡرِفُ عَنۡ ءَايَٰتِيَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَإِن يَرَوۡاْ كُلَّ ءَايَةٖ لَّا يُؤۡمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلرُّشۡدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلٗا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلۡغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلٗاۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ عَنۡهَا غَٰفِلِينَ ١٤٦ ﴾ الأعراف، واتە: بێگومان ئەو كەسانەی كە بە ناهەق لە زەویدا خۆیان

بە زل دەگرن لە (تێگەیشتنی) ئایەتەکانمیان لادەدەم، وە ئەگەر هەموو نیشانەیەك ببینن ئیمانی پێ ناهێنن، وە ئەگەر ڕێی ڕاست بەدی بکەن نایگرنە بەر، بەڵام ئەگەر ڕێی چەوتو هەڵە ببینن دەیکەنە ڕێبازیان، ئەوەش لە سۆنگەی ئەوەوە (سەرەڕای خۆ بەزلگرتن) کە بڕوایان بە نیشانەکانمان نەهێناو لێیان بێئاگابوون.

بەڵێ بەهۆی گوناحو تاوانو خراپەکاریی و بەدڕەفتارییەوە، میللەت دووچاری زەین کوێریی و، دڵڕەش هەڵگەڕانو، لە ڕێی هەق وەرگەڕانو، بەرەو ڕێچکان لادان دەبن.

بەشی حەوتەم:

کاریگەریی و بەرهەمو شوێنەواری گەڕانەوە لای خوا لە سڕینەوەی گوناحو چاککردنی ئینساندا

خاڵی یەکەم: کاریگەریی و بەرهەمو شوێنەواری گەڕانەوە لای خوا لە سڕینەوەی گوناحدا

خاڵی دووەم: کاریگەریی و بەرهەمو شوێنەواری گەڕانەوە لای خوا لە چاککردنی ئینساندا

خوێنەری خۆشەویست!

خوا پشتیوان بێ لەم بەشی حەوتەمەدا لە دوو خاڵی سەرەکیدا باسی بەرهەم‌و شوێنەواری پڕ خێرو بێری تۆبەو گەڕانەوە لای خوا دەکەین:

خاڵی یەکەم: شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەی گوناحدا.

خاڵی دووەم: بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا لە چاککردنی ئینساندا.

پێویستە ئەوەش بگوترێ کە شوێنەواری پیرۆزو بەرهەمی بەرەکەتدارو بە پێزی تۆبەو گەڕانەوە لای خوای دادگەرو بەخشەر -تبارك و تعالی-، بە شێوەی ڕاستەقینەی تەنیا لە قیامەت‌و دواڕۆژدا دەزانرێ‌و ئاشکرا دەبێ، بەڵام بێگومان کردەوە چاکەکان بەر لە قیامەت‌و دواڕۆژیش بەرهەم‌و خێرو بێریان هەر دەردەکەوێ‌و ئینسان پێش ئەولا لەملا لێیان بەهرەمەند دەبێ.

خاڵی یەکەم: کاریگەریی شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەی گوناحدا:

ئەم خاڵە لە شەش وردە باس پێکهاتوە:

یەك: مانای سڕینەوەی گوناحەکان بە گشتیی:

لە قورئانی بە پێزو سوننەتی پێغەمبەری بەڕێزدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چەند وشەیەك بۆ گەیاندنی لێبوردنی خواو پۆشینو سڕینەوەی گوناحو تاوانی بەندەکان، پاش تۆبەکردنو داوای لێبوردن لە خوا کردن، بەکارهاتوونو زۆر دووبارە بوونەوە، بە تایبەت ئەم سێ وشەیە:

المغفرة: کە (راغب) ئاوا مانای کردوە: (الغُفرانُ والمغفِرة من الله: هو أن يصونَ اللهُ عَبْدهُ من أن يمسه العذاب)، واتە: (مغفرة وغفران) کە لە خواوە بن: ئەوەیە کە خوا بەندەکەی لەوە بپارێزێ کە ئازارو ئەشکەنجە بدرێ، هەروەها مانای پۆشین (سَتر)یش دەگەیەنێ[110]، هەروەها وشی ناوبراو بە هەموو شێوە بەکارهێنانەکانییەوە (٢٠٨) جا لە قورئانێدا هاتووە.

التّکفیر: کە (راغب) گوتوویەتی[111]: (الكفر في اللُغة سَتْرُ الشَّيْء، و وصف الليل بالكفر لستره الأشخاص والزراع لستره البذر في الأرض..)، واتە: (کفر) لە زماندا داپۆشینی شتە، بۆیە شەوگار بە (کافر) ناونراوە، چونکە خەڵکی دادەپۆشێ، جوتیاریش (بۆیە بە (کافر) وەسف کراوە)، چونکە تۆو لە زەویدا پەنهان دەکات.

العفو: کە (راغب) لە پێناسەیدا گوتوویەتی: (عَفَوْت عَنْهُ: قصدت إزالة ذنبه صارفاً عنه، فالمفعول في الحقيقة متروك) یانی: (عفوت عنه) ویستم گوناحەکەی نەهێڵمو لێی لابەرم، کەواتە: بەرکارەکە لەڕاستیدا (لە ڕستەی: (عَفَوْتُ عَنهُ)دا)

---

١١٠) بڕوانە: (مفردات ألفاظ القرآن)، ص٦٠٩.

١١١) هەمان سەرچاوە: ص(٧١٤-٧١٧).

لابراوە[١١٢]. مەبەستی (راغب) ئەوەیە کە ڕستەی (عفوت عنه) لە ئەسڵدا (عفوت ذنبه عنه) بووە، جا زاناو توێژەرەوان لەوبارەوە کە ئایا جیاوازی نێوان (مغفرة)و (تكفير) کە هەردووکیان واتای داپۆشین (ستر وتغطية) دەگەیەنن، چیە؟ ڕاجیایی یان هەیە: بەشێکیان گوتوویانە: مادام لە ئەسڵی زماندا هەردووکیان یەك واتایان هەیە، لە بەرکاهێنانی شەرعیشدا هەروان و هیچ جیاوازییان نیە، هەرکام لە (القرطبي)و (الخازن)و (النيسابوري) ئەم ڕایەیان لە تەفسیرەکانیاندا پەسەند کردوە[١١٣].

بەشێکیش لە زانایان گوتوویانە: (تكفير) بۆ دنیایەو (مغفرة)ش بۆ ڕۆژی دواییە، واتە: خوا لە دنیادا گوناح و خراپەی بڕواداران دەپۆشێ و لە دواڕۆژیشدا دەیانبەخشێ. (الآلوسي)یش یەکێکە لەو زاناو توێژەرەوانەی قورئان کە ئەم ڕایەی هەڵبژاردوە[١١٤].

بەشێکی دیکەشیان گوتوویانە: (مغفرة) بۆ گوناحە زلەکان و (تكفير)یش بۆ وردە گوناحەکانە، (الطبري)یش ئەم ڕایەی هەڵبژاردوەو (رشيد رضا)ش ئاماژەیەکی پێکردوە[١١٥].

هەندێکیشیان گوتوویانە: (مغفرة) تایبەتە بەو گوناحانەوە کە لە نێوان بەندەو خواداندان و (تكفير)یش تایبەتە بە تاوانەکانی نێوان بەندەو خەڵکییەوە[١١٦].

---

١١٢) هەمان سەرچاوە: ص٥٧٤.

١١٣) بڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) ج٤، ص ٣١٧، وە (لُباب التأويل في معاني التنزيل)، ج١، ص ٣٤٢، وە (غرائب القرآن ورغائب الفرقان) ج٤، ص ١٦٨.

١١٤) بڕوانە: (روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسَّبع المثاني) ج٩، ص ١٩٦.

١١٥) بڕوانە: (جامع البيان في تفسير القرآن) ج٥، ص٢٩، وە (تفسير القرآن الحكيم) ج٤، ص٣٠٢.

١١٦) بڕوانە: (تفسير القرآن الحكيم) ج٤، ص [illegible]، کە لە (شيخ محمد عبده)[illegible]ەوە هێناویەتی.

دیارە هەرکام لە خاوەنانی ئەم ڕاو بۆچوونانەش تاڕادەیەك توانیویانە چەند بەڵگەیەك لەسەر ڕاستیی قسەو ڕایەکانیان بهێننەوە، کە دەرفەتمان نیە بیانخەینەڕوو.

بەڵام بۆ جیاوازیو پەیوەندی نێوان (مغفرة)و (تکفیر) پێم وایە ڕای (ابن قیم الجوزیة) لە هەموو ڕایەکانی دیکە بەهێزترە، هەرچەندە ڕای ئەویش (رشید رضا) چەند تێبینییەکی لەسەر خستوونەڕوو[117].

ڕایەکەی (ابن القیم)یش بە کورتی ئەمەیە کە[118]: (مغفرة)و (تکفیر) جاری وا هەیە پێکەوە دێنو جاری واش هەیە هەرکامیان بە تەنیا، جا ئەگەر پێکەوە بوون، ئەوە واتایان جیاوازەو (مغفرة) تایبەتە بە گوناحە گەورەکانەوەو (تکفیر)یش تایبەتە بە وردە گوناحەکانەوە.

دیارە هەرکام لە ئایەتی: ﴿إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ النساء﴾، وە فەرموودەی: (الصلوات الخمس..كفارات لما بينهن ما لم تُغْشَ الكبائر) رواه الترمذي وقال: حسن صحيح، پشتگیریی ڕایەکەی (إبن القیم) دەکەن.

بەڵام دەعوای: تایبەت بوونی (ذنوب) بە گوناحە زلەکانەوەو (سیّئات)یش بە وردە گوناحەکانەوە، هەرچەندە هەندێك دەقی قورئانو سوننەت دەلالەتی لەسەر دەکەن، بەڵام بە موتڵەقیی سەلمێنراو (مُسلَّم) نیە، چونکە دەقی دیکەش هەن کە ئەوە دەگەیەنن کە هەم وشەی (ذنب) گوناحی گچکە[119]و هەم (سیئة)[120]ش گوناحی گەورە دەگرنەوە.

---

١١٧) هەمان سەرچاوەو بەرگو لاپەڕە.

١١٨) بڕوانە: (مدارج السالكين) ج١، ص٣٠١٠، ٣١٣.

١١٩) بۆ وێنە: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((من قام رمضان ايماناً واحتساباً غُفِرَ له ما تقدَّم من ذنبه...)) رواه النسائي عن أبي هريرة، ئاشکرایە کە تەنیا گوناحە گچکەکان بەهۆی طاعەت و کردەوە چاکەکانەوە دەسڕێنەوە.

جا یەکەمین و گەورەترین شوێنەواری تۆبە -کە مەبەستمان تۆبەی ڕاست و ساغ (التوبة النصوح)- ئەوەیە کە: هەرچی گوناح و تاوان و هەڵە و پەڵەیەی دەیانسڕێتەوە و لایان دەبات و ئینسانیان لێ پاک دەکاتەوە، وەك پۆشاکی سپی بە ئاوی گەرم و تایت و صابون شۆراو، خاوێنی دەکاتەوە!

خوای لێبوردەو بە بەزەیی فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ ﴿٨﴾ التحريم ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! بە گەڕانەوەیەکی ڕاست و ساغ بگەڕێنەوە لای خوا، نزیکە پەروەردگارتان (لە سۆنگەی تۆبەیەکی ئەوتۆوە) خراپەکانتان لێ بسڕێتەوە.

دیارە وشەی (عسی) لە کوردیدا لە جێی (ڕەنگە)و (لەوانەیە)و (نزیکە)یەو لە زمانی عەرەبیشدا بۆ (تَرَجِّي وتطميع) بەکاردێ، بەڵام بۆیە لێرەدا مانای مسۆگەر بوون (قطعية)ی لێخۆشبوونی خواو سڕینەوەو لابردنی بۆ گوناح و خراپەی بۆ لای خوا گەڕاوەکان (التائبون الى الله) دەگەیەنێ، چونکە خوای پەروەردگار خاوەنی ئەوپەڕی بەخشندەییەو گوتراویشە: (مِنْ عادةِ الكريم أنه إذا أَطمَعَ أعطى)[121].

دیارە وشەی (سيئات)یش لێرەدا سەرجەم جۆرەکانی گوناح بە گەورەو گچکەوە دەگرێتەوە، چونکە بە موتڵەقی هاتووە و پاش تۆبەکردنی ڕاست و ساغ (التوبة النصوح)یش هاتوە، کە بێگومان گوناحەکان زیاتر حەوجێی تۆبەی ڕاست و ساغن بۆ سڕانەوەیان، ئەگەرنا وردە گوناحەکان تەنیا بەخۆپاراستن لە گوناحە زلەکان و

---

١٢٠) بۆ وێنە: خوای بالادەست فەرمویەتی: ﴿ أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَسْبِقُونَا ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ العنكبوت ﴾ ئاشکرایە کە لێرەدا (سيئات) تەنیا گوناحە گچکەکان نین.

١٢١) واتە: عادەتی [illegible] وایە ئەگەر [illegible] تەما[illegible] [illegible] پێی [illegible].

بەبێ تۆبەش دەسڕینەوە[١٢٢]. ﴿إِن تَجۡتَنِبُواْ كَبَآئِرَ مَا تُنۡهَوۡنَ عَنۡهُ نُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَنُدۡخِلۡكُم مُّدۡخَلٗا كَرِيمٗا ٣١﴾ النساء.

دوو: تۆبە ئەو گوناحانەش کە سزای دیاری کراویان بۆ دانراوە، دەسڕێتەوە:

هەرچەندە ئەوەی لە کورتەباسی پێشوودا هێنامان، بێ نیازمان دەکات لەم کورتە باسەو دوو سێ کورتە باسی دیکەش کە دێن، بەڵام وەك (ذکر الخاص بعد العام) ویستم بۆ بەرچاو ڕوونی زیاتر، پاش ڕاگەیاندنی ئەو ڕاستییە کە تۆبەی ڕاست و ساغ سەرجەم و تێکڕای گوناحەکان دەسڕێتەوە، لە چەند کورتە باسێکی سەربەخۆشدا سڕینەوەی تۆبە -بە لوتف و کەرەمی خوا- بۆ گوناح و تاوانەکان بخەینە ڕوو، بەهەر چوار جۆری:

١/ سزای شەرعیی دیاریکراو بۆ دانراو.

٢/ سزای شەرعیی دیاریکراو بۆ دانەنراو.

٣/ گەورە.

٤/ گچکە.

جا ئێستا با سەرنج بدەین داخۆ سڕینەوەو لابردنی تۆبەی ڕاست و ساغ بۆ ئەو گوناح و تاوانانەی کە سزاو تۆڵەی شەرعیی دیاریکراویان بۆ دانراوە، چۆن چۆنییە؟!

سەرەتا پێویستە بزانین کە ئەو گوناح و تاوانانەی سزاو تۆڵەی شەرعیی دیاریکراویان بۆ دانراوە، ئەم حەوتانەن:

---

١٢٢) ئاشکرایە کە بەشێکی گەورەی گوناحە زلەکان بریتییە لە چراندنی فەرزەکان، کەواتە ئەنجام دانی فەرزەکان مەرجە بۆ سڕینەوەی ورد[illegible]گوناحەکان.

١) لە ئایین هەڵگەڕانەوە (الردة)، هەرچەندە زانایان مشتومڕو ڕاجیاییان لەبارەی ئەسڵی سزایەکەوە هەیە.

٢) ڕێگریی (الحِرابة).

٣) کوشتنی بە ناحەق (القتل بغیر الحق).

٤) داوێن پیسیی (الزنا واللِّواط).

٥) دزیی (السرقة).

٦) بوختانی داوێن پیسیی (القذف).

٧) خواردنو خواردنەوەی سەرخۆشکەر (أکل و شرب المسکر)، هەرچەندە لەبارەی چۆنیەتی سزایەکەیەوە ڕاجیایی هەیە.

بەڵام بە پەسەندی دەزانم کە بەر لەوەی چاو بە چۆنیەتی تۆبەکردنو گوناح لێ سڕانەوەی خاوەنەکانی هەرکام لەم حەوت جۆرە گوناحانەدا بگێڕین، وەڵامی پرسیارێکی گرنگ بدەینەوە کە سەرجەم ئەم حەوت گوناحە تێیدا بەشدارنو پەیوەندییان پێیەوە هەیە:

ئایا سزاو تۆڵە شەرعییەکان دەبنە مایەی سڕینەوەی گوناحو تاوانی خاوەنانی ئەو جۆرە گوناحو تاوانانە؟!

هەڵبەتە مەبەست لەم پرسیارە ئەوەیە کە ئایا خاوەنی هەرکام لەم گوناحو تاوانانە ئەگەر هاتو بێ ئەوەی تۆبە بکات، سزاو تۆڵەی شەرعیی بەسەردا جێبەجێ کرا، ئەو سزاو تۆڵەیە بە تەنها دەبێتە مایەی پاکبوونەوەی ئەو کەسەو سڕانەوەی گوناحو تاوانەکەی یان نا؟!

شایانی باسە کە زاناو پێشەوایان هەر لە زووەوە لەسەر ئەم مەسەلەیەو وەڵامی ئەو پرسیارە کێشەو مشتو مڕیان بووەو، بەگشتیی بوونەتە سێ دەستەوە:

١- دەستەیەکیان ڕایان وایە کە بەڵێ سزای شەرعیی (الحد الشرعي) دەبێتە مایەی پاککردنەوەی خاوەنەکەی با تۆبەشی نەکردبێ، (ابن حجر العسقلاني) ئەم ڕایەی پاڵداوەتە لای جەماوەری زانایان (جمهور العلماء)و گوتوویەتی: (إن إقامة الحد كفارة للذنب ولو لم يتب المحدود وهو قول الجمهور)[١٢٣].

٢- دەستەیەکیشیان کە ئەمان کەمترن، ڕایان وایە کە سزاو تۆڵە شەرعییەکان تەنیا سڵەمێنەرەوە (زواجر)ن و پاککەرەوە (جوابر) نین، بەڵکو ئەوەی کە ئینسان لە گوناح پاك دەکاتەوە بەس تۆبەیە[١٢٤].

٣- دەستەیەکیشیان وەستان (توقف)یان لەم مەسەلەیەدا هەڵبژاردوەو ئەم فەرموودەیەشیان کردۆتە دەستەگیرەی خۆیان: (لاأدري الحدود كفارة لأهلها أم لا؟!) رواه البزار بأسنادين رجل أحدهما رجل الصحيح غير أحمد بن منصور الرمادي وهو ثقة[١٢٥]، واتە: نازانم سزایەکان پاککەرەوەن بۆ خاوەنەکانیان، یان نا؟!

واش پێدەچێ ڕای ڕاست کە هەموو دەقەکانیش لەسەری کۆدەبنەوەو پێکدێن و تێك ناگیرێن، ئەوە بێ کە بگوترێ: بابای مسوڵمانی گوناحکار کە سزاو تۆڵەی شەرعیی بەسەردا جێبەجێ دەکرێ دوو حاڵەتی هەن:

١) یەکێکیان ئەوەیە کە بە ڕەزامەندیی و بە پێی خۆی دێ و داوا دەکات کە سزاو تۆڵەی شەرعیی بەسەردا بدرێ، جا بێگومان بابای وا ئەگەر وشەی تۆبەشی بەسەر زاردا نەیەت سزاو تۆڵە شەرعییەکە دەبێتە مایەی پاکبوونەوەو بگرە زۆر لە خوا نیزك بوونەوەیشی! وەك لە بەسەرهاتی (الغامدية) کە زینای کردبوو، پاش دان پێداهێنان، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بەردباران (رجم)کرانی داو، پاشان لەبارەیەوە فەرمووی: ((لقد تابت توبة لو قسمت بين سبعين من أهل المدينة لَوَسِعَتْهُم)) رواه مسلم، واتە: بێگومان تۆبەیەکی وایکردوە، ئەگەر بەسەر حەفتا

---

١٢٣) بڕوانە: (فتح الباري) ج١، ص ٦٨، وە: (شرح صحيح مسلم) ج١١، ص ٢٢٤.

١٢٤) بڕوانە: (الأحكام السلطانية) للماوردي، ص (٢٧٥-٢٧٦)، وە: (أحكام القرآن) لابن العربي، ج٢، ص٤١٢، وە: (نيل الأوطار للشوكاني)، ج٩، ص٢٠٨.

١٢٥) بڕوانە: (مجمع الزوائد، كتاب الحدود، [illegible] الذنوب أم لا، [illegible]

(٧٠) کەس لە خەڵکی مەدینەدا (کە هەموویان زینایان کردبێ) دابەش بکرێ بەشیان دەکات!! دەردەکەوێ.

٢) دووەمیشیان ئەوەیە کە بۆ خۆی نایەت و دەستگیر دەکرێ و، حەزیش ناکات سزای شەرعیی بەسەردا بدرێ، جا بێگومان ئەمەیان سزاو تۆڵەی شەرعییەکەی بە تەنیا نابێتە مایەی پاکبوونەوەی لە گوناح و تاوانەکەی، مەگەر وێڕای ئەوە تۆبەش بکات، ئەگەرنا تەنیا لە ڕووی دنیاییەوە سزای گوناحەکەی وەرگرتوەو لە دوارۆژیشدا ئەگەر خوا بە کەرەمی خۆی نەیبەخشێ، دووچاری سزاو جەزرەبە دەبێ، ئاخر هەر تەسلیم نەبوونی بە سزاو تۆڵەی شەرعیی، خۆی لە خۆیدا گوناح و تاوانێکی زلەو پێویستی بە سزاو تۆڵەی تایبەت هەیە، سەرەڕای گوناح و تاوانەکەیشی[١٢٦].

بەهێزترین بەڵگەی ئەم ڕایەش ئەم فەرموودەیەیە:

((عن عبادة بن الصامت -رضي الله عنه- أن رسول الله ﷺ قال وحولهُ عِصابةٌ من أصحابهِ في مجلس: بايعوني على أن لاتشركوا بالله شيئاً ولا تَسرِقُوا ولا تَزْنوا ولا تَقْتلُوا أولادكم ولا تأتوا بِبُهتانٍ تَفتَرونَهُ بين أيدكُم وأرجُلِكُم، ولا تَعصُوا في معروف فمن وفّى منكم فأجره على الله، ومن أصاب من ذلك شيئاً فَعُوقِبَ في الدنيا فهوَ كفارةٌ لهُ، ومَنْ اصاب من ذلك شيئاً، ثم سَتَرَهُ الله فهو الى الله، إن شاء عفا عنه وإن شاء عاقبه، فبايعناه على ذالك)) رواه البخاري، واتە: پێغەمبەری ﷺ لە حاڵێکدا کە کۆمەڵێك لە هاوەڵەکانی لە دەورە بوون فەرمووی: پەیمانم لەگەڵ ببەستن کە هیچ شتێك نەکەنە هاوبەشی خوا، وە دزیی نەکەن، وە زینا نەکەن، وە منداڵەکانتان نەکوژن، وە بوختانێك لە نێوان دەست و پێتاندا، هەڵمەبەستن (واتە تۆمەتی زینا بۆ کەس مەکەن)، وە لە چاکەدا سەرپێچیی مەکەن، جا هەرکەسێکتان ئەم پەیمانە بەرێتە سەرێ، ئەوە پاداشتی لەسەر خوایە، وە هەرکەسێکیش شتێك لەو گوناحانە بکات و لە دنیادا سزا بدرێ، ئەوە بۆی دەبێتە پاککەرەوە، بەڵام کەسێك دووچاری گوناحێك لەوانە ببێ و خواش بۆی بپۆشێ (و خەڵك پێی نەزانێ و خۆی نەیباتە لای

---

١٢٦) بڕوانە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص ٢١٥.

دادگا) ئەوە سزادانەکەی دەگەڕێتەوە بۆ خوا (لە قیامەتدا) جا ئەگەر ویستی لێی دەبوورێو، ئەگەر ویستیشی سزای دەدات، (عبادة بن الصامت: دەڵێ) جا ئێمەش لەسەر ئەوە پەیمانمان دایە.

تێبینی: دیارە لێرەدا کە فەرموویەتی: (فعوقب في الدنيا) واتە: بەویستو ڕەزامەندیی خۆی نەک بە تۆبزیی و دەستگیرکران.

ئینجا زانایان بۆ وەڵامی ئەو فەرموودەیەش کە وەستاوەکان (متوقفين) بە بەڵگەیان هێناوەتەوە، گوتوویانە:

یەکەم: هەرچەندە ئەو فەرموودەیە ڕاستە، بەڵام ئەوەی (عبادة) ڕاست (صحيح) ترە.

دووەم: دەگونجێ فەرموودەی ناوبراو بەرلەوە بووبێ کە پێغەمبەری خوا ﷺ ئاگادار بکرێتەوە، کەسزا شەرعییەکان (بەومەرجەی گوتمان) پاککەرەوەن.

ئێستاش با سەرنجێکی خێرا لەو حەوت جۆرە گوناحو تاوانە بدەین، داخۆ تۆبەی ڕاستو ساغ چییان لێ دەکات؟!

١- لە ئایین هەڵگەڕانەوە (الردة):

لە لای زۆربەی هەرە زۆری نزیك بە یەکدەنگیی (إجماع) زانایان[١٢٧] سزاو تۆڵەی کافربوونو لە ئیسلام هەڵگەڕانەوە (الإرتداد عن الإسلام) بریتیە لە کوشتن، بە بەڵگەی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ((من بدل دينه فاقتلوه)) رواه البخاري، واتە: هەر کەسێك (لە مسوڵمانان) ئایینی خۆی گۆڕی بیکوژن، بەڵام بێگومان پاش داوای

---

١٢٧) پاش لێکۆڵینەوەی زیاتر بۆم دەرکەوتوە کە سزای هەڵگەڕانەوە سزایەکی دیاریکراوی شەرعیی نیە، بەڵکو سزادانی هەڵگەڕاوان لەدەوڵەتی ئیسلامییدا مەسەلەیەکە لەبازنەی سیاسەتی شەرعییو صەڵاحیەتی حوکمڕاندایە، وەهیچ بەڵگەیەك لەسەر ئەوە نیە کە مرۆڤ لەسەر خودی هەڵگەڕانەوە بکوژێ، مەگەر حاڵەتی دژایەتی کردنو سەنگەر گرتنی بچێتە پاڵ، وە من لەو زنجیرە وتارەی کە بە ناوونیشانی: (ئیسلامو دەوڵەتداریی و حوکمڕانیی) لەکەناڵی ئاسمانیی (پەیام)و لەبەرنامەی (سەرنج)دا پێشکەش دەکرێن لێکۆڵینەوەیەکی تێروتەسەلم لەبارەی ئەم مەسەلەیەوە [illegible]

گەڕانەوە لێکردنی (بعد إستتابته)ی، کە زۆربەی زانایان ئەو داوای تۆبە لێکردنە، بە فەڕزو بەشێکیشیان بە پەسەندی دەزانن[١٢٨].

شایانی باسیشە کە بابای هەڵگەڕاوە (مرتد) کردەوە چاکەکانی هەڵدەوەشێنەوە، وەك خوای بالادەست فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٥﴾ المائدة، هەروەها هاوسەرەکەی لێی جیا دەبێتەوەو نەمیراتی لێ دەگیرێو نە میراتیش لەکەس دەگرێو ماڵو سامانەکەیشی بە (فَيء) دادەنرێو دەخرێتە خەزێنەی مسوڵمانان (بیت مال المسلمین)ەوە[١٢٩].

بەڵام ئەگەر تۆبەی کرد، ئەوە ئەو شتانە هیچیان نامێننو دەچێتەوە سەر دۆخی جاران، هەرچەندە هەندێك لە زانایانیش گوتوویانە پێویستە خواپەرستییەکان (عبادات)ی بگێڕێتەوە[١٣٠]، بەڵام بێگومان ڕای ئەوانە بەهێزترە کە گوتوویانە[١٣١]: نایانگێڕێتەوە، چونکە هەر بەشێوەی کاتی (مؤقت) هەڵوەشابوونەوە، یان ڕاستتر بڵێین: هەڵوەشاندنەوە (حبوط)ی کردەوەکانی هەڵواسراو (مُعلَّق) بووەو بە مردنی لەسەر کوفر، جا مادام لەسەر کوفر نەمردوە، ئەوە هەڵنەوەشاونەوە.

ئنجا هەرچەندە ئایەتی ژمارە (٥)ی (المائدة) بە موتڵەقیی هەڵوەشانەوەی کردەوەکانی بابای هەڵگەڕاوە دەگەیەنێ: ﴿وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ حَبِطَ عَمَلُهُۥ ٥﴾ المائدة، بەڵام ئایەتی ژمارە (٢١٧)ی (البقرة) مەرجدارو بەنددار (مشروط و مقید)ی

---

١٢٨) شافیعیەکان و مالیکییەکان و(احمد) لە قسەیەکیدا بە فەرزو (أبو حنیفة) بە پەسەندی دەزانێ، بڕوانە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص(٣٦٩-٣٧٣).

١٢٩) بڕوانە: (أحكام القرآن) ج١، ص ١٤٩، وە: (جامع الأحكام) ج٦، ص (١٦٠-١٦١)، وە (المغني) ج٨، ص(١٢٨-١٣٠).

١٣٠) ئەمە ڕای (أحمد)ە لە یەکێك لە دوو قسەکانیدا، بڕوانە: (التوبة في ضوء القرآن الكريم)، ص ٣٢٨.

١٣١) کە ڕای (شافعی و أحمد)یشە لە قسەیەکی دیکەیدا، سەرچاوەی پێشووە، ص(٣٨٢-٣٨٣).

کردوە بە مردنەوە لەسەر کوفر: ﴿وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُوْلَٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ﴿٢١٧﴾ البقرة﴾، واتە: وە هەر کامێکتان لە ئایینەکەی هەڵگەڕێتەوەو بە کافریی بمرێ، ئەوە ئەوانە کردەوەکانیان لە دنیاو دواڕۆژدا هەڵوەشانەوە، ئنجا بێگومان بنچینەیەکی (أصول الفقه) نێوان زانایانە کە: (يُحْمَلُ المُطْلَقُ على المقيَّد)، واتە: ئەگەر لەبارەی مەسەلەیەکەوە دوو دەق (نص)ی ڕەهاو بەندار (مطلق و مقيَّد) هەبوون، پێویستە بەند (قید)ی سەر بەندارەکە ڕەچاو بکرێ‌و کاری پێبکرێ.

هەروەها تێکڕای زانایان ڕایان وایە کە هاوسەرو خێزانەکەیشی دەگەڕێتەوە لایو پێویستی بە مارەکردن (عقد)ەوەی تازەش ناکات[١٣٢].

وە زۆربەشیان دەڵێن: ماڵ‌و سامانەکەیشی دەگەڕێتەوە لای[١٣٣].

٢/ ڕێگریی (الحرابة):

ڕێگریی کە لە کتێبە فیقهییەکاندا هەم وشەی (الحرابة)و هەم وشەی (قطع الطريق)یش بۆ بەکارهاتوە، سزایەکەی ئەوەیە کە لە ئایەتی ژمارە (٣٣)ی (المائدة)دا دیاری کراوە: ﴿إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوْ يُصَلَّبُوٓاْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ ٱلْأَرْضِ ﴿٣٣﴾ المائدة﴾، واتە: بێگومان سزای ئەو کەسانە کە دژایەتی خواو پێغەمبەرەکەی دەکەن‌و خراپە لە زەویدا دەکەن، هەر ئەوەیە کە: بکوژرێن، یان هەڵبواسرێن، یان دەست‌و پێیان پێچەوانە (دەستی ڕاست‌و پێی چەپ) ببڕێن، یان

---

١٣٢) سەرچاوەی پێشوو، ص(٣٨٣-٣٨٤).

١٣٣) (ابن قدامة) لە (المغني)دا گوتوویەتی: (ولا يحكم بزوال ملك المرتد بمجرد ردته عند أكثر أهل العلم...وإن راجع الاسلام فملكه باق له) ج٣، ص١٩١.

لە وڵات دوور بخرێنەوە..) جا خەڵکی ڕێگرو ئاشووبگێڕ ئەگەر پاش دەستگیرکردن تۆبە بکەن، ئەوە مەگەر بۆ قیامەت، دەنا بۆ دنیا هیچ دادیان نادات، بەڵام ئەگەر بەر لە دەستگیرکرانیان تۆبە بکەن، ئەوە ڕای بەهێزتر ئەوەیە کە هەرچی مافی خوا (حق الله)یە لەسەریان لا دەچێ، هەر لە سزای ڕێگرییەکەوە بگرە هەتا هەر گوناح و تاوانێکی دیکە، وەك مەیخۆریی و زیناو ...هتد[١٣٤]. چونکە خوای دادگەرو بەخشەر فەرموویەتی: ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبۡلِ أَن تَقۡدِرُواْ عَلَيۡهِمۡۖ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾ (٣٤) المائدة، واتە: (ئەوەی لە ئایەتی پێشوودا گوترا سزای ڕێگرانە) بێجگە لەوکەسانەی کە بەرلەوەی بیانخەنە ژێر ڕکێفتانەوە تۆبە دەکەن، ئەوە خوا (بۆ ئەوان) لێبوردەو بە بەزەییە.

٣/ کوشتنی بە ناهەق:

دیارە لێرەدا مەبەستمان لە کوشتنی بەناحەق، جۆری بە ئانقەست (العمد)ە، چونکە کوشتن، جگە لە کوشتنەوەی بە هەق کە تۆڵە (قصاص)ی پێ‌دەڵێن: سێ جۆرە[١٣٥]:

أ) کوشتنی بە ئانقەست (القَتْلُ العَمْد) کە وەك شەرعزانان پێناسەیان کردوە، ئەوەیە کەسێك بە ناهەق و ستەم و بە ئاگا لێ بوون و زانیارییەوە، بەشتێك لە کەسێك بدات کە بە زۆری ئینسان دەکوژێ: (قصد من يَعْلَمهُ معصوماً بما يَقْتُل غالباً).

ب) کوشتنی هەڵەی بە ئانقەست چووێنراو (القتل الخطأ شِبْهُ العَمْد) ئەمەیش بریتیە لەوە کە کەسێك بە ناهەق و ستەم و بە زانیاری پێ بوونەوە بە شتێك (وەك

---

١٣٤) بروانە: (المجموع شرح المهذب) للنووي، ج٢، ص١٠٧، وە (المغني) لابن قدامة، ج٨، ص٢٩٥.

١٣٥) بروانە: (مجموع الفتاوى)ی (ابن تيمية)، ج ٢٨، ص٢٠٦، وە: ج٢٠، ص (٢٠٩-٢١٠)، وە: ج٢٠، ص (١٥-١٨).

قەمچی، گۆچان، زللە) لە کەسێك بدات و بیکوژێ، کە ئەو شێوە لێدان و ئەو شتە بە دەگمەن نەبێ خەڵکی پێ نەمرێ (قصد من یعلمه معصوماً بما لایقتل غالباً).

ج) کوشتنی هەڵەی ڕووت (القتل الخطأ المحض) کە ئەمیش دوو جۆرە:

یەك: هەڵە لە کردەوەدا (الخطأ في الفعل) کە بریتیە لەوەی بۆ وێنە: تفەنگ لە نیشانەیەك بگرێ، بەڵام بێئەوەی پێی بزانێ بە کەسێك بکەوێ و بیکوژێ.

دوو: هەڵە لە مەبەستدا (الخطأ في القصد) بۆ وێنە: تفەنگێك بگرێتە کەسێك کە پێی وایە دوژمنە و خوێنی حەڵاڵە، پاشان دەربکەوێ کە مسوڵمان و دۆستە و کوشتنی ڕەوا نیە، جا دیارە هەرچی جۆری هەڵە (خطأ)یە بە هەردووك شێوەکەیەوە، نەگوناحی قیامەت و نە تۆڵەی دنیای نیە، بەڵام خوێن (دیة)و (کفارة)ی هەیە، بەڵام جۆری بە ئانقەست چوو (شبه العمد) وێڕای خوێن و کەففارەتی دنیا، گوناحباریی قیامەتیشی بەدواوەیە، جۆری سێیەمیش (العمد المحض) ئەمیش سزا دنیاییەکەی بریتیە لە سەرپشك (مختار)کرانی خوێن ئەستێنی کوژراو، لە نێوان کوشتنەوە (قصاص)و خوێن وەرگرتن (دیة) و لێبوردن (عفو)دا، وەك خوای دادگەر فەرمویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِصَاصُ فِى ٱلْقَتْلَى ۖ ٱلْحُرُّ بِٱلْحُرِّ وَٱلْعَبْدُ بِٱلْعَبْدِ وَٱلْأُنثَىٰ بِٱلْأُنثَىٰ ۚ فَمَنْ عُفِىَ لَهُۥ مِنْ أَخِيهِ شَىْءٌ فَٱتِّبَاعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ وَأَدَآءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَٰنٍ ۗ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۗ ﴿١٧٨﴾ البقرة ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە! تۆڵە ستاندنەوەتان لە کوژراواندا لەسەر پێویست کراوە، ئازاد بە ئازاد و کۆیلە بە کۆیلە و مێینە بە مێینە، جا هەرکەسێك لە براکەیەوە لە شتێك بەخشرا (لە کوشتنەوە یان لە بەشێکی خوێن) ئەوە با خاوەن حەق بە چاکیی شوێن هەقی خۆی بکەوێ و بابای خوێنەریش بە لەباریی تەسلیمی بکات، ئەوە سووککردن و بەزەیی نواندنێکە لە پەروەردگارتانەوە.

جا هەرکاتێك تۆبەی لێکرا، ئەوە بابای کوژەر (قاتل) چ دوایی تۆڵەی لێوەربگیرێ، چ خوێن بدات، یان ببەخشرێ، بەڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان، مادام تۆبەکەی ڕاستو ساغ بێ، خوا لە هەقی خۆی دەیبەخشێو پاکی دەکاتەوە.[١٣٦] وە ئەوانەی کە ڕایان وایە کوژەری ئانقەست (قاتل العمد) ڕێی تۆبەکردنی نیە، بەڵگەیەکی وایان بەدەستەوە نیە، بە پێچەوانەی جەماوەری زانایانەوە کە چەندان بەڵگەی قوڕئانو سوننەتیان بە دەستەوەیەو[١٣٧]، تەنیا ئەم بەڵگەیەش بەسە کە: مادام بابای کافر بۆی هەبێ تۆبە بکاتو لێی وەربگیرێ، بۆچی کوژەر بۆی نیە، خۆ هەر چۆن بێ کوفر لە کوشتن (قتل) گەورەترە؟!

٤/ داوێن پیسیی:

مەبەستمان لە داوێن پیسی هەم زیناو هەم نێربازیی (لواطة)شە، چونکە لای زۆرێك لە زانایان حوکمی نێربازییش ئەگەر لە هی زینا توندتر نەبێ کەمتر نیە،[١٣٨] دیارە حوکمی زیناو سزای بابای زیناکەر (زاني)یش ئەگەر کوڕو کچ بن سەد (١٠٠) قەمچیو ساڵێك دوور خستنەوە[١٣٩] (نَفي)یەو، ئەگەر ئافرەتی مێردکردوو و پیاوی ژن هێناویش بن، کە بە (محصن) ناو دەبرێن، سزایەکەیان بەردباران (رجم) کردنە هەتا مردن.

---

١٣٦) بڕوانە: (فتح الباري) ج٨، ص ٤٨٩٦، وە: (تفسير ابن كثير) ج١، ص ٥٣٧.

١٣٧) بڕوانە: (الفتاوى الكبرى) لابن تيمية، ج٤، ص ٤٣١، وە: (مدارج السالكين) ج١، ص ٣٩٩.

١٣٨) بڕوانە: (الزواجر عن اقتراف الكبائر) ج٢، ص (٧٨٣-٧٩١)، کە ڕای زانایانو مەزهەبەکانی بە وردی هێناوە، پێغەمبەریش ﷺ لەبارەی نێربازییەوە فەرموودەی زۆرن، ئەمە یەکێکیانە: (ومن وجدتموه يعمل عمل قوم لوط فاقتلوا الفاعل والمفعول به) رواه ابو داود والترمذي وابن ماجه وصححه الألباني في (الأرواء) ٢٣٥٠.

١٣٩) (ابو حنيفة) دووخستنەوە بە (منسوخ) دەزانێ، بەڵام زۆربەی زانایان ڕایان وایە کە نەسخ نەکراوەتەوە، بڕوانە: (الزواجر..) ج٢، ص ٧٦٩

جا هەرچی سزای (زاني و زانية)ی كوڕو كچە، ئەوە لە قورئاندا هاتوە:

﴿ ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِى فَٱجْلِدُوا۟ كُلَّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا مِا۟ئَةَ جَلْدَةٍ ۖ ﴾ (٢) النور، بەڵام سزای ژن‌و پیاو (الثيب)، ئەوە لە سوننەتی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، {هەرچەندە هەندێك لە زانایان مشت‌ومڕو ڕاجیاییان لەوبارەوە هەیەو منیش پاش لێكۆڵینەوەی زۆر ڕای دیكەم هەیە كە ئێرە گونجام نیە بۆ خستنە ڕووی}، بۆ وێنە: ((..الثيب بالثيب جلد مائة ورجم بالحجارة..)) رواه مسلم، بەڵام وەك (ابن حجر الهيتمي) گوتوویەتی[١٤٠]: (وعامة العلماء على أن الجلد يدخل في الرجم) زانایان بەگشتیی ڕایان وایە كە قەمچی لێدان چۆتە نێو بەردبارانەوە، بە بەڵگەی ئەوە كە پێغەمبەر ﷺ (ماعز و غامدية)ی بەردباران كردن‌و قەمچی لێ نەدان، جا لەبارەی تۆبەكردنی زیناكەرەوە، ئەگەر تاوانەكە هەر لە نێوان خۆی‌و خوادابێ خەڵك پێی نەزانیبێ ئەوە سزا (حد)ی لەسەر پێویست نیەو تۆبەش پاكی دەكاتەوە[١٤١]. بەڵام پاش ئاشكرابوون‌و ئیسپات بوونی تاوانەكە، ئەوە بەڕای زۆربەی زانایان هەرچەندە تۆبەش بكات سزایەكەی لەسەر لاناچێ[١٤٢]، بەڵام مادام بەڕاستی تۆبەی كردبێ، یان خۆی دانی بە تاوانەكەدا هێنابێ، ئەوە گوناحەكەی لێ دەسڕێتەوە[١٤٣].

٥/ سزای دزیی:

سزای دزیی مادام مەرجە شەرعییەكانی هاتبنە دی، بریتیە لە بڕینی دەستی ڕاستی بابای دز (سارق) لە مەچەكی یەوە[١٤٤]، وەك خوای باڵادەست فەموویەتی: ﴿

---

١٤٠) سەرچاوەی پێشوو، ج٢ ص٧٦٩.

١٤١) بڕوانە: (ألام) للشافعي، ج١، ص ١٣٨، وە: (سبل السلام شرح بلوغ المرام) للصنعاني، ج٤، ص٥.

١٤٢) (أبن عابدين) گوتوویەتی: (أجمع العلماء على أن التوبة لا تسقط الحد في الدنيا، أي الحد الثابت عند الحاكم بعد الرفع اليه)، بڕوانە: (حاشية أبن عابدين) ج٤، ص٤.

١٤٣) بڕوانە: (جامع البيان) للطبري، ج٢٤، ص ١٢، تفسير آية الزمر: ٥٣.

١٤٤) مەچەكی دەست: بازنەی دەست، جومگەی دەست (الرسغ).

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٣٨) المائدة﴾، واتە: وە دەستی دزی پیاو و ئافرەت ببڕن، سزای کردەوەیانو تەمبێ کردنە لە خواوە، وە خوا زاڵی کاربەجێیە.

جا دەربارەی کاریگەریی تۆبە بۆ لابردنی سزای دزیی، ئەوە زۆربەی زانایان دەڵێن: کە پێش بەرزکردنەوە بۆ لای دەستەڵاتی شەرعییو تێکڕاشیان دەڵێن: دوای ئەوەی پێی ڕادەگەیەنرێ، هیچ لە حوکمەکەی ناگۆڕێ، ئەوەندە هەیە بەرلەوەی بگەیەنرێتە دادگا بابای شت لێ دزراو (المسروق منه) ئەگەر بابای دز عەفو بکات، زانایان یەکدەنگن کە سزای شەرعیی دنیایی نادرێ[١٤٥]، بەڵام زۆربەی هەرە زۆریان ڕایان وایە کە پاش گەیشتن بە دەسەڵاتی شەرعیی لێخۆشبوونی بابای خاوەن ماڵ هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێ[١٤٦]، بەڵام (أبو حنيفة) ڕای وایە ئەوکاتەش هەر سزای شەرعیی بەسەردا نادرێ[١٤٧]، بەڵام بۆ گوناحی دزییەکە، ئەوە بێگومان تۆبەی ڕاستو ساغ پێش وە پاش سزادانەکەش نایهێڵێو خاوەنەکەی پاك دەکاتەوە[١٤٨]، چونکە خوا فەرموویەتی: ﴿فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (٣٩) المائدة﴾، واتە: جا هەرکەسێك پاش ستەمکردنەکەی (کە دزییە) تۆبە بکاتو چاکەکاریی بکات، ئەوە مسۆگەر خوا دەگەڕێتەوە سەری (بە لێبوردنەوە) بێگومان خوا لێبوردەی بەزەییە، دیارە کاتێك خوای کاربەجێ پاش تۆبەکردنی بابای (دز) خۆی بە: تۆبە وەرگر (يتوب عليه) و لێبوردە (غفور) و بە

---

١٤٥) بروانە: (بداية المجتهد)لابن رشد، ج٢، ص ٣٣٩، وە: (الفقه على المذاهب الاربعة)، ج٥، ص ١٢٩.

١٤٦) بروانە: (المغني) لابن قدامة، ج٨، ص٢٩٦، وە: (رد المحار على الدر المختار)، ج٣، ص ١٤٠، وە: (نهاية المحتاج)، ج٨، ص٨.

١٤٧) بروانە: (بدائع الصنائع) للكاساني الحنفي، ج٧، ص (٨٨-٨٩)، وە: (المغني) ج٨، ص ٢٩٦.

١٤٨) بەڵام یەکێك لە مەرجەکانی تۆبەی ڕاست و ساغ وە پێشتر گوتوومانە: گێڕانەوەی ماڵە دزراوەکەیە، یان گەردنی خۆ پێ ئازادکردنی خاوەن ماڵ.

بەزەیی (رحيم) وەسف دەکات، مەبەستی ئەوەیە کە بەو سیفەتە بەرزانەی مامەڵەی لەگەڵ دەکات و، کەسێکیش خوا: تۆبەی لێ وەبگرێ و لێی ببوورێ و بەزەیی پێیدا بێتەوە، دیارە لە گوناحەکەی پاك بۆتەوە! وەمن بەڕاستیی ئەم ڕایەم لا بەهێزو پەسندە.

٦/ بوختانی داوێن پیسیی (القذف):

ئەم تاوانەش سزایەکەی هەشتا (٨٠) قەمچییە، وەك خوای دادگەر فەرموویەتی: ﴿ وَٱلَّذِينَ يَرۡمُونَ ٱلۡمُحۡصَنَٰتِ ثُمَّ لَمۡ يَأۡتُواْ بِأَرۡبَعَةِ شُهَدَآءَ فَٱجۡلِدُوهُمۡ ثَمَٰنِينَ جَلۡدَةٗ وَلَا تَقۡبَلُواْ لَهُمۡ شَهَٰدَةً أَبَدٗاۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ٤ النور ﴾، واتە: وە ئەو کەسانەی کە بوختان بۆ ئافرەتانی داوێن پاك دەکەن، پاشان چوار شایەتدان ناهێنن (بۆ ئیسپاتی قسەکەیان) (سزایان ئەوەیە) پێویستە هەشتا قەمچییان لێ بدەن و هەرگیز شایەدییان لێ وەرمەگرن و، ئەوانەن لاڕێ بووان.

دەربارەی کاریگەریی تۆبەش بۆ لابردنی سزاو گوناحی بوختان کردن، بە کورتی: دەڵێین: لە سۆنگەی ئەوەوە کە سزای بوختان (حد القذف)یش وەك هەرکام لە سزای کوشتن و زیناو دزیی، هەم هەقی خوا (حق الله)و هەم هەقی ئادەمیزاد (حق الآدمي)یشە، بەر لەوەی پێی بزانرێ و ببرێتە لای دادەوەری شەرع (حاكم الشرع)، ئەوە تۆبەی ڕاست و ساغ دەبێتە هۆی لابردنی، بەڵام پاش گەیاندنی بە دەسەڵاتی شەرعیی (السلطة الشرعية) دەبێ حەتمەن جێبەجێ بکرێ و زانایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن[١٤٩].

بەڵام بۆ گوناحەکەی، ئەوە بەهۆی تۆبەی ڕاست و ساغەوە وەك هەر گوناحێکی دیکە خوا دەیسڕێتەوە، چونکە خوای بەخشندە فەرموویەتی: ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِنۢ

---

١٤٩) (ابن رشد) گوتوویەتی: (وارتُفِقَ على أن التوبة لا ترفع الحد) (بداية المجتهد) ج٢، ص ٣٣٢، هەروەها (ابن قدامة) گوتوویەتی: (فأن تاب لم يسقط الحد...)، بڕوانە: (المغني) ج٩، ص ١٩٨.

بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥﴾ النور، واتە: (لێدانی هەشتا قامچی سزای بوختانچییانە وێڕای شایەتیی لێ وەرنەگیران‌و بە فاسق دانران).. بێجگە لەو کەسانەی کە پاش ئەوە (واتە پاش هەشتا قامچی لێدانەکە) تۆبە دەکەن‌و چاکەکاریی دەکەن، ئەوە بێگومان خوا لەگەڵیان لێبووردەی بە بەزەییە[١٥٠]

بەڵام ئایا حوکمی (شایەتیی لێ وەرنەگیران)یش وێڕای لاچوونی گوناح‌و سزاو جەربەزەی دواڕۆژ، لادەچێ، یان نا؟! زانایان ڕاجیابیان هەیە:

هەرچی زۆربەیانن کە لە هاوەڵان: (عمر بن الخطاب وعبدالله بن عباس) خوا لێیان ڕازیبێ‌و لە شوێن کەوتووان (تابعين): (عطاء وطاووس ومجاهد والشعبي الزهري)و، لە پێشەوا سەرمەزهەبەکان (مالك و شافعي[١٥١] و أحمد)یان، خوا لێیان خۆشبێ، لەنێودان، ڕایان وایە کە: بەڵێ مادام تۆبەیەکی ڕاست‌و ساغ بکات‌و مەرجەکانی (کە یەکیان چاکەکارییە) تێدا بێنەدی، ئەوە سزای شایەتیی لێ وەرنەگیرانیشی، وەك گوناحباریی قیامەت، کە بە (فِسق) تەعبیر کراوە، لادەچێ[١٥٢].

بەڵام هەندێکیان کە (أبو حنيفة) یان لە نێودایە، خوا لێی خۆش بێ، ڕایان وایە کە گوناهباریی قیامەتیان- پاش تۆبە- نامێنێ، بەڵام بە شایەد نەشیان مۆرێکەو هەتا ماون لە نێو چاوانیان نابێتەوە[١٥٣]!

بەڵام بێگومان ڕای زۆربەی زانایان ڕاستترو بەڵگەدارترە، کە دەتوانین ئاماژە بە سێ لە بەڵگەکانیان بکەین:

---

١٥٠) (ابن قدامة) گوتوویەتی: (فأن تاب لم يسقط الحد وزال الفسق بلا خلاف) بڕوانە: (المغني) ج٩، ص ١٩٨.

١٥١) خاوەنی (التوبة في ضوء القرآن الكريم) بە هەڵە، یان هەڵەی چاپی، لە جیاتی (شافعي) (أبو حنيفة)ی نووسیوە، کە بێگومان هەڵەیە، بڕوانە: ص٤٣٢.

١٥٢) بڕوانە: (المغني) ج٩، ص ١٩٧، وە: (أحكام القرآن) لابن العربي، ج٣، ص ٢٧١، وە: (الفقه على المذاهب الاربعة) ج٥، ص ٢٤١.

١٥٣) بڕوانە: (بدائع الصنائع للكاساني)، ج٧، ص ٦٣.

یەکەم: دەڵێن: ئەو هەڵاواردن (أستثناء)ەی کە بەدوای: ﴿ وَلَا تَقْبَلُوا۟ لَهُمْ شَهَٰدَةً أَبَدًا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤﴾ ﴾دا هاتوە کە بریتیە لە: ﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾ ﴾النور، پێویستە هەردووك ڕستەی: ﴿ وَلَا تَقْبَلُوا۟ لَهُمْ شَهَٰدَةً أَبَدًا ۚ ﴾و ﴿ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴾ بگرێتەوە، چونکە یەکسەر بە دوایاندا باس کراوە، (فخرالدین الرازي) لەوبارەوە گوتوویەتی[١٥٤]: (لو قال شخص: إن عبده حر وأمرته طالق إن شاء الله، فيرجع الاستثناء الى الجميع) واتە: ئەگەر کەسێك بڵێ: کۆیلەکەی ئازادو ژنەکەی تەڵاقی کەوتبێ، ئەگەر خوا بیەوێ، ئەوە (ان شاء الله)یەکە بۆ هەموویان دەچێتەوە.

وە لە ڕاستیدا ڕستەی (وأولئك هم الفاسقون) ڕستەیەکی سەربەخۆ نیەو بەڵگە هێنانەوە (تعلیل)ێکە بۆ هۆی ڕەدکردنەوەی شایەتییدانی بوختانکەران، واتە: مادام فاسقن بە شایەدیان مەگرن، کەواتە: هەرکاتێك (فاسق) نەمان شایەتی یان وەردەگیرێ، هەر بۆیەش (الشعبي) بەو کەسانەی گوتوە کە ڕایان وابووە هەرگیز بوختان کەر بە شایەد ناشێ: (يقبل الله توبته لا تقبلون شهادته!)، واتە: خوا تۆبەی لێوەرگرتوون و ئێوە شایەدییان لێوەرناگرن!

ئنجا ئەوە کە هەندێکیان وشەی (أبداً) هەرگیز، بە بەڵگە دێننەوە، وەڵامەکەی ئەوەیە کە خوای دادگەر مەبەستی ئەوەیە کە: هەتا بوختانچی بێ (مادام قاذفا)، بەڵام کە تۆبەی کرد، دیارە ئەو خەسڵەتەی نامێنێ و ئەو (هەرگین)ەشی لە کۆڵ دەبێتەوە[١٥٥].

دووەم: بابای کافر ئەگەر دەیان بوختانیشی کردبن دوای مسوڵمانبوونی بە یەکدەنگیی زانایان شایەدیی لێ وەردەگیرێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ

---

١٥٤) بڕوانە: (مفاتح الغيب) کە بە (التفسير الكبير) ناسراوە، ج٢٣، ص ١٦١.

١٥٥) بڕوانە: (الجامع لاحكام القرآن) للقرطبي، ج١٢، ص١٨١.

فەرموویەتی[١٥٦]: ((یاعمرو! أما علمت أن الاسلام یهدم ماكان قبْلَهُ؟!..)) رواه مسلم وغیره عن عمروبن العاص -رضي الله عنه-، واتە: ئەی عەمر! ئایا نازانی كە ئیسلام (گوناحەكانی) پێش خۆی ناهێڵێ؟.

دەجا بێگومان مسوڵمان شایستە ترە كە بەهۆی تۆبەوە لە هەموو شتێك پاك بێتەوەو وەك جارانی لێ بێتەوەو شایەدیی لێ وەربگیرێ، بە تایبەتیش كە پێغەمبەر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرموویەتی: ((التائب من الذنـب كمن لا ذنب لە))[١٥٧] رواه ابن ماجه والطبراني في الكبیر البیهـقي عن ابن مسعود -رضي الله عنه-، واتە: تۆبەكار لە گوناح وەك بابای گوناح نەكردوو وایە.

سێیەم: زانایان یەكدەنگن لەسەر ئەوە كە بابای كافرو كوژەرو داوێن پیس و... هتد، هەركاتێك تۆبەیان كرد شایەدیی (شهادة) یان لێوەردەگیرێ، دەجا بوختانەكەیش هەروایە، چونكە بوختان (قذف) لە قەتڵ و زینا گەورەتر نیە[١٥٨]!

ئنجا هەرچەندە لە چاو تاوانەكانی دیكە زۆر لەسەر بوختان رۆیشتین، بەڵام پێیوستە ئەمەش بگوترێ كە زانایان لەو بارەشەوە كە ئایا: بابای تۆبەكار لە بوختانكردن، تەنیا بەوەندە مەداری سازدەبێ و بە تۆبەكار (تائب) دادەنرێ، كە لەو تاوانەی پەشێمان بێ و داوای لێبوردن لە خوا بكات و عەزمی لەسەر دووبارە نەكردنەوەی جەزم بكات، یان دەبێ وێڕای ئەوە گەردنی خۆشی بە بابای بوختان پێ كردووی ئازاد بكات و بڵاویشی بكاتەوە كە درۆی كردوە؟!

بەشێكیان كە (مالك وأحمد وإبن جریر) یان لەنێودان ڕای یەكەمیان هەیەو[١٥٩]، بەشێكیشیان كە (سعید بن المسیب وعطاء وطاووس والشعبي وشافعي)یان لە نێودان ڕای دووەمیان هەیەو، ڕستەی: ﴿ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا ... ﴾ ٥ النور

---

١٥٦) بروانە: (الآدب الشرعیة)، لابن مفلح المقدسي، ج١ ص١٤٩.

١٥٧) بروانە: (كشف الخفا ومزیل الألباس عما اشتهر من الاحادیث على ألسنة الناس) ج١، ص ٣٥١، للعجلوني.

١٥٨) بروانە: (التفسیر الكبیر) ج٢٣، ص (١٦٠-١٦١).

١٥٩) بروانە: (جامع البیان) للطبري، ج١٨، وە: (فتح الباري) ج٥، ص١٥٧.

﴿ش پتەوترین بەڵگەی ڕای دووەمە،[١٦٠] ئەوەندە هەیە ئەوەندە بەسە کە بوختانکەر بڵێ: پەشیمانم‌و دووبارەی ناکەمەوەو بە مەرج ناگیرێ کە بڵێ: درۆم کردوە (كَذَبْتُ) چونکە ڕەنگە قسەکەی ڕاست بووبێ، بەڵام بەڵگەی شەرعیی تەواوی دەست نەکەوتبێ کە ئیسپاتی دەعوایەکەی پێ بکا، کە چوار شایەدن: ﴿...ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ...﴾ ﴿٤﴾ النور جا ئەگەر بێ‌و ناچاری بکەین هەر بڵێ: درۆم کردوە، ئەوە ناچاری دەکەین لەسەرکردنی سەرپێچییەك کە درۆکردن (کذب)ە! بەڵام بێگومان بۆ پێگوتن‌و گەردنی خۆ پێ ئازادکردن (التحلّل)ی بابای بوختان پێکراو (مقذوف)، پێویستە ڕەچاوی ئەوە بکرێ کە زیانی لە قازانجی زیاتر نەبێ، وەك پێشتر باسمانکردوەو ڕوونیشمان کردۆتەوە کە لە جیاتی ئەوە چی بکات[١٦١].

٧/ خواردن‌و خواردنەوەو بۆنکردنی سەرخۆشکەر:

مەی (خمر) خواردنەوەو خواردن‌و بۆنکردن‌و، هەر جۆرە بەکارهێنانێکی دیکەی تێکڕای ئەو شتانەی کە ئینسان سەرخۆش‌و مەست دەکەن[١٦٢]، یەکێکە لەو تاوانە زلانەی کە وێڕای سزاو جەزرەبەی دواڕۆژ سزاو تۆڵەی دنیایشیی بۆ دانراوە[١٦٣].

---

١٦٠) بڕوانە: سەرچاوەکانی پێشوو: هەمان بەرگ‌و لاپەڕە.

١٦١) بڕوانە: خاڵی چوارەم: (مەرجەکانی تۆبەی ڕاست‌و ساغ) برگەی (٨) (گێڕانەوەی مافی خاوەن مافەکان..) وە بڕوانە: (الآداب الشرعية) ج١، ص (١٠٨-١١٦).

١٦٢) تێکڕای زاناو پێشەوایان لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە هەر ماددەیەکی سەرخۆشکەر چ ڕەق، چ شل، چ تۆز بێ هەمان حوکمی شەڕابی هەیە، چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (كل مسكرٍ خمر)، بڕوانە: (الزواجر عن إقتراف الكبائر)، ج٢، ص (٧٩٧-٨٢٢) وە: (جامع العلوم والحكم) لابن رجب، ص (٥١١-٥١٦).

١٦٣) زانایان دەربارەی ئەندازەی ئەو قەمچییانەی کە پێویستە لە بابای سەرخۆش بدرێن ڕاجیاییان هەیە لە نێوان چل (٤٠)و هەشتا (٨٠)دا (ابن تيمية) لەوبارەوە گوتوویەتی: (وحَدُّه أربعون جلدة أو ثمانون، إن جُلِد ثمانين جاز بالاتفاق، وإن أقتصر على الأربعين ففي الإجزاء نزاع) بڕوانە: (مجموع الفتاوى) ج٢٤، ص (١١٧-١١٩).

خـوا عـز وجـل فەرموویـەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٩٠ المائدة ﴾، واتە: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هەیە! بێگومان شەراب‌و قومارو بت‌و صەنەمەکان‌و تیرەکان (ی فاڵگرتنەوە) پیسن لە کردەوەی شەیتانن، جا توخنیان مەکەون بۆئەوەی سەرفراز بن، پێغەمبەریش صلى الله عليه وسلم لەوبارەوە فەرمایشتی یەکجار زۆرن بۆ نموونە: ((كل مسكر خمر وكل مسكرٍ حرام)) رواه الستة الا ابن ماجة، واتـە: هـەموو سەرخۆشکەرێك شـەرابەو هـەموو سەرخۆشکەرێك حەرامە.

((كل شرابٍ أسكَرَ فهو حرامٌ)) رواه البخاري ومسلم، واتـە: هـەر خواردنەوەیەك سەرخۆش بکات ئەوە حەرامە.

دەربارەی سزادان‌و قەمچی لێدانی بابای مەیخۆرەوەش فەرموویەتی: (من شرب الخمر فاجلدوه فأن عاد الرابعة فاقتلوه) رواه الترمذي وابن ماجه وصحَّحَه الألباني، واتە: هەرکەسێك مەی خواردەوە قەمچی لێ بدەن. جا ئەگەر بۆ جاری چوارەم هەر خواردیـەوە بیکـوژن، بـەڵام (ابـن حجـر الهيتمـي) گوتوویـەتی: کوشـتنی بابـای مەیخۆرەوە لە جاری چوارەمدا زانایان گوتوویانە نەسخ کراوەتەوە[١٦٤].

دەربارەی تۆبەکردنی بابای بەکارهێنەری مادده عەقڵ لابەرەکان (مستعمل المواد المُخَدِّرة)، ئەگەر بەرلەوەبێ کە بگەیەنرێتە لای دادگاو دەسەڵاتی شەرعیی‌و لە نێوان خۆی‌و خوادا بێ، ئەوە وەك پێشتریش گوتمان هەم گوناحی قیامەت‌و هەم سزای دنیاشی لەسەر لادەبات‌و پاکی دەکاتەوە، (ابن تيمية) لەوبارەوە گوتوویەتی[١٦٥]: (من تاب من الزنا والسرقة أو شرب الخمر قبل أن يرفع الى الامام فالصحيح ان الحد

---

١٦٤) بڕوانە: (الزواجر عن اقتراف الكبائر) ج٢، ص٨١٢، هەروەها (ابن تيمية)ش هەرواى گوتوە، بڕوانە: (مجموع الفتاوى) ج٣٤، ص ١٣٧، کە گوتوویەتی: (القتل عند اكثر العلماء منسوخ)، هەوەها گوتوویەتی: (من أجود ما يُحتجُّ به أن القتل منسوخ، حديث: (لعنه الله ما اكثر ما يؤتى بـه الى النبّي صلى الله عليه وسلم) بڕوانـە: ج٢، ص(٢٩٦-٢٩٧).

١٦٥) بڕوانە: (الفتاوى الكبرى) ج٤، ص٢٩٩.

يسقط عنه كما سقط عن المحاربين إذا تابوا قبل القدرة)، واتە: هەرکەسێك لە زیناو دزیی یان مەیخۆریی تۆبە بکات، بەرلەوەی بۆلای ئیمام بەرز بکرێتەوە، ئەوە ڕای ڕاست ئەوەیە کە سزای لەسەر لادەچێ، وەك چۆن ڕێگران هەرکات پێش بەردەستکران، تۆبەیان کرد سزای شەرعییان لەسەر لادەچێ.

بەڵام ئەگەر پاش بەرزکرانەوەی بۆ لای قاضی و دەسەڵاتی شەرعیی بێ، ئەوە وەك گوناح و تاوانەکانی دیکە بە ڕای زۆربەی هەرە زۆری زانایان کە (أبو حنيفة ومالك وشافعي وأحمد) لە یەکێك لە دوو قسەکانیدا لە نێویاندان، گوناحی قیامەت و ئازارو ئەشکەنجەی ئەوێ بە گوێرەی ساغیی و ڕاستیی تۆبەکەی لادەچێ، بەڵام سزای شەرعیی دنیا لاناچێ و پێویستە قەمچی کاری بکرێ[١٦٦].

سێ: چۆنیەتی سڕینەوەی تۆبە بۆ ئەو گوناحانەی کە سزای دیاریکراویان بۆ دانراوە:

ئەو گوناحانەی کە سزای شەرعیی دیاریکراو (حد شرعي معين)یان بۆ دانەنراوە، وەك حەوت گوناح و تاوانە سزا بۆ دیاریکراوەکان نین، کە بتوانین وا بە ئاسانی سەرژمێرییان بکەین، چونکە زۆر زۆرن و هەم جۆری گەورەو هەم گچەکشیان هەیە، بەڵام بە گشتیی دوو بەشن:

بەشێکیان پەیوەستن بە ماڵ و سامانی بەندەکانەوە، بەشێکیشیان هەق و مافی ماددیی نین و شتی مەعنەویین.

جا بەشی یەکەمیان کە مافە ماددییەکان (الحقوق المادية)ن چەندان دەقی قورئان و سوننەت لەوبارەوە هەن کە پێویستە لە موڵك و سامانی خەڵکی وریا بین و، بەناهەق توخنی نەکەوین، بۆ وێنە: ﴿ وَلَا تَأْكُلُوٓاْ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ وَتُدْلُواْ بِهَآ

---

١٦٦) بڕوانە: (رحمة الأمة في اختلاف الآئمة)، ص ٢٨٦، وە: (التوبة في ضوء الكريم)، ص(٤٤٨-٤٤٩).

﴿ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا۟ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ البقـــــرة ﴾، واتـه: وه لـه نێوانتانـدا سـامانەکانتان بـه ناهـەق مـەخۆن(١٦٧)، وە (نەچـن) مـاڵو سامانەکانتان بکەنە بەرتیلو بۆ دادوەرو حوکمڕانەکانی بەرن، بۆ ئەوەی بەشێك لە ماڵو سامانی خەڵکی بە ناشەرعیی بخۆن، لە حاڵێکدا کە دەشزانن (ئەو ڕەفتارە چ ڕەفتارێکی دزێوە).

جا لەبەرئەوەی ئێمە لە بڕگەی هەشتەم خاڵی چوارەم (مەرجەکانی تۆبەی ڕاستو ساغ)دا ئاماژەیەکمان بەم مەسەلەیە کردوە، لێرەدا دووبارەی ناکەینەوەو بەوەندە وازدێنین کە یەکی قسەیەك لە (أبو حامد الغزالي) و (القرطبي) دەخوازینەوە:

(الغزالي) گوتوویەتی: (الأموال الحاضرة يَردُّها آخِذُها الى المالك ما يُعْرَفُ له مالك معيَّن، وما لا يُعرَفُ لهُ مالك فعليه أن يتصدَّق به)(١٦٨)، واتە: ئەو سامانانەی کە لەبەردەستن، بابای بەناهـەق وەرگر دەیانگێڕێتـەوە بۆ خاوەنیـان ئەگـەر ناسراوو دیاربێ، ئەوەش کە خاوەنی ناناسرێ پێویستە بیکاتە خێر.

(القرطبي)یش لـەوبارەوە گوتوویەتی (کە لەبەر درێژیی یەکسەر وەریدەگێڕینە سەر کوردی)(١٦٩):

(ڕێبازو چۆنیەتی ڕەفتاری ئەو کەسەی کە ماڵو سامانی حەرامی کەوتۆتە لاو تۆبەی کردوەو دەیەوێ خۆییان لێ پاك بکاتەوە، ئەوەیە کە ئەگەر بەهۆی سوود (ربا)ەوە بوو، سەرجەم ئەوەی کە بەوهۆیەوە چنگی کەوتوە، بیگێڕێتەوە دەست ئەو کەسەی کە قازانجی لێ کردوە، ئەگەر کابرا مابێ، ئەگەرنا لە جیاتی وی بیکاتە

---

١٦٧) (البغوي) لە تەفسیری ئەو ئایەتەدا نووسیویەتی: (أي لا يأكل بعضكم مال بعض بالباطل من غير الوجه الذي أباحه الله، وأصل الباطل، الشيء الذاهب والأكل بالباطل أنواع: قد يكون بطريق الغصب والنهب وقد يكون بطريق الهواء والقمار وأجرة المغني، وقد يكون بطريق الرشوة والخيانة) بڕوانە: (معالم التنزيل) ج١، ص(١٦٥-١٦٦).

١٦٨) بڕوانە: (أحياء علوم الدين) ج٤، ص ٣٧.

١٦٩) بڕوانە: (الجامع لأحكام القرآن) ص(...).

خێرو چاکە، ئنجا ئەگەر هات و لێی تێکەڵ بوو، نەیزانی ئەوماڵەی کە لە دەستیدایە چەندەی حەڵاڵەو چەندەی حەرامە، ئەوە پێویستە چاو وردبکاتەوە داخۆ ئەوەی پێویستە بیگێڕێتەوە چ ئەندازەیەکە، وە هەتا تەواو دڵنیا دەبێ کە ئەوەی ماوە هی خۆیەتی و حەرام نیە، دەبێ هەر لێی بگێڕێتەوە بۆ ئەو کەسەی کە دەزانێ ستەمی لێ کردوە، یان سوودی لێ خواردوە، وە ئەگەر بێ هیوا بوو لە دۆزینەوەی بابای مافخوراو پێویستە بۆی بکاتە خێر.

بەڵام ئەگەر هات و هێندەی هەق و مافی خەڵکی کەوتبوە لا کە دەیزانی بە هیچ شێوەیەك بۆی نادرێتەوە بە خاوەنەکانیان، ئەوە تۆبەکردنی لەو حاڵەدا بەو شێوەیە دەبێ کە هەرچی هەیەتی و بە دەستیەوەیەتی، یان بیداتە نەداران یان هەر شتێك کە بەرژەوەندیی مسوڵمانانی تێدایە بۆی خەرج بکات و، تەنیا ئەوەندەی بۆ بمێنێتەوە کە بەشی داپۆشینی عەورەتی و بژێوی ئەو ڕۆژەی بکات! چونکە هەر ئەو ئەندازەیەی پێ دەشێ کە لەکاتی تێگیراویی (إضطرار)دا لە ماڵی غەیر وەری بگرێ، هەرچەندە بابای ماڵ لێ وەرگیراو پێی ناخۆش بێ).

ئەوە دەربارەی مافە مادییەکان، بەڵام بۆ مافە مەعنەوییەکان کە پێشتر لە خاڵی چوارەمدا ئاماژەمان بە میش کردووە، بۆ چۆنیەتی تۆبە لێکردن و خۆ لێپاككردنەوەیان زانایان دوو ڕایان هەیە[١٧٠]:

یەکەم: دەڵێن: پێویستە ئەو کەسەی مافەکانی لەسەرە، بابای خاوەن ماف، بۆ وێنە: غەیبەت کراو، جنێو پێدراو، فێڵ لێکراو، درۆ لەگەڵ کراو، بێ بەڵێنی لەگەڵ کراو..هتد، ئاگادار بکاتەوە لەو خراپەو ستەمەی کە بەرانبەری کردوویەتی و، پاشان هەرچۆن بووە گەردنی خۆی پێ ئازاد بکات و ڕازی بکات و قەناعەتی پێ بێنێ، (غزالي) لەو بارەوە گوتوویەتی[١٧١]: (وعليه أن يُعَرف قَدَرَ

---

١٧٠) بروانە: (مدارج السالكين) لابن القيم، ج١، ص(٢٩٠-٢٩١)، کە گوتوویەتی: (فأن العلماء قد اختلفوا في كيفية التوبة منها على ثلاثة أقوال)، بەڵام لە ڕاستیدا هەر دەبنەوە بە دوو ڕا.

١٧١) بروانە: (إحياء علوم الدين) ج٤، ص(٣٧-٣٨).

جِنايتهِ وتَعَرُّضِهِ لَهُ فالإستحلال المُبْهَمُ لايَكْفي..)، واته: وە لەسەری پێویستە کە ئەندازەی تاوانەکەی خۆیو خراپە لەگەڵ کردنەکەی پێ بڵێ، وە گەردنی خۆی پێ ئازادکردنی گشتی بەس نیە.

دووەم: دەڵێن ئاگادارکردنەوەی بابای خاوەن ماف مەرج نیەو تەنیا ئەوەندە بەسە کە لە نێوان خۆیو خوادا تۆبە بکاتو، پاشان هەوڵ بدات لە چەند شوێنانو چەند غەیبەتی ئەو کەسەی کردوە، یان هەر جۆرە زیانێکی دیکەی مەعنەویی پێ گەیاندوە، بۆ سڕینەوەی، وێڕای خێر بۆکردنی، مەدحو ستایشو باسی خێرو چاکەی بکاتو ..هتد.

واش پێدەچێ ڕای ڕاستو دروست ئەوەبێ کە بگوترێ:

ئەگەر هاتو بابای مافخوراو بەو ستەمو دەستدرێژییەی زانیبێ، پێویستە بابای تۆبەکار (تائب) ئاگاداری بکاتەوەو گەردنی خۆی پێ ئازاد بکاتو ڕازی بکات، مەگەر لە حاڵەتێکدا دڵنیا بێ کە باس کردنو وروژاندن (إثارة)ی مەسەلەکە ئاکامی خراپی دەبێو، زیانی لە قازانجی پتر دەبێ، ئەوە چاکتر وایە هەر بێدەنگەی لێ بکاتو، هەوڵ بدات بەشتی دیکەی وەك دوعای خێرو مەدح و چاکە لەگەڵ کردن، بۆی قەرەبوو (تعويض) بکاتەوە.

بەڵام ئەگەر بابای مافخوراوو ستەم لێکراو نەیزانیبوو، ئەوە ئەگەر بابای تۆبەکار وایزانی کە پێی ناخۆش نابێو دڵنیاش بوو کە ئازادی دەکات و چاوپۆشی دەکات، با پێی بڵێو ئاگاداری بکاتەوەو داوای گەردنئازایی لێ بکات، بەڵام ئەگەر گومانی وابوو پێی ناڕەحەت دەبێ، یان لێی خۆش نابێ، وازی لێ بهێنێ چاکترو سەلامەتترە[١٧٢].

وە من پێموایە کە وەك چۆن تۆبەو گەڕانەوەی ڕاستو ساغ بۆ لای خوا دەبێتە مایەی پاك بوونەوەی ئینسان لە چڵكو چەپەری گوناحو تاوانە سزا بۆ

---

١٧٢) بڕوانە: (الآداب الشرعية) ج١، ص(١١٤-١١٦).

دیارکراوەکان، حەوجار حەوجاریش ئەم جۆرە گوناحانەش لە ئینسان دەشوات و لادەبات، بەهێزترین بەڵگەش بۆ ئیسپاتی ئەو قسەیە ئەوەیە کە خوای بەخشندەی بە بەزەیی لە سووڕەتی (الحجرات)دا فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَسۡخَرۡ قَوۡمٞ مِّن قَوۡمٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُونُواْ خَيۡرٗا مِّنۡهُمۡ وَلَا نِسَآءٞ مِّن نِّسَآءٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيۡرٗا مِّنۡهُنَّۖ وَلَا تَلۡمِزُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ وَلَا تَنَابَزُواْ بِٱلۡأَلۡقَٰبِۖ بِئۡسَ ٱلِٱسۡمُ ٱلۡفُسُوقُ بَعۡدَ ٱلۡإِيمَٰنِۚ وَمَن لَّمۡ يَتُبۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱجۡتَنِبُواْ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعۡضَ ٱلظَّنِّ إِثۡمٞۖ وَلَا تَجَسَّسُواْ وَلَا يَغۡتَب بَّعۡضُكُم بَعۡضًاۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمۡ أَن يَأۡكُلَ لَحۡمَ أَخِيهِ مَيۡتٗا فَكَرِهۡتُمُوهُۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٞ رَّحِيمٞ ﴿١٢﴾ الحجرات ﴾.

وەك دەبینین خوا –تبارك وتعالى– لەم دوو ئایەتەدا شەش جۆرە گوناحی لەو گوناحانە کە هەقی مەعنەویی بەندەکان دەخەنە ئەستۆی ئینسان، ڕوون کردوونەتەوە:

١) گاڵتە پێکردن ﴿ لَا يَسۡخَرۡ قَوۡمٞ مِّن قَوۡمٍ عَسَىٰٓ ﴾.

٢) عەیب لێ گرتن ﴿ وَلَا تَلۡمِزُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ ﴾.

٣) ناوو ناتۆرە لێ هەڵدان ﴿ وَلَا تَنَابَزُواْ بِٱلۡأَلۡقَٰبِۖ ﴾.

٤) گومانی بەد پێ بردن ﴿ ٱجۡتَنِبُواْ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلظَّنِّ ﴾.

٥) جاسووسی بەسەرەوە کردن ﴿ وَلَا تَجَسَّسُواْ ﴾.

٦) پاش ملە بەخراپ باس کردن ﴿ وَلَا يَغۡتَب بَّعۡضُكُم بَعۡضًاۚ ﴾.

جا ئێستا با سەرنج بدەین!

لە کۆتایی ئایەتی ژمارە (١١)دا کە سێ گوناحی یەکەم و دووەم و سێیەمی تێدا خراونە ڕوو، خوای زانا فەرموویەتی: ﴿بِئْسَ ٱلِٱسْمُ ٱلْفُسُوقُ بَعْدَ ٱلْإِيمَٰنِ ۚ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١١﴾ الحجرات﴾، واتە: خراپترین ناو ناوی (فاسق)ێتییە، وە هەرکەسێك تۆبە نەكات ئەوە ئەوانن ستەمکاران.

لەمەوە دەفامرێتەوە کە ئەو گوناحانە، یەکەم: خاوەنەکەیان پێیان فاسق دەبێ، دووەم: هەرکەسێ تۆبەیان لێ نەكات ئەوە ستەمکار (ظالم)ەو، دیارە ستەمکاریش شایستەی سزاو تۆڵەی خوایە!

وە لە کۆتایی ئایەتی ژمارە (١٢)دا کەسێك گوناحی چوارەم و پێنجەم و شەشەمی تێدا باسکراوە فەرموویەتی: ﴿وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾ الحجرات﴾، واتە: وە پارێزگاریی خوا بکەن، بێگومان خوا زۆر تۆبە وەرگری بە بەزەییە.

لەمەشەوە دەفامرێتەوە کە ئەو جۆرە گوناحانە لە ئەنجامی پارێزگاریی و گەڕانەوەی ڕاست و ساغدا، خوا دەیانبەخشێ و تۆبەی بابای تۆبەکاریان لەسەر وەردەگرێ و بە بەزەیی خۆیشی مامەڵەی لەگەڵ دەکات!

کەواتە: مسۆگەر مسۆگەر تۆبەی ڕاست و ساغ، مایەی جۆشانی دەریای بێ بنی ڕەحمەت و کەرەم و بەخششی خوای پەروەردگاری بەخشندەیەو، بێگومان هیچ گوناح و تاوانێکیش خۆی لە بەرانبەر شەپۆلەکانی دەریای ڕەحمەتی خوادا ناگرێ!

چوار: چۆنیەتی سڕینەوەی تۆبە بۆ گوناحە زلەکان:

خاوەن و ئەنجامدەرانی گوناحە گەورەکان (أصحاب ومرتكبي الكبائر) بە گشتی دوو حاڵەتیان هەن:

یەکەم: کە تۆبەیەکی ڕاست و ساغیان لە گوناحەکانیان کردبێ، ئەمانە بە ڕای زۆربەی هەرە زۆری نزیك بە یەکدەنگی زانایانی ئیسلام لە (اهل السنة والجماعة

والأشاعرة والمعتزلة)[١٧٣]، خوای لێبوردەو بە بەزەیی وەك گفتو بەڵێنی داوە لێیان خۆش دەبێو پاکیان دەکاتەوە. ئاشکرایە کە دەشڵێین: گوناحە زلەکان (کبائر) مە بەستمان پێی سەرجەم گوناحە گەورەکانە، وەك کاتی خۆی پێناسەمان کردوون بە سزای دیاری کراو (العقوبة المحددة)[١٧٤] بۆ دانراو و بۆ دانەنراوەوە.

(نووي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (فمذهب أهل السنة وما عليه أهل الحق من السلف والخلف، إن مات مُوَحِّداً، دخل الجنة قطعاً على كل حالٍ، فأن كان سالماً من المعاصي كالصغير والمجنون والذي اتصل جنونه بالبلوغ والتائب توبة صحيحة من الشرك أو غيره من المعاصي،..فكل هؤلاء يدخلون الجنة ولا يدخلون النار أصلاً)[١٧٥]، واتە: ڕای ئەهلی سوننەتو ئەوەی ئەهلی هەق لە زانایانی پێشینو پاشین لەسەرنی، ئەوەیە کە ئەگەر بە ئیمانەوە مردبێ، هەرچۆن بێ بە مسۆگەری هەر دەچێتە بەهەشت، جا ئەگەر لە گوناحان سەلامەت بووبێ، وەك منداڵو شێت، وە کەسێك بە شێتیی باڵغ بووبێ، وە تۆبەکارێك کە تۆبەیەکی ڕاستو ساغی لە شیرك یان باقی گوناحەکان کردبێ..تێکڕای ئەوانە بێئەوەی بچنە دۆزەخەوە یەکسەر دەچنە بەهەشتێ، هەروەها (التفتازاني) گوتوویەتی[١٧٦]: (إتفقت الأمة على العفو عن الصغائر مطلقاً وعن الكبائر بعد التوبة)، واتە: ئۆممەت لەسەر ئەوە ڕێککەوتوە (دیارە مەبەست زانایانی ئۆممەتی ئیسلامە) کە گوناحە گچکەکان یەکسەرو گەورەکانیش پاش تۆبە دەبەخشرێن.

١٧٣) بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النووي) ج١، ص ٢١٧، وە: (التفسير الكبير) للرازي، ج١، ص١٢٤.

١٧٤) زاراوەی (حد) بۆ سزا شەرعییەکان، دوایی پەیدا کراوە، بڕوانە: (مجموع الفتاوى)، ج ٢٨، ص(١٣٨-١٣٩).

١٧٥) بڕوانە: (صحيح مسلم بشرح النووي) ج١، ص ٢١٧.

١٧٦) بڕوانە: (شرح المقاصد) للتفتازاني، ص١٦٢.

هەروەها (الشهرستانی)یش هەمان قسەی کردوە،[١٧٧] دیارە بەڵگەی زانایانیش لەسەر ئەو یەکدەنگییە چەندان دەقی ڕاستو ڕاشکاوی قورئانو سوننەتن، بۆ وێنە:

١- ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يَقۡبَلُ ٱلتَّوۡبَةَ عَنۡ عِبَادِهِۦ وَيَعۡفُواْ عَنِ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴿٢٥﴾ الشورى ﴾، واتە: وە (خوا) ئەو زاتەیە کە تۆبە لە بەندەکانی وەردەگریو لە خراپەکان دەبووری...

٢- ﴿ وَإِنِّى لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا ثُمَّ ٱهۡتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ طه ﴾.

٣- ﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٖ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيۡهِمۡۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ﴿١٧﴾ النساء ﴾.

٤- ((إن الله يَبْسُطُ يَدَهُ باللّيل لِيَتُوبَ مُسيءُ النّهارِ، ويَبْسُطُ يَدَهُ بِالنّهار ليتُوبَ مسيءُ اللّيل حتى تطلع الشمسُ من مغربها)) رواه أحمد ومسلم وغيرهما عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه، واتە: بێگومان خوا بە شەوگار دەستی خۆی دەکاتەوە، بۆ ئەوەی گوناحباری ڕۆژگار بگەڕێتەوە، وە بە ڕۆژێ دەستی خۆی دەکاتەوە، تاکو گوناحباری شەوێ بگەڕێتەوە، هەتا خۆر لە ڕۆژئاواوە هەڵدێ.

دووەم: کە بەبێ تۆبەکردنو گەڕانەوە لای خوا مردوون، ئەوانەش بەڕای زۆربەی هەرە زۆری ئەهلی ئیسلام لە (أهل السنة وبعض شيوخ المعتزلة والكلابية والكرامية والأشاعرة والمرجئة)، دەکەونە بەر ویست (مشيئة)ی خوا، هەرکامێکیانی ویست لێی دەبووریو دەیخاتە بەهەشتەوە، بۆ هەرکەسێکیشی نەیویست ئازاری دەدا پاشان دەیخاتە بەهەشتەوە[١٧٨].

---

١٧٧) بڕوانە: (الفصل في الملل والنحل) للشهرستاني، ج١، ص١٣٣.

١٧٨) بڕوانە: (منهاج السنة النبوية)، لابن تيمية، ج١، ص١٤، وە: (شرح المقاصد)، ص١٠٧، وە: (الفصل في الملل والنحل)، ج[illegible]، ص٥[illegible]، وە: (عمدة القاري شرح صحيح البخاري)، ج[illegible]، ص[illegible].

(نووي) لەوبارەوە گوتوویەتی[١٧٩]: (رأي أهل السنة والجماعة أن مرتكب الكبيرة إما أن يعفو الله تعالى عنه فيدخله الجنة، أو إن شاء عذّبه القدر الذي يريد سبحانه وتعالى ثم يدخله الجنة، فلا يُخلَّدُ في النار)، واتە: ڕای ئەهلی سوننەتو جەماعەت لەبارەی ئەنجامدەری گوناحی گەورەوە، ئەوەیە کە: یان ئەوەتا خوای بەرز دەیبەخشێو دەیخاتە بە هەشتەوە، یان ئەگەر ویستی ئازاری دەدا بەو ئەندازەیەی کە پاکیيو بەرزیی بۆ وی، دەیەوێ، پاشان دەیخاتە بەهەشتەوەو لە ئاگری دۆزەخدا بە هەمیشەیی نامێنێتەوە.

هەروەها هەرکام لە (الرازي والشهرستاني)یش هەمان قسەیان کردوە[١٨٠].

بەڵگەی زاناو پێشەوایانیش لەوبارەوە، چەندان دەقی قورئانو سوننەتن، بۆ وێنە: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُۚ ﴿١١٦﴾ النساء ﴾، واتە: خوا بە مسۆگەری لەوە نابوورێ کە هاوبەشی بۆ دابنرێ، بەڵام بێجگە لەوە هەر کەسێکی بوێ لێی دەبوورێ.

١- ﴿ غَافِرِ ٱلذَّنۢبِ وَقَابِلِ ٱلتَّوۡبِ ﴿٣﴾ غافر ﴾، واتە: لێبوردەی گوناحو وەرگری تۆبەیە..

٢- ((ومن أصاب من ذلك شيئاً فأخذ به في الدنيا، فهو كفارة له وطهور، ومن سَتَرَهُ الله فَذالِكَ الى الله إن شاء عذبه وإن شاء غفر له)) رواه مسلم عن عبادة بن الصامتِ رضي الله عنه، كە پێشتر مانامان کردووە.

٣- ((آخرتُ شفاعتي لأهلِ الكبائِر يوم القيامة)) رواه البزّار وسنده جيد، كما في مجمع الزوائد. واتە: تکای خۆمم بۆ خاوەنی گوناحە زلەکان لە ڕۆژی قیامەتێ هەڵگرتوە.

ئەمەش بە کورتی چۆنیەتی سڕینەوەی تۆبە (بەڵام تۆبەی ڕاستو ساغ) بوو، بۆ سەرجەم گوناحە زلەکان بە هەموو جۆرو شێوەکانیانەوە.

---

١٧٩) بڕوانە: (شرح صحيح مسلم) للنووي، ج١، ص(٢١٧-٢٢٠).

١٨٠) بڕوانە: (إعتقادات فرق المسلمين) للرازي، ص ٧١، وە: (الملل والنحل)، ج١، ص(١٣٢-١٣٣) للمشهداني.

کۆتایی ئەم بڕگەیەش بەم ڕوونکردنەوە پێویستە دێنین:

(معتزلة)كان ڕایان وایە کە وەرگرتنی تۆبەی بەندەو پاککردنەوەی لە گوناح و تاوانەکانی (پاش تۆبەکردن) لەسەر خوا فەرزە!!

بەڵام (أهل السنة) ئەو ڕایەی موعتەزیلەکانیان بە بێئەدەبیی بەرانبەر بە خوا داناوەو گوتوویانە: خوا هیچ شتێکی ناگونجێ لەسەر فەرزبێ، ئەوەندە هەیە خوا خۆی بەڵێنی داوە کە تۆبەی تۆبەکاران وەربگرێ و لە گوناح و هەڵەکانیان ببووری، جا لەبەرئەوەی بێ بەڵێنیی و پەیمان شکێنیی لە خوا ناوەشێتەوە، لەسەر ئەو بناغەیە دەتوانین بڵێین: بە تەئکید خوا تۆبەکان وەردەگرێ و گوناحەکان دەبووری، چونکە خۆی فەرموویەتی و موژدەی بە بەندەکانی داوە، نەك لەبەرئەوەی لەسەری فەرزە[١٨١].

پێنج: چۆنیەتی سڕینەوەی تۆبە بۆ وردە گوناح و هەڵەو پەڵەکان:

پێشتریش باسی ئەو مەسەلەیەمان کرد بۆیە بەکورتی دەڵێین:

١) بە یەکدەنگیی زانایان (إجماع العلماء) تۆبەکردن لە وردە گوناحەکانیش فەرزە، (الآلوسي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (التوبة من الصغائر واجبة على ما نقل الآشعري وحَكى إمام الحرمين الإجماع عليه)[١٨٢].

٢) بەڵام لەوبارەوە کە ئایا تەنیا خۆپاراستن لە گوناحە زلەکان (الأجتناب عن الكبائر) بەسە بۆ بەخشرانی گوناحە گچکەکان، یان پێویستە وێڕای ئەوە کردەوەی باشیش ئەنجام بدرێ؟! زانایان ڕاجیاییان هەیە، هەرچی زۆربەی جەماوەریانن کە (أهل السنة والجماعة)ن دەڵێن: پێویستە وێڕای خۆ دوورگرتن

---

١٨١) بڕوانە: (التفسير الكبير)، ج١٠، ص(١٢٤-١٢٥)، فخرالدين الرازي.

١٨٢) بڕوانە: (روح المعاني في القرآن العظيم والسبع المثاني)، ج١٢، ص٥٩.

لە گوناحە زلەکان، کردەوە باشەکان (الأعمال الصالحة)یش ئەنجام بدات، (معتزلة)ش گوتوویانە: تەنیا خۆپاراستن لە گوناحە زلەکان بەسە[١٨٣]!

٣) بەندەش وای بۆ دەچێ کە ئەگەر چاك لە چەمك و واتای (الکبائر) گوناحە زلەکان، حاڵی بین ئەو ڕاجیاییە پاساوی نامێنێ!

چونکە: وەك پێشتر ڕوونمان کردۆتەوە لە پێناسەی گوناح و سەرپێچییدا، کە وەك چۆن ئەنجامدانی قەدەغەکراوەکان (إرتکاب المحرّمات) وەك قەتڵ و زیناو دزیی..گوناحە، چواندنی فەرزەکان (ترك الواجبات)یش هەر گوناحە!

کەواتە: خۆ پاراستن لە گوناحە زلەکان (إجتناب الکبائر) کاتێك دێتە دی، کە ئینسانی مسوڵمان وێڕای توخن نەکەوتنی قەدەغەکراوەکان، دووچاری چواندنی فەرزەکانیش نەبێ، ئایەتی: ﴿إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿١١٤﴾ هود﴾یش و ئەم بەسەرهاتەش، کەوا پێ دەچێ ئایەتەکە هۆی هاتنە خوار (سبب النزول)ی بێ، چاکترین بەڵگەی ئیسپاتی قسەی بەندەن:

((جاء رجل الى النبي ﷺ فقال: يارسول الله عالجت امرأة في أقصى المدينة، وإني أصبت منها مادون أن أمسَّها، فأنا هذا فاقضِ فيَّ ماشئت، فقال له عمر، لقد ستَرَك الله لو سترت على نفسك، فقال: فلم يرد النبي ﷺ شيئاً فقام الرجل فانطلق، فاتبعهُ النبي ﷺ رجلاً دعاه، وتلا عليه هذه الآية ﴿ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَىِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ ۚ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴿١١٤﴾ هود﴾، فقال رجل من القوم:: يا نبي الله هذا له خاصة؟ قال بل للناس كافة) رواه مسلم، واتە: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا لەوپەڕی شار خەریکی ژنێك بووم ودەستم گەیاندێ بێئەوەی لەگەڵی جووت بم، جا ئەوە لەبەردەستتم چیت دەوێ بۆم بڕیار بدە! عومەر پێی گوت: خوا بۆی پۆشی بووی، ئەگەر بۆ خۆتت

---

١٨٣) بڕوانە: (فتح الباري)، ج٢، ص ١٢.

پۆشیبایە! (دەڵـێ) پێغەمبەر ﷺ هیچی نەگوت، ئنجا کابرا هەستاو ڕۆیی، پێغەمبەریش ﷺ پیاوێکی دواخستو بانگی کرد، وە ئەم ئایەتەی بەسەردا خوێندەوە: {ئەمسەرەو سەری ڕۆژگارو چەند بەشێك لە شەوگار نوێژ بەرپا بکە! بێگومان چاکەکان خراپەکان لادەبەن}، پیاوێك لە کۆمەڵەکە گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئەمە تەنیاو تایبەت بۆ ئەوە؟! فەرمووی: بەڵکو بۆ تێکڕای خەڵکە.

کەواتە: مشتومڕی نێوان (أهل السنة) و (معتزلة) لەم مەسەلەیەداو بەو ڕوونکردنەوەوە کە گوتمان دەبێتە ڕاجیاییەکی وشەیی (إختلاف لفظي) وە بەم جۆرەش هیچ پێویست ناکات بڵێین، ئایەتی: ﴿إِن تَجْتَنِبُواْ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ ﴿٣١﴾ النساء﴾، کە پتەوترین بەڵگەی (معتزلة)یە، حوکمێکی ڕەها (مطلق)ی تێدایەو بە فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ بەنددار (مقيَّد) کراوە، چونکە فەرموودەکانیش هەر پشتگیریی واتای ئایەتەکە دەکەنو لێیان جیاواز نین، وەك سەرجەم فەرمایشتەکانی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئایەتەکانی قورئاندا، بۆ وێنە ئەم فەرموودەیە: ((أرأيتم لو أن نهراً بباب أحدكم يغتسل منه كل يوم خمس مرات، هل يُبْقى من دَرَنه شيءٌ؟! قالوا: لايَبْقى من درنه شيء، قال: فذلك مثل الصلوات الخمسِ يمحوا الله بهن الخطايا)) رواه البخاري عن أبي هريرة رضي الله عنه، واتە: ئایا دەزانن ئەگەر بێت و بەبەر دەرگای یەکێکتان ڕووبارێکی لێبێو هەموو ڕۆژێك پێنج کەڕەتان خۆی لێ بشوات، ئایا هیچ چڵکی پێوە دەمێنێ؟! گوتیان: هیچ چڵکی پێوە نامێنێ، فەرمووی دەجا ئەوە وێنەی پێنج نوێژەکانە، کە خوا گوناحانیان پێ دەسڕێتەوە[184].

---

١٨٤) کەواتە: پێنج نوێژە فەرزەکان (لە فەرموودەی دیکەشدا باسی جومعەو ڕەمەزانیش کراوە)، دەبنە هۆی لابردنی گوناحە گچکەکان، دەجا بێگومان وەك چۆن پاش ئیمان، نوێژکردن چاکترین چاکە (حسنة)یە، لە دوای کوفرو شیركو نیفاقیش نوێژنەکردن خراپترین خراپە (سيئة)یە... کەواتە: ڕاستە بەهۆی خۆپاراستن لە گوناحە گەورەکان، کە یەکیان نوێژ جواندانە، گوناحە گچکەکان دەسڕێنەوە.

شەش: گۆڕینی گوناحو تاوانەکان بە چاکەو خێر:

یەکی دیکە لە شوێنەوارەکانی تۆبەی ڕاستو ساغ، بریتیە لە گۆڕینی خراپەو گوناحەکانی بابای تۆبەکار بۆ چاکەکان (الحسنات)، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَٰلِحًا فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمۡ حَسَنَٰتٖۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾ الفرقان﴾، واتە: گوناحباران جێگەیان دۆزەخە، بێجگە لە کەسانێك کە دەگەڕێنەوەو ئیمان دێننو کردەوەی باش ئەنجام دەدەن، ئا ئەوانە خوا خراپەکانیان بۆ بەچاکان دەگۆڕێ، وە خوا لێبوردەی بە بەزەیی یە.

جا لێرەدا زانایان لەبارەی چۆنیەتی ئەو (گۆڕانی خراپە بە چاکە)یە، ڕاجیاییان هەیەو بەگشتی دوو ڕایان هەن:

یەکەم: دەڵێن مەبەست لە گۆڕانی خراپەکانیان بە چاکان لە دنیادایەو گۆڕینەکەش ئەوەیە کە بابای گوناحکار پاش تۆبەکردنو گەڕانەوە بۆ لای خوا، لە سایەی ئیمانو تەقوایەوە، لە جیاتی خراپەو گوناح کە جاران دەیکردن، سەرگەرمی چاکەو تاعەت دەبێ، (بغوي) لەوبارەوە گوتوویەتی: (يُبَدِّلُهم الله بقبائح أعمالهم في الشرك محاسن الأعمال في الاسلام، فيبدلهم بالشرك إيماناً، وبقتل المؤمنين قتل المشركين، وبالزنا عِفَّةً وإحصانا)[١٨٥]، واتە: خواکردەوە ناقولایەکانی نێو شیرکیان بۆ دەگۆڕێ بۆ کردەوە چاکەکانی نێو ئیسلامەتیی، وە بەو جۆرە شیرکیان بۆ بە ئیمان دەگۆڕێو، کوشتنی مسوڵمانان، بۆ کوشتنی هاوبەشدانەرانو، داوێن پیسیی یان بۆ داوێن پاکیيو پارێز، دەگۆڕێ.

١٨٥) بڕوانە: (المسند) للآمام أحمد، ج٥، ص ١٥٧.

شایانی باسیشە کە لایەنگرانی ئەم ڕایە چەند بەڵگەیەکی عەقڵییان هێناوەتەوە، بەڵام هیچ بەڵگەی قورئان و سوننەتیان پێ نیەو بەڵگە عەقڵییەکانیشیان زیاتر لە بازنەی بەدوور زانین (إستبعاد)دا دەسووڕێنەوە. بۆ وێنە[١٨٦]:

١- چۆن گوناحی بوغزێنراو لە لای خوا، دەگۆڕێ بۆ کردەوەیەکی خۆشویستراوی خوا؟!

٢- ئەگەر خراپەو گوناحەکان بە چاکەو تاعەت گۆڕابان، دەبووایە تۆبەکارێکی گوناحکار، حاڵی لە بابەیەکی گوناح نەکردوو چاکتر بێ، ئەمەش ڕاست نیە کە ئینسانی بێ گوناح، لە هی خاوەن گوناح، چاکتر نەبێ!

٣- وەك چۆن چاکەیەك کە لە ئینسان هەڵدەوەشێتەوە، خراپەی نایەتە جێ، بەڵکو تەنیا خۆی نامێنێ و هیچی دیکە، خراپەش بە هەمان شێوە، کە بەهۆی تۆبەوە لاچوو ناگونجێ چاکە بێتە شوێنی.

<u>دووەم</u>: دەڵێن: ئەو گوناح و خراپە بە چاکەو تاعەت گۆڕانەی تۆبەکاران لە قیامەتدایەو، مەبەستیش لەو گۆڕانە ئەوەیە کە خوای لێبوردەو بەخشندە لە جێی خراپەو گوناحەکانیان، چاکەو تاعەتیان لە لیستی کردەوەکانیاندا دەنووسێ.

ئەمانیش جگە لە مانای ئاشکرای ئایەتەکە چەند فەرموودەیەکیش بە بەڵگە دێننەوە، کە ئەمە یەکێکیانە، لەبەر کورتکردنەوە یەکسەر وەریدەگێڕینە سەر کوردی:

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (وەك أبوذر) گێڕاویەتیەوە: (من دەزانم کێ لە ئەهلی بەهەشتێ دوایین کەسە کە دەچێتە بەهەشتێ و دوایین کەسی نێو ئاگری دۆزەخە کە لێی دەچێتە دەرێ.

---

١٨٦) ئەو بەڵگانە (إبن القیم) لە کتێبی (طرق الهجرتین)، ص ٢٤٦ دا، لە خاوەنی ئەو ڕایەوە هێناونیو وا پێناچێ خۆی لەگەڵیان هاوڕابێ.

پیاوێکە ڕۆژی قیامەتێ دەهێنرێو دەگوترێ: گوناحە گچکەکانی پێشان بدەن، بەڵام گەورەکانی لێ بشارنەوە، جا گوناحە وردەکانی دەخرێنە بەرچاوو پێی دەگوترێ: فلانو فیسار ڕۆژە فلانو فیسار کردەوەیەت کردوە، وە فلانو فیسار ڕۆژە فلانو فیساركردەوەیەت كردوە! دەڵێ: بەڵێ، ناتوانێ نكووڵیی بكات، بەڵام هەر لە گوناحە زلەكانی دەترسێ كە بخرێنە پێش چاوی، ئنجا پێی دەگوترێ: (فأن لك مكان كل سيئة حسنة) لە جێی هەر خراپەیەك چاكەیەكت هەیە! ئنجا دەڵێ: پەروەردگارم هەندێك شتم كردوە لێرەدا نایانبینم! جا من پێغەمبەری خوام ﷺ بینی پێكەنی هەتا ددانەكانی دەركەوتن!! (مسلم) گێڕاویەتەوە.

هەروەها هەمان فەرمووده (أحمد)یش هێناویەتیو، لە درێژەی فەرمایشتەكەدا ئەم تەعبیرە هاتوە: ((... وهو مشفق من الكبار، فَيُقالُ: أعطوه مكان كل سيئة حسنة)[187].

دیارە پاش هەوڵدانی پێغەمبەری خواش ﷺ هیچ كەس هەقی قسەو ڕادەربڕینی نامێنێو ئەو بەڵگە عەقڵییانەش كە لایەنگرانی ڕای یەكەم هێنابوونیانەوە، جگە لەوەی كە دەبێ هەمیشە لە بەرانبەر بەڵگە ڕاستو ڕاشكاو (صحيح صريح)ی شەرعییدا عەقڵ بەخۆیدا بچێتەوەو چاو بەخۆیدا بگێڕێتەوە، بەڵێ وێڕای ئەوەش، هیچ كام لە بەڵگە عەقڵییەكان هێزو پێزێكی وایان نیەو وەك گوتوومانە: سەرجەمیان لە جوغزی بەدوور زانین (إستبعاد)دا دەخولێنەوەو، ئەمیش بە تەنیا پاساو (مبرِّر)ی تەئویلی ئەو ئایەتە قورئانییە ڕاشكاوو ئاشكرایە نیە: ﴿ فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ٧٠ الفرقان ﴾، بەڵێ خوای پەروەردگار، بەخشەرە بەرانبەر بە بەندەكانیو خاوەن لوتفو لێبوردەیە بۆ پۆشینی گوناحو خراپەكانیانو، بە بەزەییو میهرەبانە بۆ گۆڕینیان بە چاكەو

---

١٨٧) بڕوانە: (معالم التنزيل)، ج٥، ص١٥٧.

تاعەتو، کەرەمو بەخشندەیی بێسنووری خواش شتی وای لێدەوەشێتەوە، کە لە هیچ عەقڵ ئەندێشەو خەیاڵێکدا جێی نەبێتەوەو نەحەوێتەوە.

پێشموایە[١٨٨] ڕاستتر وایە کە بۆ تەفسیری ئایەتی ناوبراو بگوترێ: هیچ ناکۆکییەك لە نێوان ڕای یەکەمو دووەمدا نیە، کە ناچار بین حەتمەن یەکیان بگرینو ئەوی دیکە واز لێ بهێنین، چونکە: خوای بەخشندەی بە بەزەیی بە موتڵەقیی فەرمویەتی: (يبدل الله سيئاتهم حسنات) کەواتە: چاکتر وایە هەردووك ڕایەکان پێکەوە کۆبکەینەوەو بڵێین: خوا هەم لە دنیاو هەم لە قیامەتدا خراپەو گوناحەکانی بابای تۆبەی ڕاستو ساغ کردوو، بە چاکەو تاعەت دەگۆڕێ، لە دنیادا لەسایەی تۆبەو ئیمانو پارێزگارییەوە وایان لێدێ، کە لەمەودوا لە جیاتی خراپە، چاکەو لەباتی سەرپێچیی (معصية)، فەرمانبەریی (طاعة) بکەن، لە دواڕۆژیشدا خوا لە جێی هەر خراپەیەك چاکەیەکیان بۆ دادەنێ، وەك لە دەقی فەرموودەی پێغەمبەردا ﷺ هاتوە، کە پێشتر هێناومانە هەرکام لە (مسلم) و (أحمد) لە (أبو ذر الغفاري)یەوە گێڕاویانەتەوە.

لێرەشدا کۆتایی بە خاڵی یەکەم لە بەشی حەوتەم دێنین، کە بریتی بوو لە خستنە ڕووی: (شوێنەواری تۆبە لە سڕینەوەی گوناحدا)، وە دەچینە سەر خاڵی دووەمو کۆتایی لە بەشی حەوتەم، کە بریتیە لە: (کاریگەریی و بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا، لە چاککردنی ئینساندا).

---

١٨٨) خاوەنی کتێبی (التوبة في ضوء القرآن الكريم)یش هەمان ڕای پەسەندی کردوە، بڕوانە: ص (٥٠٩-٥١٠)و پێم وایە (ابن جرير الطبري)یش وەك عادەتی خۆی لە فراوانکردنی چەمكو واتای ئایەتەکانی قورئاندا کە بە موتڵەقیی هەبێ، مادام نیشانەیەك لەسەر تەسككردنەوەی نەبێ، هەمان ڕای هەیە.

خاڵی دووەم: کاریگەریی و بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا، لە چاککردنی ئینساندا:

خوێنەری بەڕێز!

لە ڕاستیدا کاریگەریی تۆبەو گەڕانەوە لای خوا، کاریگەریی (تأثیر)یەکی هەمەلایەنەیەو، خێرو بەرەکەتو بەرهەمەکانی تۆبە زۆرو جۆراو جۆرن[١٨٩]، بەڵام هەرچۆن بووە، ئێمە هەوڵ دەدەین کە لە قەدەر قەبارەی ئەم کتێبە لە حەوت بڕگەی کورتو گوشراودا، بەرهەمەکانی تۆبەو کاریگەریی لە پاکسازیی و چاکسازیی ئینساندا بخەینەروو:

یەك: کاریگەریی تۆبە لەسەر ڕووحو جەستە:

وەك چۆن گوناحو سەرپێچییەکان کاریگەریی و بەدو خراپییان لەسەر ئینسان هەیە، بە پێچەوانەوەش چاکەو فەرمانبەرییەکان (الحسنات والطاعات)یش کاریگەریی ئیجابیی و چاکیان لەسەر ئینسان هەیە، بە ڕووحو عەقڵو جەستەیەوە، خوای بەرزو مەزن لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ النحل ﴾، واتە: هەرکەسێك لە نێر یان مێ کردەوەی چاك بکاتو بڕواداریش بێ، ئەوە بێگومان لە ژیانێکی بەختەوەرانە (ی پاكو چاك)دا دەیژیەنین، وە (لە دواڕۆژیشدا) بەپێی چاکترینی ئەوەی دەیانکرد پاداشتیان دەدەینەوە.

دیارە گەڕانەوە لای خواش نەك هەر کردەوەی چاکە، بگرە سەرچاوەو بناغەی کردەوە چاکەکانە.

---

١٨٩) دیارە گەورەترینو چاکترینو پیرۆزترین بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا ئەوەیە کە لە دواڕۆژدا دێتەدی، کە لێبوردنو بەخشینو بەزەیی خوای پەروەردگارو تاوانپۆشە، بەڵام ئێمە لێرەدا تەنیا ئاماژە بە هەندێك لە بەرهەمە دنیاییەکانی [illegible]، کە بێگومان [illegible] بە دواڕۆژەوە هەر هەیە.

جا لێرەدا بە پەسەندی دەزانم کە یەکێك لە کورتە باسەکانی کتێبی: (ڕیگای صالح بوونو بەرەو خواچوون) کە زۆر پەیوەندیی بەم مەسەلەیەوە هەیە بخوازمەوە[١٩٠].

(پەرێزی چاکەو خراپە لە ژیانی ئینساندا)

عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ، لەبارەی پەرێزی چاکەو خراپەوە لە ژیانی ئینساندا فەرمویەتی: (إن للحسنة ضياءً في الوجه، ونوراً في القلب، وقوة في البدن، وسعة في الرزق، ومحبة في قلوب الخلق، وإن للسيئة سواداً في الوجه، وظلمة في القلب، ووَهْناً في البدن، ونقصاً في الرزق، وبغضة في قلوب الخلق)[١٩١].

ئەم قسە بەپێزەی (ابن عباس) کە بە ئاشکرا ڕووناکیی بنەماڵەی پێغەمبەری ﷺ پێوە دیارە، دە (١٠) یاسای گرنگی دەربارەی کاریگەریی و شوێنەواری چاکەکردنو خراپەکردنی لە ژیانی ئینساندا تێدان، پێنجییان پەیوەندییان بە بەرهەمی چاکی چاکەکردنەوە هەیە، کە ئەمانەن:

١) گەشیی و درەوشاوەیی ڕوو (ضياء في الوجه)، خواش فەرموویەتی: ﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ﴿٢٩﴾ الفتح﴾، واتە: لە ئەنجامی سەجدە بردنەوە نیشانەیان لە ڕووەکانیاندایە.

٢) ڕووناکی دڵو دەروون (نوراً في القلب)، خواش فەرموویەتی: ﴿أَفَمَن شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ﴿٢٢﴾ الزمر﴾، واتە: جا ئایا کەسێك خوا

---

١٩٠) بڕوانە: لاپەڕە (٥٧، ٥٨) لە چاپی سێیەم، ١٤٢١.

١٩١) ئەم قسەیە ابن القيم لە (الوابل الصيب)دا هێناویەو لە گەلێك شوێنی دیکەشدا باسکراوە.

سینەی بۆ ئیسلام گوشاد کردبێ و، لە لایەن پەروەردگارییەوە لەسەر ڕۆشنیایی بێ (وەك بابایەكی سینەتاریكی دڵڕەق وایە؟!).

٣) بەهێزیی جەستە (قوة في البدن)، خواش لەسەر زمانی (هُود) -علیه السلام- فەرموویەتی: ﴿وَيَٰقَوۡمِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ يُرۡسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيۡكُم مِّدۡرَارٗا وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ ﴿٥٢﴾ هود﴾، واتە: وە ئەی گەلەكەم! داوای لێبوردن لە پەروەردگارتان بكەن، پاشان بگەڕێنەوە لای، بارانی بەخوڕزەم و ڕێژنەتان بەسەردا دەبارێنێ، وە وێڕای هێزی خۆتان، هێزو پێزی دیكەشتان بۆ زیاد دەكات.

٤) فراوانبوونی ڕۆزیی (وسعة في الرزق)، خواش فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّهُۥ مَخۡرَجٗا ﴿٢﴾ وَيَرۡزُقۡهُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَحۡتَسِبُۚ ﴿٣﴾ الطلاق﴾، واتە وە هەركەسێك پارێزگاریی خوا بكات، دەرووی خێری لێ دەكاتەوەو بێئەوەی چاوەڕوانی بكات بژێوی دەدات.

٥) خۆشویستران لە دڵی خەڵكی مسوڵماندا (ومحبة في قلوب الخلق)، خواش فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَيَجۡعَلُ لَهُمُ ٱلرَّحۡمَٰنُ وُدّٗا ﴿٩٦﴾ مریم﴾، واتە: بێگومان ئەو كەسانەی ئیمانیان هەیەو كردەوە باشەكان دەكەن خوا خۆشەویستییان بۆ پەیدا دەكات، لە (دڵی خەڵكیدا).

وە پێنجیشیان باسی پەرێزی شوومی خراپەكردن دەكەن، كە ئەمانەن:

١/ ڕەشیی و تەڵخی دەموچاو (سواداً في الوجه)، خواش فەرموویەتی: ﴿فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسۡوَدَّتۡ وُجُوهُهُمۡ أَكَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡ ﴿١٠٦﴾ آل عمران﴾، واتە: جا ئەوانەیان كە ڕوویان ڕەش و تەڵخ هەڵگەڕاوە (پێیان دەگوترێ) ئایا پاش ئیمان هێنانتان كافر بوونەوە!!

٢/ تاریکیی دڵ و دەروون (ظلمة في القلب)، خواش -عزّ وجل- دەفەرموێ: ﴿ ٱللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ البقرة ﴾، واتە: خوا گاڵتەیان پێدەکات و جڵەویان بۆ شل دەکات، کە لەسەر کێشیی خۆیاندا سەراسیمە بن.[192]

٣/ بێ هێزیی لەش (وَوَهْناً في البدن)، خواش -سبحانه وتعالى- فەرموویەتی: ﴿ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ ﴿١٥٧﴾ الأعراف ﴾، واتە: وە هەرچییەك كە پیس و زیانبەخشە (لە خواردن و خواردنەوە جل و بەرگ و كەل و پەل و ...هتد)، لێیان قەدەغە دەكات.

٤- كەم و كورتیی بژێو (ونقصاً في الرزق)، خواش -عزّ وجل- فەرموویەتی: ﴿ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِى فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا ﴿١٢٤﴾ طه ﴾، واتە: وە هەر كەسێك ڕوو لە بەرنامەی من وەرگێڕێ، ئەوە بێگومان گیرۆدەی گوزەرانی تەنگ و تاڵ دەبێ.

٥- بوغزێنراویی لە دڵی خەڵكیدا (وبغضةً في قلوب الخلق)، خوای كاربەجێش لەسەر زمانی (لوط) -عليه السلام- فەرموویەتی: ﴿ قَالَ إِنِّى لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ الشعراء ﴾، واتە: (لوط) بە گەلەكەی خۆی فەرموو: بەڕاستی من لە ڕق لێبووەوانی كردوەكەتانم.

شایانی باسیشە كە ئێستا بەهۆی بەرەوپێشچوونی زانستی پزیشكگەریی (علم الطِب) بە گشتیی و زانیاریی دەروونزانیی بە تایبەتی، بۆتە شتێكی ڕوون و بێ چەندوچوون، كە هەركام لە ڕووح و جەستە كاریگەریی پتەوو بەتین و ڕاستەوخۆیان لەسەر یەكتر هەیەو زۆر لە نەخۆش و دەردە جەستەییەكان ڕیشەو هۆكارەكەیان

---

١٩٢) زانایان گوتوویانە: (العَمَهُ للبصيرة كالعُمْيِ للبصر).

دەگەڕێتەوە بۆ ڕووح و دڵ و دەروون و عەقڵ و خوو و خەسڵەت و نەخۆشییە پەنهانییەکان.

دەجا هیچ گومانیش لەوەدا نیە کە ئەنجام دانی هەر گوناح و خراپەیەك، برین و زامێکە کە لە ڕووح و دەروون دەکرێ و، هەر چاکەو خێرێکیش، هەتوان و چارەسەرێکی ئەو برین و زامە مەعنەوییانەیەو، (تۆبە)ش هەنگاوی یەکەم و بەردی بناغەو سەرچاوەی، سەرجەم کردەوە چاك و پەسەندو ڕەفتارو ڕەوشتە بەرزو جوانەکانە.

دوو: کاریگەریی گەڕانەوە لای خوا، لەسەر ئیمان و عەقیدەو لە خوا نزیککەوتنەوەی ئینسان:

ئەگەر گوناح و تاوانەکان بە گشتیی، چ چواندنی فەرزان بن، چ توخنکەوتنی سەرپێچییان، وە چ ئاشکراو دیاربن، وەك قەتڵ و داوێن پیسیی و ڕێگریی و...هتد، وە چ پەنهان و شێرراوە بن، وەك بوغزو کینەو حەسەدو بەدگومانیی و خۆبەزلگریی و...هتد، نیشانەو بەڵگەی لە خوا دووریی ئینسانن، تاعەت و کردەوە چاکەکانیش بە گشتیی و، بە تایبەت گەڕانەوە لای خوا، بەڵگەو نیشانەی لە خوا نیزیکیین، بۆیە گەڕانەوە لای خوا (توبة الى الله) کاریگەرییەکی گەورەو گرنگی لەسەر ئیمان و خواناسیی و گەشەپێکردنی و پتەوو مەحکەم کردنی هەیە.

وە لە ڕاستیدا وەك چۆن ئیمان و عەقیدە لە سۆنگەی گوناح و سەرپێچییەکانەوە، کزو لاواز دەبێ و گەرم و گوڕیی و شۆق و ڕووناکیی جوانیی و ڕەونەقی کەم دەبێ و، بگرە جاری واش هەیە هەر نامێنێ و، وەك گوتراوە: (المعاصي بريد الكفر) گوناحەکان پۆستەی کوفرن، بە پێچەوانەشەوە، گەڕانەوە لای خوا دەبێتە مایەی هێزو پێزی ئیمان و عەقیدەو، گەرم وگوڕ داهێنانی دڵ ودەروون و، وە شۆق هێنانی و جوانکردن و ڕازاندنەوەی بەهۆی خواناسیی و ئیمانەوە.

بەڵێ لە ڕاستیدا تۆبە مشتومالْ کەری ئیمان و عەقیدەیە، هەر بۆیەش نەک تەنیا زانایان و پێشەوایان، بگرە پێغەمبەرانی هەڵبژاردەو پایە بەرزی خواش -علیهم الصلاة والسلام- لە ئادەمەوە تا خاتەم، سەرجەم بە خەسڵەتی بەرزی تۆبەکردن و بۆ لای خوا گەڕانەوە، مەدح و ستایش کراون وە خوای لێبوردەو بەخشندە ڕوونی کردۆتەوە، کە تۆبەکردن و بۆ لای خوا گەڕانەوەو داوای لێبوردن لە خوا کردنی ئەو زاتە بەرزو ناوازانە، مایەی پلەو پایە بۆ بەرزکرانەوەو، هەڵبژاردنیان بووە، لە لایەن خوای کاربەجێوە، با سەرنجی ئەم چەند ئایەتە بدەین:

١- ﴿ وَعَصَىٰٓ ءَادَمُ رَبَّهُۥ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾ ثُمَّ ٱجْتَبَٰهُ رَبُّهُۥ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾ طه ﴾، واتە: وە ئادەم سەرپێچیی لە پەروەردگاری کردو لە ئاکامدا سەرگەردان بوو، پاشان، پەروەردگاری هەڵیبژاردو تۆبەی لێ وەرگرت و ڕێڕوونی کرد.

کەواتە: لە ئەنجامی تۆبەکردن و داوای لێبوردن کردنی ئادەمدا -علیه السلام-، خوا دووبارە بە ڕەحمەت و بەخششی خۆی گەڕاوەتەوە سەری و هەڵیبژاردوەو ڕێڕوونی کردوە! واتە: هەرچی بەهۆی سەرپێچییەکانەوە دۆڕاندوویەتی هەمووی و بگرە بە زیادیشەوە بەهۆی تۆبەوە تێی هەڵهێناوەتەوەو قەرەبووی کردۆتەوە.

٢- ﴿ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُۥ ذَٰلِكَ وَإِنَّ لَهُۥ عِندَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَـَٔابٍ ﴿٢٥﴾ ص ﴾، واتە: وە داوود زانی کە تاقیمان کردۆتەوە بۆیە داوای لێبوردنی لە پەروەردگاری کردو گەڕایەوە، جا ئێمەش لەوە بەخشیمان، وە بێگومان بۆ وی لە لایەی ئێمە، پلەو پایەی نیزیک و چاکترین جێگاو ڕێگا هەیە.

بەڵێ، دواییش -علیه السلام- پاش گەڕانەوەو داوای لێبوردنکردن، خوای پەروەردگار نیزیکی و پایەبەرزیی پادەگەیەنێ!

ئنجا هەر لە ئایەتی دوای ئەویشدا فەرموویەتی: ﴿ يَـٰدَاوُۥدُ إِنَّا جَعَلْنَـٰكَ خَلِيفَةً فِى ٱلْأَرْضِ ﴿٢٦﴾ ص ﴾، واتە: ئەی داوود! ئێمە تۆمان لە زەویدا بە جێنشین داناوە.

٣- ﴿ وَوَهَبْنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيْمَـٰنَ ۚ نِعْمَ ٱلْعَبْدُ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ ص ﴾، واتـــــــــــە: وە سولەیمانمان بە داوود بەخشی کە چاکترین بەندە بوو، چونکە دەگەڕایەوە لای خوا.

کەواتە: ئینسان بەهۆی گەڕانەوە لای خواو هەمیشە داوای لێبوردن لێکردنی، دەچێتە ڕیزی بەندە پەسەندەکانی خواوە، کە زۆر لێی نیزیکن.

٤- ((إنه لَيُغانُ على قلبي وإني لأستغفر الله -عز وجل- في اليوم مائة مرة)) رواه مسلم وأحمد وأبو داود وابن حبان عن الأغرِّ بن يسار المزني -رضي الله عنه-[١٩٣]، واتە: بێگومان تەمی بێئاگایی بەسەر دڵمدا دێ، وە من لە ڕۆژێدا سەد جار داوای لێبوردن لە خوای زاڵو پایە بەرز دەکەم.

وەك دەبینین پێغەمبەری خاتەم ﷺ بەهۆی گەڕانەوە لای خواو داوای لێبوردن لێ کردنییەوە، تەمومژی جاروبار بێئاگایی (غفلة) لەسەر دڵو دەروونی هەمیشە بە ڕووناکی ئیمانو یادی خوا ڕۆشنو ئاوەدانیو مشتوماڵ دەکات!

سێ: کاریگەریی تۆبە لە ڕووی خواپەرستییەوە:

گەڕانەوە لای خوا کە دڵو دەروونی ئینسان مشتو ماڵ دەکاتو ئینسان لە خوای خۆی وە نیزیك دەخات، کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر لایەنی خواپەرستیی (عبادة) هەیەو دەبێتە مایەی گەرموگوڕیی ئینسانو چوستو چالاکیی، بۆ بەندایەتییو پەرستنی چاکترو قووڵتر بۆ خواو، تامو چێژ وەرگرتنی زیاتر.

بەندە بە ئەزموونی تایبەتی خۆم بۆم دەرکەوتوە، کە لەو کاتانەدا تۆبەی چاکترو قووڵترو جیددیی ترم کردوەو، باشتر بۆ لای خوا گەڕاومەوەو، بۆ پۆشینی

---

١٩٣) بڕوانە: (الآداب الشرعية)، لابن مفلح المقدسي: ج١، ص[illegible].

گوناحەکانم‌و خاوێن کردنەوەو داشۆرینم لە هەڵەکانم لێی پاڕاومەوە، تام‌و چێژی زیاترو چاکترم لە خوا پەرستییەکان (العبادات) کردوە.

هۆی ئەو حاڵەتەش ئەوەیە کە دڵ‌و دەروونی ئینسان لە سۆنگەی گوناح‌و سەرپێچییەکانەوە، نەخۆش دەبێ‌و بەهۆی نەخۆش کەوتنیشەوە میزاجی تێك دەچێ‌و، نە جەستەو ڕووحی وەك پێویست توانای ئەنجامدانی خوا پەرستییەکانی دەبێ‌و، نە دڵ‌و دەروونیش تام‌و چێژیان لێ دەکات! وەك چۆن نەخۆشییە جەستەییەکان، دەبنە هۆی خواردن‌و خواردنەوە پێ نەخوران‌و، تام‌و چێژو سوود لێ وەرنەگرتنی خواردن‌و خواردنەوەکان!

خوای پەروەردگاریش لە دیاریکردنی خەسڵەتە سەرەکییەکانی ئەهلی ئیماندا، تۆبەو گەڕانەوە لای خوای خستۆتە پێش هەموو خەسڵەتەکانەوە، تەنانەت خواپەرستییش! ﴿ٱلتَّـٰٓئِبُونَ ٱلۡعَـٰبِدُونَ ٱلۡحَـٰمِدُونَ ٱلسَّـٰٓئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّـٰجِدُونَ ... ﴿١١٢﴾ التوبة﴾.

چوار: ڕەوشتی بەرزو جوان یەكێكە لە بەرهەمەكانی تۆبە:

شتێكی ئاشكرایە كە خوای كاربەجێ هەرچی خراپ‌و شووم‌و بێ خێرە، لە نیازو مەبەست‌و قسەو كارو كردەوەو ڕەفتارەكان، قەدەغەی كردوەو، خستوویەتیە خانەی (حَرَام)ەوە، وە تەنها ئەو شتانەشی بە پێویست (فرض، واجب) یان پەسەند (مستحبّ) داناوە، كە بە مسۆگەریی خێرو قازانج‌و بەهرەو بەرژەوەندیی جەستەو گیان‌و تاك‌و كۆمەڵیان تێدایە، لە دنیاو قیامەت‌و دواڕۆژیشدا، وەك فەرموویەتی:

﴿ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلۡأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكۡتُوبًا عِندَهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ يَأۡمُرُهُم بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَىٰهُمۡ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ ﴿١٥٧﴾ الأعراف﴾، واتە: (خوا بەزەیی خۆی تایبەت كردوە) بەو كەسانەی كە شوێن ڕەوانەكراوی هەواڵ پێدراوی نەخوێندەوار، واتە موحەممەد ﷺ) دەكەون، كە دەیبینن (ناوونیشانی) نووسراوە

لە تەورات و ئینجیلی بەردەستیاندا، کە فەرمانیان بە هەرچی چاك و پەسەندە پێ دەكات و هەرچی خراپ و ناپەسەندە پێشگیرییان لێ دەكات..

دەجا بێگومان هەر كەسێكیش لە سوننەی شوێن پێ هەڵگرتنی پێغەمبەری نەخوێندەوارەوە ﷺ شان بداتە بەر ئەنجامدانی هەرچی چاك و پەسەندە (المعروف) و توخنی هەرچی بەدو ناپەسەند (المُنكر)ە نەكەوێ، مانای وایە كەم و زۆر ڕەوشت و خووی وەك هی پێغەمبەری ڕەوشت بەرزو مەزن ﷺ دەچێ، كە لە سایەی بەڕێوەچوونی بە گوێرەی قورئانەوە، وەك (عائشة)ی هاوسەری گوتوویەتی: (كان خلقه القرآن) رواه مسلم، بوو بوو بە خاوەنی ڕەوشت و خووی مەزن: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝٤﴾ القلم.

دیارە دەعوای مسوڵمانان بوون و گەڕانەوە لای خواش، لە هیچ كەس ناسەلمێنرێ، تا شوێن پێی پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵنەگرێ: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٣١﴾ آل عمران، واتە: بڵێ ئەگەر ڕاستە خواتان خۆشدەوێ، پەیڕەویم لێ بكەن، خواش خۆشی دەوێن، وە لە گوناحەكانیشتان دەبوورێ، وە خوا لێبوردەی بە بەزەییە.

پێنج: بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا لە ڕووی كۆمەڵایەتییەوە:

هیچ گومانی تێدا نیە كە بابای بۆ لای خوا گەڕاوەو دەست لە گوناح و تاوان هەڵگرتووی پاك بووەوە، كە خوا موژدەی خۆشویستنی خۆی پێداوە: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ۝٢٢٢﴾ البقرة، واتە: بێگومان خوا زۆر تۆبەكاران و خۆ پاككەرەوانی خۆشدەوێ، بەڵێ بابای ئاوا هەم بۆ خۆی و، هەم بۆ خێزان و بنەماڵەی و، هەم خزم و دەرو دراوسێ و هاوشارو هاووڵاتیانی، سوودبەخش و سەر بە خێرو جوامێرە.

چونکە بێگومان ئەوەی کە دەبێتە هۆی گەندەڵو پووچەڵو کرمۆڵکردنی میللەتو کۆمەڵگاو، نەمانی هێمنییو ئاسایشو دڵنیاییو، بڵاوبوونەوەی ترسو لەرزو بێباوەڕییو بەدگومانییو دڵەڕاوکێو..هتد، بڵاوبوونەوەو تەشەنەکردنی ئەو گوناحو تاوانو خراپەکارییانەیە، کە ئیسلام لە پێناوی پاراستنی: دینو ژیانو وەچەو ئابڕوو و عەقڵوماڵو ئاسایش (الدین والحیاة والنسل والعرض والعقل والمال والأمن)ی کۆمەڵگادا، چەندان جۆرە سزای سەختی بۆ داناون کە پێشتر باسمان کردن.

بەڵێ هەر کۆمەڵگاو میللەتێك لە سایەی جێبەجێکردنی شەریعەتی خواوە، ئەو حەوت شتەی تێدا پارێزراوبن کە شەرعزانان بە حەوت شتە پێویستەکان (الضروریات السبع) ناویان بردوون کە بریتین لە: ئایینو ئابڕوو و ژیانو سامانو وەچەو عەقڵو ئاسایش، ئەوە بێگومان کۆمەڵگایەکی ساغو سەلامەتو تۆکمەو توندو تۆڵ دەبێ، دەجا بێگومان بابای بۆ لای خوا گەڕاوەو بۆ خوا صوڵحاو، بەر لە هەر شتێك لەو گوناحو تاوانە پیسو نەگریسانە دوور دەکەوێتەوە، کە خوا لە دنیاو دواڕۆژیشدا سەختترین سزاو جەزرەبەی بۆ ئەنجامدەرانیان داناوە.

شەش: بەرهەمی تۆبە لە ڕووی جیهادییەوە:

هەرکاتێك ئینسان بە ڕاستیی بەرەو خوا گەڕایەوەو لەگەڵی ئاشت بۆوەو لێی نزیك بۆوە، خۆیو هەرچی هەیەتی بە سەخاوەتەوە لە پێناویدا بەخت دەکاتو دەبەخشێ، چونکە بە ڕاستی سەنگەری پێشەوە (الخندق الأمامي)ی شەیتان بۆ شەڕ لەگەڵکردنو زەفەر پێبردنی مرۆڤ نەفسیەتی، هەرکاتێك ئینسان لە خودی خۆیدا لە بەرانبەر شەیتاندا شکستی خوارد، لە هیچ سەنگەرو بەرە (جبهة)یەکی دیکەدا خۆی ناگرێتەوە!

هەروەها بە پێچەوانەشەوە هەر ڕاستەو، هەرکاتێك ئینسان لە جوغزی نەفسیدا بە شەیتان وێرا، مەگەر چۆن، دەنا شەیتان جارێکی دیکە خۆی بۆ ناگرێتەوە.

ئنجا ئاشكرایە كە تۆبەو بۆ لای خوا بادانەوەو، ڕوو بە چاكەو تاعەت گەڕانەوە، خاڵی وەرچەرخان (نقطة إنعطاف)ی ئینسانە، بۆ دژایەتیكردنی شەیتانو زەفەر پێبردنیو پشت لە زەوی دانی، چ شەیتانی جندو، چ هی مرۆڤ، هەر بۆیەش خوای باڵادەست فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ ٱشۡتَرَىٰ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ أَنفُسَهُمۡ وَأَمۡوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلۡجَنَّةَۚ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقۡتُلُونَ وَيُقۡتَلُونَۖ وَعۡدًا عَلَيۡهِ حَقّٗا فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ وَٱلۡقُرۡءَانِۚ وَمَنۡ أَوۡفَىٰ بِعَهۡدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِۚ فَٱسۡتَبۡشِرُواْ بِبَيۡعِكُمُ ٱلَّذِي بَايَعۡتُم بِهِۦۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿١١١﴾ ٱلتَّٰٓئِبُونَ ٱلۡعَٰبِدُونَ ٱلۡحَٰمِدُونَ ٱلسَّٰٓئِحُونَ ٱلرَّٰكِعُونَ ٱلسَّٰجِدُونَ ٱلۡأٓمِرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَٱلنَّاهُونَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡحَٰفِظُونَ لِحُدُودِ ٱللَّهِۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١١٢﴾ التوبة﴾، واتە: بێگومان خوا گیانو سامانی لە بڕواداران كڕیوە كە بە هەشتیان بداتێ، لە ڕێی خوادا دەجەنگن دەكوژنو دەكوژرێن، (ئەوە) بەڵێنێكی ڕاستە كە لە تەوراتو ئینجیلو قوڕئاندا داویەتی، ئنجا ئایا كێ بە بەڵێنی خۆی وەفادارترە لە خوا؟ كەواتە شادمان بن بەو سەودایەی كە پەیمانتان لەسەری داوە، وە هەر ئەوەشە بە مراد گەیشتنی مەزن، (بڕوادارانێكیش ئەو بەڵێنەیان پێ دەبرێتە سەر كە) تۆبەكاران، خواپەرستان، ستایشی خواكەران، ڕۆژووگران، ڕكووع بەران، سەجدە بەران، فەرمان بە چاكە كەرانو ڕێ لە خراپە گرانو، پارێزەرانی سنوورەكانی خوان، وە موژدە بدە بە بڕواداران (ێك كە خاوەنی ئەو خەسڵەتانەن بە سەرخستنی خوا، بۆیانو بە مراد گەیاندنیان).

وەك دەبینین خوای زانای پەنهانو ئاشكرا، یەكەمین خەسڵەتی بنچینەییو گرنگی ئەو كەسانەی كە ئامادەن خۆیان بۆ خوا فیدا بكەنو سەروماڵیان بەخت بكەن، بە گەڕانەوە لای خوا (التوبة الى الله) داناوە! وە جێی سەرنج ئەوەیە كە نۆیەمین خەسڵەتیان (واتە موجاهیدانو جەنگاوەرانی ڕێی خوا) بریتیە لە پاراستنی سنوورەكانی خوا (حفظ حدود الله)! واتە: تەنیا كەسانێك شایستەییو توانای

ئەوەیان هەیە کە سنوورەکانی ئایین و بەرنامەی خوا پارێزگاریی لێ بکەن، کە بەر لە هەرشتێك بەهۆی گەڕانەوە لای خواو دەست هەڵگرتن لە هەڵەو ناشەرعییەکانەوە، توانییان سنوورەکانی ئایین و شەرعی خوا لە جوغزی خۆیاندا بپارێزن، ئەگەرنا بەردی گەورە نیشانەی نەوەشاندنەو (من لم یکن لنفسه فکیف یکون لغیره!!).

حەوت: بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا لە ڕووی سیاسیی و مشوور لێخواردنی مسوڵمانانەوە:

بەرەکەت و بەرهەمێکی دیکەی لەگەڵ خوا ئاشتبوونەوەی ئینسان و بۆلا گەڕانەوەی، بریتیە لەوە کە بابای تۆبەکار دوای ئەوەی بەهۆی تۆبەوە خۆی پاك و چاك دەکات و گوناح و ناشەرعییەکان لە خۆی دوور دەخاتەوەو بە فەرمانبەریی (طاعة)و چاکەکان خۆی جوان دەکات و دەڕازێنێتەوە، یەکسەر دەکەوێتە بیرو ئەندێشەی پاکسازیی و چاکسازیی دەوروبەرو میللەت و وڵاتی، تاکو ئەو گۆڕانکاریی (تغیر)ەی کە بەسەر خۆیدا هێناویەتی بەسەر خەڵك و وڵاتیشیدا ئەنجامی بدات، دیارە هەمیشەش خۆ گۆڕین بناغەی خەڵك گۆڕینە، وەك خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ الرعد﴾، واتە: بێگومان خوا حاڵەت و واقیعی هیچ کۆمەڵێك ناگۆڕێ، تاکو ئەوان حاڵەتی دەروونیی خۆیان نەگۆڕن.

بەڵێ هەرکاتێك ئینسان بۆ لای خوا گەڕایەوەو، خۆی لە خڵتەو خاڵ و ژەنگ و ژاری هەڵەو پەڵەو ناشەرعییەکان بژارکردو، هەستی بە پاکبوونەوەی خۆی کرد، دەستبەجێ دەکەوێتە بیرو هەوڵی بژارکردنی خەڵك و کۆمەڵگای دەوروبەریشی، تاکو دەوروبەرەکەیشی وەك خۆی لێ بکات و، شتێکی نامۆ (غریب) نەبێ لەو کۆمەڵگاو واقیعەدا.

هەر بۆیەشە کە دەبینین لە ڕابردوداو ئێستاش، ئەهلی کوفرو خراپەو تاوان، هەرگیز چاویان بەخەڵکی بۆ لای خوا گەڕاوەی پاك و چاك هەڵنەهاتوەو دانوویان

لەگەڵیا نەکوڵیوە، چونکە زانیویانەو دەزانن کە ئایین و شەریعەتی خوا لە شوێنکەوتووەکانی خۆی داوا دەکات کە ئەو هەق و چاکیی و پاکییەی خۆیان پەییان پێی بردوەو دەستیان لێی گیربووە، لە خۆیاندا کورتی هەڵنەهێنن و بێ درەنگ بە خەڵك و میللەتیشیانی بگەیەنن و کۆمەڵگاو وڵاتی پێ بڕازێننەوە!

سەرنج بدە چۆن گەلی (لوط) -علیه الصلاة والسلام- کە کۆمەڵێکی پیس و پەست و نەگریس بوون، بە (لوط)و ئەو دەستەیەی کە ئیمانیان پێ هێناوەو بۆ لای خوا گەڕاونەوە، دەڵێن: ﴿أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ الأعراف﴾، واتە: لە ئاوەدانی خۆتان وەدەریانبنێن، چونکە ئەوانە کەسانێکن خۆیان پاکسازیی دەکەن!

بەڵێ گەلی ڕەوشت نزمی (لوط) -علیه السلام-، زانیویانە کە (لوط)و کۆمەڵە بڕوادارو بۆلای خوا گەڕاوەکەی دەوری، پاش قۆناغی خۆ پاکسازیی کردن، دەگەنە قۆناغی پاکسازیی و چاکسازیی کۆمەڵگاکەشیان و سەرەنجام ئەوان (گەلە سەرگەردان و ڕەوشت پەستەکە) ژیان و گوزەرانی نەفامانەو پیس و پەستیان لێ تێکدەچێ، کە وەك چۆن قالۆنچە هۆگری تام و بۆنی ڕیخ و تەرس بووەو، بە بۆنی عەترو گوڵاو گێژ دەبێ، ئەوانیش هۆگری ئەو جۆرە ژیان و گوزەرانە ئاژەڵیی و بگرە لە ئاژەڵییش خراپترو نزمترە بوون!!

بەڵێ ئەمەیە هۆکار بنەڕەتیی دژایەتی کردن و بەرەنگار بوونەوەی حیزب و ڕژێم و کۆمەڵگا نەفامییەکان[194] (الأحزاب والأنظمة والمجتمعات الجاهلية)، لەگەڵ ئەو

---

١٩٤) مەبەست لە کۆمەڵگای نەفامیی (المجتمع الجاهلي) هەر کۆمەڵگایەکە کە یەکێك یان زیاتر لە خەسڵەت و بۆچوون و ڕەفتارو هەڵسوکەوتە پێچەوانەی شەرعییەکانی تێدابن، ئیدی مەرج نیە کە حەتمەن کافرو لە ئایین دەرچووبێ، هەر بۆیەش خوای بەرزو مەزن هەرکام لە: بەرنامەی حوکمڕانیی (الحكم)و، گومانی خراپ بە خوا بردن (الظن السيء بالله)و، جوانیی و عەوڕەتی خۆ دەرخستنی ئافرەتان و (تبرج النساء)و، دەمارگیریی و دڵگەرم بوونی بە ناهەق (الحَمِيَّة)ی بەهی نافامیێتی ناوبردوون: ﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ... ﴿٥٠﴾ المائدة﴾، ﴿... يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ... ﴿١٥٤﴾ آل عمران﴾، ﴿... وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ ... ﴿٣٣﴾ الأحزاب

گەنج و لاوە هیدایەت دراوو بۆ لای خوا گەڕاوەو پاك و چاكانەدا، كە بە تەئكید چاویان بەرینایی نادات لە خەڵك و كۆمەڵگای سەرگەردان و پیس و پۆخڵیان ڕابمێنن و، دەستە پاچەنە دەست لە ئەژنۆیان وەربێنن و، تەنیا بەوەندە وازبێنن كە زیكری: (لا حول ولا قوة الا بالله) بخوێنن!

خوێنەری بەڕێزو شیرین!

لێرەشدا كۆتایی بەم بەشی حەوتەمە دێنین كە تەرخانمان كردبوو بۆ باس و توێژینەوەی كاریگەریی و شوێنەوارو بەرهەمی گەڕانەوە لای خوا لە سڕینەوەی گوناح و چاككردنی ئینساندا.

دیارە ئەم باسەش گەورەترین باسی بابەت (موضوع)ی تۆبە بووو، بێگومان بەرهەم و شوێنەوارەكانی تۆبەش سەنگی مەحەكینی و، بەڵگەو نیشانەی جەوهەرو نێوەڕۆكینی، چونكە وەك گوتراوە، درەخت بە بەرەكەی دەناسرێ (الشجرة بثمرها)، ئنجا پاش ئاڕاستەكردنی (دوا قسەم) كۆتایی بەم كتێبە دێنین.

﴿إِذْ جَعَلَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ...﴿٢٦﴾ الفتح﴾، كەواتە: هەر كام لە حوكم و بەرنامەو، هەست و نەست و بیروبۆچوون و، عادەت و نەریت و، ڕەوشت و ڕەفتاری، ناشەرعییانەو دژو پێچەوانەی هەق، بە چەند حاڵەت و دیاردەیەكی نەفامانەو هەڵقوڵاوی واقیعێكی نەفامیێتی (جاهلية) دادەنرێن، هەرچەندە خەڵكەكەش هەموو جارێ، یان هەموویان كافر نین!

دوا قسـەم

خوێنەری بەڕێزو خۆشەویستەکانم!

دوا قسەم کە عەرزتان بکەم لە بارەی تۆبەو گەڕانەوە لای خواوە، ئەوەیە کە هیچ کامتان هیچ کاتێك پێی وانەبێ، کە پێویستی بە تۆبە نیەو لێی بێنیازە! بەڵکو هەموو ئینسانێك لە هەر پلەیەکی ئیمانو مسوڵمانەتیدا بێو، لە هەر قۆناغو هەلومەرجێکی دینداریيدا بێ، بەردەوام پێویستی بە گەڕانەوە لای خوا هەر هەیەو، هیچ کاتێك لە هیچ حاڵو هەلومەرجێکدا، لێی بێنیاز نابێ، بەڵگەشم ئەوەیە کە پێغەمبەرانی هەڵبژاردەو پاكو پایەبەرزی خوای لێبوردەو بە بەزەیی، لە ئادەمەوە هەتا خاتەم، -علیهم أفضل الصلوات وأتم تسليمات-، بەردەوام سەرگەرمی گەڕانەوە لای خواو داوای لێبوردن لێکردنی بووون، بۆ وێنە: ئەوەتا گەورەو سەروەری پێغەمبەران موحەممەدی کوڕی عەبدوڵلا -عليه من الصلاة أدومها ومن التسليمات أكملها-، خوای پەروەردگار لە کاتی گرتنی شاری مەککەو ڕزگارکردنی لە چنگاڵی شیركو کوفردا، فەرمانی پێکردوە، کە بە پاکی بگرێو ستایشی بکاتو، داوای لێبوردنی لێ بکاتو بگەڕێتەوە لای!

﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ۝١ وَرَأَيۡتَ ٱلنَّاسَ يَدۡخُلُونَ فِي دِينِ ٱللَّهِ أَفۡوَاجٗا ۝٢ فَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ وَٱسۡتَغۡفِرۡهُۚ إِنَّهُۥ كَانَ تَوَّابَۢا ۝٣ النصر﴾، واتە: بەناوی خوای بە بەزەیی بەخشندە، کاتێك یارمەتی خوا هاتو (شاری مەککە) ئازاد کرا، وە خەڵکت دی کۆمەڵ کۆمەڵ دەهاتنە نێو ئایینی خواوە، ئەوە بە ستایش کردنەوە پەروەردگارت لە هەر هەڵەو پەڵەیەك بە دوور بگرەو داوای لێبوردنی لێبکە، چونکە بێگومان ئەو زۆر گەڕاوەیە (بۆ سەر بەندەکانی بە بەزەییو بەخششەوە).

هەروەها لە فەرمووده ڕاست (صحيح)ەکاندا هاتوە کە پێغەمبەر ﷺ پاش تەواوکردنی نوێژی فەرزو سەلام دانەوەی سێ جاران دەیفەرموو: (أستغفرُ الله) داوای لێبوردن لە خوا دەکەم..

جا با سەرنج بدەین و ڕامێنین ئایا ئەگەر پێغەمبەرێکی وەك (محمد المصطفی) کە گەورەو سەروەری وەچەی ئادەمە: ((أنا سيد ولد آدم)) رواه مسلم وأبو داود، لە دوای ئەنجامدانی دوو خواپەرستیی گەورەی وەك: ئازادکردنی مەککە کە گەورەترین قەڵای شیرك و کوفر بووە، لە نیوە دورگەی عەرەبیداو، نوێژ بەرپاکردن، کە گەورەترین جۆرە خواپەرستیی تایبەتییە، پێویست و پەسەند بێ بگەڕێتەوە لای خواو داوای لێبوردنی لێ بکات، دەبێ ئێمەومانان کە فەرمانبەریی و چاکەکانیشمان لەچاو هی پێغەمبەری کۆتایی ﷺ وەك گوناح و سەرپێچیی وان، چ جای گوناح و هەڵەو پەڵەی زۆرو زەوەندەکانمان، چەندە حەوجێی تۆبەی بەردەوام و داوای لێبوردن لە خوا کردنی پەیتا پەیتا بین؟!

بەڵێ تۆبەو داوای لێبوردن لە خواکردن، پاککەرەوەو مشت وماڵکەری دڵ و دەروونەو، تەنانەت پێغەمبەری کۆتایی (النبي الخاتَم)یش ﷺ فەرموویەتی: ((إنه ليغان على قلبي..)) رواه مسلم وأحمد وغيرهما، کەواتە: هیچ کەس لێی بێنیاز نیە.

زانای پایەبەرزیش (عبدالقادر الگیلاني) خوا لێی خۆشبێ لەوبارەوە چەند قسەیەکی جوانی کردون کە دەیانکەینە (مسك الختام) ئەم دوا قسەیەمان[١٩٥]:

(التوبة فرض عين في حق كل شخص، ولا يتصور أن يستغني عنها أحدٌ من البشر، لأنّه إن خلا عن معصية الجوارح، فلا يخلو عن الهَمّ بالذنب بالقلب، وإن خلا، فلا يخلو عن وسواس الشيطان بأيراد الخواطر المُتَفَرِّقَة المُذْهلة عن ذكر الله عز وجل، فأن خلا، فلا يخلو عن غفلة وقصور في العلم بالله وبصفاته وأفعاله، فلكل حال طاعات وذنوب وحدود وشروط، فحفظها طاعة وتركها معصية، والغفلة عنها ذنب، فيحتاج الى توبة وهي الرجوع عن التعويج الذي وجِد الى سَنَنِ الطريق المستقيم الذي شُرع له.

فالكلُّ مفتقرٌ الى التوبة، وإنما يتفاوتون في المقادير، فتوبة العوام من الذنوب، وتوبة الخواص من الغفلة، وتوبة خواص الخواص من ركون القلب الى سوى الله عز وجل..)، واته:

---

١٩٥) بڕوانە: (الآداب الشرعية والحقوق المرعية) لابن مفلح المقدسي، ج١، ص ١٦٣، کە لە: (الغُنْية لطالبِي طريق الحــق)ی (عبدالقادر الگیلاني)یەوە هێناویەتی.

{تۆبەکردن پێویستییەکی تایبەتییە لەسەر هەموو کەسێك، وە ناگونجێ کە هیچ ئینسانێك لێی بێنیاز بێ، چونکە (ئینسان) ئەگەر سەرپێچیی ئەندامە ڕواڵەتییەکانیشی نەبێ، لە مەبەستی گوناح لە دڵ گرتن خاڵی نابێ، وە ئەگەر ئەوەش نەبێ، لە خوتخوتەی شەیتان قوتار هەر نابێ کە خەیاڵی پرژو بڵاوی لە یادی خوای زاڵو پایە بەرز بێئاگا کەری بەسەردا دێنێ، وە ئەگەر لەوەش خاڵی بێ، ئەوە لە بێ ئاگایی و کەمو کووڕیی لە بارەی زانیاریی بە خواو بە سیفەتەکانی و بەکردەوەکانی، هەر بە دوور نابێ، چونکە هەر حاڵەتێك چەند جۆرە خواپەرستییەك و، چەند جۆرە گوناحێك و، چەند سنوورو مەرجیکی هەن، کە پاراستنیان فەرمانبەرییەو چواندنیان سەرپێچییەو، لێ بێئاگابوونیان گوناحە! کەواتە: پێویستی بە تۆبە هەیە کە بریتیە لە گەڕانەوەو دەست هەڵگرتن لەو لاربوون و لادانەی کە لە ڕۆشتنندا بەرەو ڕاستە شەقامێك کە بۆی دیاری کراوە پەیدا بووە. مادام وابێ هەموویان هەر ئاتاجی گەڕانەوە لای خوان، بەڵام لە شێوەو ئەندازەدا جیاجیان:

گەڕانەوەی خەڵکی گشتی، دەست هەڵگرتنیانە لە گوناحەکان، وە گەڕانەوەی خەڵکی تایبەتی پەشێمانیی و وازهێنانیانە لە لەخوا بێ ئاگابوون، بەڵام بۆ لای خوا گەڕانەوەی بەندە تایبەتی تایبەتییەکان بریتیە لە پەشێمانیی و داوای لێبوردن کردنیان لە دڵ بەرەو غەیری خوا باڵادەستو پایە بەرز چوون!}

سا خوا بەناوە هەرە چاکەکانتو صیفەتە هەرە بەرزەکانت، لێت دەپاڕێینەوە کە هیدایەتمان بدەی بۆ تۆبەیەکی ڕاستو ساغ، کە لە چڵكو چەپەری گوناحو هەڵەکانمان پاکمان بکاتەوەو، بەرەو بەندایەتی چاکترو زیاتر بۆ تۆ نیزیکمان بخاتەوەو، بەرەو مەنزڵگای دواڕۆژ بامان بداتەوەو، لە ڕیزی دوژمنانو ناحەزانی کافرو دەغەڵو یاخیی و لاڕێو گوناحباران جیامان بکاتەوەو، لە نێوان کۆمەڵی پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام و ئیمان پتەوانو شەهیدانو چاکاندا، جێمان بۆ بکاتەوە، ئامین.

٢٢ محرم ١٤٢٢ ك - ٢٠٠١/٤/١٦ ز

هەورامان / ئەحمەد ئاوا

پێداچوونەوەی بۆ چاپی چوارەم

٢٨ی جەمادی دووەمی ١٤٣١ی ك - ٢٠١٠/٦/١١ ز- هەولێر

بەرهەمەکانی دانەر

١- پوختەیەك دەربارەی ئیسلام. چاپی ٢/ ٢٠٠٦

٢- دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلامو ڕێچکان. چاپی ٣/ ٢٠٠٦

٣- یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤ دا. چاپی ١ /١٩٨٧

٤- کۆمەڵی خوا. چاپی ١ / ١٩٨٨

٥- پێشمەرگەی ئیسلام، یان مسوڵمانی موجاهید کێیەو چۆنە؟ چاپی٣ /٢٠٠١

٦- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی. چاپی ١ /١٩٨٩

٧- ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ کامەیە؟! چاپی ١/ ١٩٨٩

تێبینی: دواتر خرایە نێو کتێبی (مسوڵمانی کامڵ: بەشی یەکەم: بیروبڕوای مسوڵمان) وە دواتر ئەمیش خرایە نێو کتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە .

٨- ڕێگای صالح بوونو بەرەو خوا چوون. چاپی ٣ /٢٠٠٥

٩- کوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟! چاپی ١ / ١٩٨٩

١٠- حوکمی گەڕانەوە ژێر نیری طاغووت. چاپی ٢ /٢٠٠٥

١١- سۆزی نەتەوایەتیو بیری ناسیۆنالیزم لە تەرازووی ئیسلامدا. چاپی٣ /٢٠٠٥

١٢- مسوڵمانی کامڵ/ بەشی یەکەم: بیروبڕوای مسوڵمان چاپی ١ /١٩٩٧

تێبینی: ((دواتر خرایە نێو کتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە)).

١٣- چارەسەری کێشەی کورد لە نێوان ئیمانو پەرلەمان دا. چاپی ١ /١٩٩٢

١٤- بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مانو نەمان دا. چاپی ١ /١٩٩٣

١٥- بزووتنەوەی ئیسلامییو ئایندەیەکی گەشو ڕوون. چاپی ١/ ١٩٩٥

١٦- پرۆژەی بەرنامەی فیکریی کاری ئیسلامیی. چاپی ١ / ١٩٩٦

١٧- چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەکانی کوردستان. چاپی ١ /١٩٩٦

١٨- ئیسلامو کێشە هەنووکەییەکان چاپی ١ /١٩٩٥

١٩- با وریا بین! داڕووخانی ڕەوشت کۆمەڵگاکەمان بەرو هەڵدێر دەبات. چاپی ٢ /٢٠٠٦.

٢٠- مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان — بەرگی یەکەم . چاپی ١ / ٢٠٠٠

٢١- مسوڵمانی کامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان — بەرگی دووەم . چاپی ١ / ٢٠٠٠

تێبینی: ئەم کتێبە بە هەردووك بەرگەکەیەوە ئێستاکە بۆ جاری دووەم لە چوار بەرگدا چاپ کراوەتەوە بەناوونیشانی: خواپەرستیی ئیسلامیی .

٢٢- گەڕانەوە لای خوا (عزّ وجلّ) . چاپی ٤ /٢٠٠٥

٢٣- زانایانی ئیسلام کێن‌و چۆنن ؟! چاپی ٢ / ٢٠٠٢

تێبینی : بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە.

٢٤- بنچینە گرنگەکانی هەڵس‌وکەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەکاندا،

چاپی ١ / ١٩٩٩ .

تێبینی: ئەم نامیلکەیە باسێکی بەرگی یەکەمی کتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)یە، وە بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوەو ئێستا لەژێر چاپە.

٢٥- مزگەوتەکانی کوردستان لە نێوان ئاوەدان کردنەوەو وێران کردن دا. چاپی ١ /٢٠٠٠

٢٦- تاقیکردنەوەی خوا بۆ بەندەکانی چی یەو چۆنە؟ چاپی ١ /٢٠٠٠

٢٧- بنەما شەرعییەکان‌و هێڵە گشتیەکانی کۆمەڵێکی ئیسلامیی ڕەسەن .

تێبینی: (ئەم نامیلکەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی).

٢٨- کۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانج‌و هەڵوێستەکانی. چاپی ١ /٢٠٠١

٢٩- پاساوو بەڵگە شەرعییەکانی بنیاتنانی کۆمەڵی ئیسلامیی، ئاڵقەکانی: ١و ٢ و ٣ و ٤ .

چاپی ١ / ٢٠٠١

٣٠- ئافرەتی مسوڵمانی کورد مافە شەرعییەکانی‌و ئەرکە گرنگەکانی. چاپی ١ /٢٠٠٠.

٣١- ئافرەت‌و خێزان لە سایەی شەریعەت دا . چاپی ٢ / ٢٠٠٥

٣٢- چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم . چاپی ٥ / ٢٠٠٥

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٣٣- چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشك‌و برایانمان لە هەندەران. چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٤- سنوورە قەدەغەکان مەشکێنن! (چاوپێکەوتنی دکتۆر حسین محمد عزیز) . چاپی ٢ / ٢٠٠٣

٣٥- چۆن هەڵس‌وکەوت لەگەڵ خەڵکی دا بکەین؟! چاپی ١ / ٢٠٠٢

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

٣٦- شەهید کێیەو چ پلەوپایەیەکی هەیە؟! چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٧- جیهاد لە ڕێی خواداو چەند سەرنج‌و ئاگادارییەك. چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٨- بۆئەوەی لەسەر جیهادکردنمان قەرزدار نەبینەوە! چاپی ١ / ٢٠٠٢

٣٩- جیهاد لە ڕێی خوادا چی یەو بۆچی دەکرێ‌و چۆن دەکرێ؟ چاپی ١/ ٢٠٠٢.

٤٠- ئەشكەنجەو زیندان (چاوپێكەوتنی هاوژین عومەر) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی، هەروەها دوو تەرجەمەی فارسیشی كراوەو چاپو بڵاوكراوەتەوە.

٤١- كارو پڕۆژەی ئیسلامیمان (وتاری كۆنگرەی یەكەمی كۆمەڵی ئیسلامیی) چاپی ٢ / ٢٠٠٦ .

٤٢- ئیسلامو مسوڵمانەتیو كاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئانو سوننەتدا. چاپی ١ / ٢٠٠٦ .

٤٣- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/١، ئیمانو عەقیدەی ئیسلامی چی یەو چۆنە؟! ١ تا ١٢ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٤- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٢، خوا بە یەكگرتن (التوحید) لە بەدیهێنەرایەتییو پەروەردگاریێتی دا. ١٣ تا ٢٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٦

٤٥- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٣، خوا بەیەكگرتن لە ناوو سیفەتو لە پەرستراوێتی دا، ٢٧ تا ٣٦ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٦- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٤، ئیمان بە فریشتەكانی خوا (عزّوجل)، كتێبەكانی خوا (عزّوجل)، پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام). ٣٧ تا ٤٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٧

٤٧- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ ٥، ئیمان بە ڕۆژی دوایی قەزاو قەدەر ٤١ تا ٤٥ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٤٨- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/٦، تایبەتمەندییو دیدو بۆچوونەكانی پەیڕەوانی ڕێبازی ڕاست. ٤٦ تا ٥٠ . چاپی ١ / ٢٠٠٨

٤٩- تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەكانیان. چاپی ١/ ٢٠٠٧

تێبینی: زۆربەی بە (٢٤) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (هاووڵاتی)و ئەوەی دیكەش بە (٩) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوكراوەتەوە.

٥٠- گەنجەكانمان لە نێوان ڕەسەنایەتییو لاسایی كردنەوەدا.

٥١- بە دوورخستنەوەی ئافرەت لە ئیسلام چ زیانێك دەكەین؟

٥٢- سیاسەتی ئیسلامییو چەند ڕوونكردنەوەیەك.

٥٣- چۆنیەتی بوونە پێشەنگو بنیاتنانی بنكەی جەماوەریی.

٥٤- چەند بنەمایەكی گرنگی وتاربێژیی.

٥٥- قوتابیانی زانیاری شەرعیی چەند سەرنجو ڕێنمایی یەك.

٥٦- خوو ڕەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەكی مسوڵمانەتی یە.

٥٧- بانگەواز بۆلای خوا.

٥٨- قوتابیان لەم هەلو مەرجەدا پێویستە چۆن بن‌و چی بکەن؟!

٥٩- ضیف و قضیة (مقابلة مع قنـاة العربیة). کە دوایی لە شـێوەی نامیلکەدا چاپ کراوە.

٦٠- حوار خاص (مقابلة مع قناة العالم). کە دوایی لە شێوەی نامیلکەدا چاپ کراوە.

٦١- خواناسیی، ئاییـن ، ئیمان. چاپی ٢ / ٢٠٠٩ .

٦٢- واقیعی هەرێمی کوردستان ...دیدێکی ئیسلامییانە. چاپی ١/ ٢٠٠٨ .

٦٣- چەند بابەتێکی هونەریی لەبەر ڕۆشنایی قورئان‌و سوننەت دا. چاپی١/٢٠٠٨

٦٤- چۆن باشتر لە کتێبی بەڕێزی خوا بەهرەمەند دەبین؟! چاپی ١/ ٢٠٠٨ .

٦٥- سروشت‌و پایەکانی خێزان‌و مەسەلەی چەندژنیی لە تەرازووی شەرع‌و عەقڵ دا

تێبینی: ئەم نامیلکەیە بە (١٤) ئالقە لە ڕۆژنامەی (ڕۆژنامە)دا بلاوکراوەتەوە.

٦٦- پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ . چاپی ١/ ٢٠١٠ .

ئەو بەرهەمانەی لەژێر چاپن

١- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول.

٢- چەند بابەتێکی سیاسی هاوچەرخ لەبەر ڕۆشنایی عەقڵ‌و وەحی دا

ئەو بەرهەمانەی چاوەڕێی چاپن.

١- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد ٢- ٧ .

٢- خووو ڕەوشتی ئیسـلامیی.

٣- ئافرەت‌و خێزان لە سایەی شەریعەتدا. بەرگی دووەم.

٤- گرنگی‌و پێویستی پابەندیی بە قورئان‌و سوننەتەوە.

٥- چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز)، کە ئەگەر خوا تەمەن بدات هەموو قورئان تەواو دەکەین.

نێـوەڕۆکی بابەتەکان

پڕۆژەی (باشترین هاوڕێ)

بڵاوکردنەوەی پەیام و بیری ڕەسەن و سەردەمیانە لە ڕێگـەی کتێب و نامیلکەوە بۆ سەرجەم توێژەکان .

بەرهەمەکانی پڕۆژە :-

١- هاکا ئیسلام گەڕایەوە . (توێژینەوەیەکی کورتە لەسەر داهاتووی ئیسلام) نوسینی ئیکرام کریم .

٢- فەرهەنگی بانگخوازان ، نوسینی (ئەندازیار عوسمان) .

٣- بەرەو پەروەردەی ئیسلامی ، نوسینی (ئەندازیار عوسمان) .

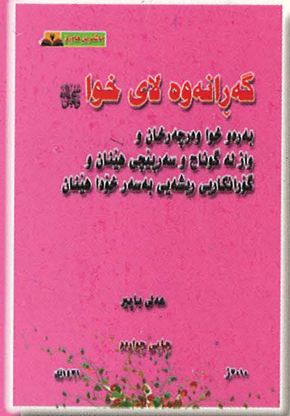
٤- ڕامان لە قورئان ، نوسینی (ئەندازیار عوسمان) .

٥- بەخشین لە پێناوی خوادا ، نوسینی (عەمر خالید) وەرگێڕانی (روقیە صدیق) .

٦- مانای ناوە جوانەکانی خوا ، وەرگێڕانی ام.عمر نیڤامی) .

٧- گەڕانەوە لای خوا ﷻ ، نوسینی عەلی باپیر.

ئـەم کتێبە:

لێکۆڵینەوەیەکی پێشوو و ژیرانەیە لەبارەی بەرەو خوا گەڕانەوە (توبة)وەو تێیدا تیشك خراوەتە سەر:

★چەمك و واتای تۆبەو بەرەو خوا گەڕانەوە.
★حوکمی بەرەو خوا گەڕانەوەو تۆبەکردن لەگوناهـو سەرپێچییەکان.
★شێوازو چۆنیەتی تۆبەکردن و تۆبەی ڕاست و ساغ (التوبة النصوح).
★مەرجەکانی تۆبەی ڕاست و ساغ و هۆکارو فاکتەرەکانی سەرگرتنیو بەرگرتنی.
★ئەو شتانەی پێویستە تۆبەیان لێ بکرێ.
★شوێنەواری خراپ و شوومی گوناهـو تاوان بۆ تاك و کۆمەڵ.
★کاریگەریی تۆبە لەسڕینەوەی گوناهدا.
★بەرهەم و شوێنەواری تۆبە لە چاککردنی ئینساندا.
★کاریگەریی گەڕانەوە لای خوا ﷻ لەڕووی:
ئیمان و عەقیدەو، خواپەرستییو، خوو و ڕەوشت و، کۆمەڵایەتییو، جەنگ و جیهادو، لایەنی سیاسییەوە.

ameer.maktab@yahoo.com

 /AliBapir /AliBapir /MediaAmeerOffice

www.alibapir.net

ژمارەی سپاردنی (٤٢٠)ی ساڵی (٢٠٠١) وەزارەتی ڕۆشنبیری پێدراوە

چاپخانەی زانا